

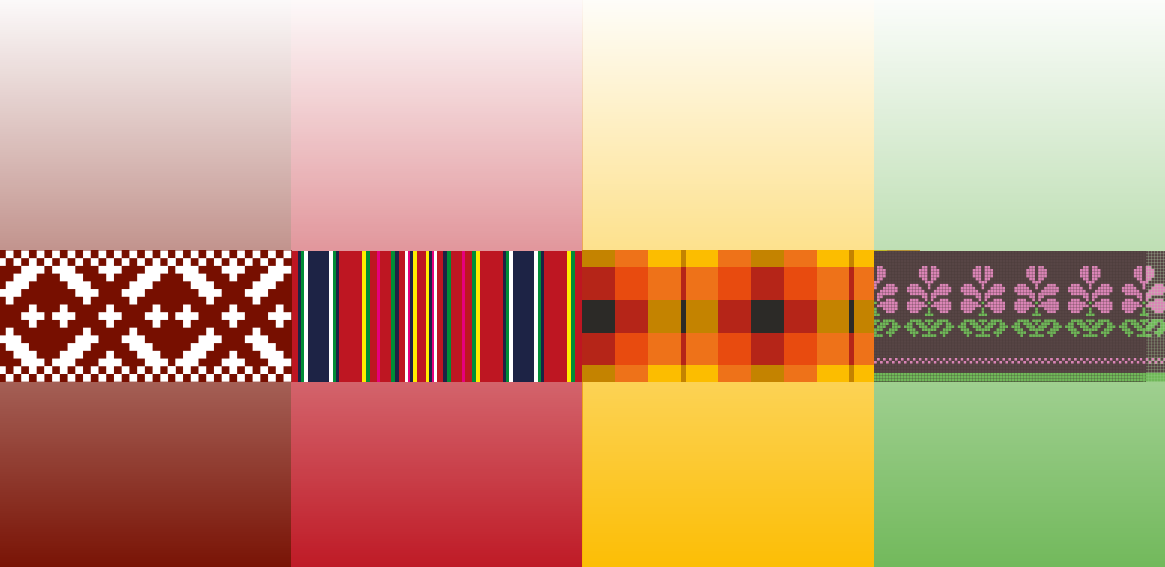
KATRAI TAUTAI SAVS TĒRPS

Kihnu, setu, suitu
un lībiešu tautastērps

KATRAI TAUTAI SAVS TĒRPS

Kihnu, setu, suitu
un lībiešu tautastērps

Katrai tautai savs tērps Kihnu, setu, suitu un lībiešu tautastērps

Teksti: Maije Āva (Maie Aav), Juris Lipsnis, Dace Martinova, Elvi Nasare (Elvi Nassar),
Māra Rozentāle, Zoja Sīle

Izdevuma projekta vadītāja: Helena Kilvika (Helen Külvik)

Tulkojums no igauņu valodas: Maima Grīnberga

Makets un dizains: Irina Tammisa (Irina Tammis)

Tipogrāfija: Greif

© Seto Instituut, 2019

© Autori, 2019

© Fotogrāfiju autori

ISBN 978-9949-7215-5-9

Šī publikācija atspoguļo autoru
viedokli. Programmas vadošā
iestāde neatbild par tajā
ietvertās informācijas iespējamo
izmantošanu.

SATURA RĀDĪTĀJS

IEVADS	4
KIHNU TAUTASTĒRPS	7
SETU TAUTASTĒRPS	45
SUITU TAUTASTĒRPS	81
LĪBIEŠU TAUTASTĒRPS	111

IEVADS

Šajā grāmatā ir sniegts īss pārskats par četru ļoti savdabīgu etnisko grupu – setu, kihniešu, suitu un lībiešu – tautastērpiem. Setiem, kihniešiem un suitiem, salīdzinot ar kaimiņiem, savu tautas tērpu valkāšanas un darināšanas tradīcija ir ļoti labi saglabājusies un joprojām tiek turēta vērtē.

Ievēribas cienīgi ir arī tas, ka visu četru kultūrvēsturisko novadu tradicionālie tērpi stipri atšķiras no kaimiņu tautastērpiem. Par iemeslu uzskatāma būtiski citāda kultūra vai vēsturiskais fons.

Kihnu, kas ir maza sala Rīgas jūras līcī, no kaimiņiem šķir ūdens: salā iespējams nonākt tikai pa jūru, un no jūras kihnieši ir bijuši atkarīgi agrāk un ir atkarīgi joprojām. Kihnieši ir pareizticīgie – atšķirībā no pārējās Igaunijas, kur lielākoties ir protestantu draudzes. Kihnu ir tā vieta, kur arī mūsdienās tradicionālie tērpi tiek valkāti visvairāk. Katrai Kihnu sievietei ir vesels klājiens strīpaino brunču *kört*, vairāki desmiti košu priekšautu un lakatiņu. Kihnu sievietes tērps ir izteikti sarkans: sarkana ir brunču pamatkrāsa, sarkans ir arī priekšauta un lakatiņa pamattonis. No Kihnu vīriešu tradicionālā apģērba ir saglabāties tikai atturīgos toņos ieturētais džemperis *troi*.

Setu novads, kas ir vislielākais no šīm četrām kultūrtelpām, vēsturiski atrodas uz igauņu un krievu apdzīvoto teritoriju robežas, Igaunijas Republikas dienvidaustrumos. Seti ir somugri, tāpat kā igauņi, taču vēsturiski lielākoties atradušies Krievijas caristes sastāvā. No igauņiem setus šķir arī viņu ticība – seti ir pareizticīgie. Mūsdienās seti ikdienā tautastērpus vairs nenēsā, taču dažādos godos, koncertos vai arī svarīgākos oficiālos sarīkojumos tajos ģērbjas gan sievietes, gan vīrieši. Setu tautastērpu pamatkrāsas ir balta un sarkana, bet kā acenti pievienojas melnā krāsa sievu sarafānos un vīru cepurēs un zābakos. Taču skatieniskus visvairāk piesaista setu sievu greznais sudraba rotu komplekts.

Arī suiti, kas dzīvo Latvijā, Kurzemes rietumu piekrastē, no apkārtējiem latviešiem galvenokārt atšķiras ticības dēļ: atšķirībā no visumā luteriskajiem kaimiņiem suiti ir katoļi. Tāpēc arī viņi ir dzīvojuši daudzējādā ziņā izolēti, saglabājot savu identitāti, tai skaitā tautastērpus. Suitu sievu tērpi galvenokārt izceļas ar greznajām villainēm un plecu lakatiem. Villaines var būt dažādās krāsās, taču visvairāk tajās ir sarkano, dzelteno, oranžīgo, brūno un zaļo toņu. Gluži tāpat kā setietes arī suitietes nēsā saktas, kas gan ir mazākas, tomēr gana iespaidīgas.

No šīs grāmatiņas varoņiem vēstures rats vissāpīgāk skāris lībiešus. No kādreizējās stiprās tautas, kas apdzīvoja lielu pašreizējās Latvijas daļu, ir palikuši tikai daži seni ciemi Kurzemes ziemeļu un ziemeļaustrumu piekrastē – šo teritoriju, kur lībieši saglabājās visilgāk, sauc par Lībiešu krastu. Pārējās grāmatā aplūkotās

etniskās grupas no kaimiņiem atšķir galvenokārt ticība, toties lībieši atšķiras ar izcelsmi: lībieši ir somugri, savukārt latvieši – balti. Vēsturisku iemeslu dēļ sarukusi arī lībiešu tautastērpu nēsāšanas tradīcija. Lībiešu sievu tērpiem raksturīgi strīpaini brunči un balts priekšauts, vīru tērpiem – pelēki svārki.

Kaut gan visu četru kultūrtelņu tautastērpi ir ļoti atšķirīgi, tiem ir arī pārsteidzoši daudz kopīgu iezīmju. Piemēram, somugurus (setus, kihniešus un lībiešus) apvieno priekšauta nēsāšanas tradīcija. Lībietēm un kihnietēm priekšauts ir precētu sievu atribūts, bet Setu novadā priekšautus nēsā arī meitas. Suitu un lībiešu tērpu kopīgā iezīme ir villaines un plecu lakati. Plecu lakatus nēsā arī Kihnu sievietes, un dara to tieši tāpat kā lībietes, galus aizspraužot priekšā aiz jostas. Gan kihniešu, gan lībiešu tērpiem raksturīgi arī strīpainie brunči. Savukārt setu un suitu sievu tērpus vieno sakta: setietēm ir greznā konusveida sakta, toties suitietēm košā trīsriņdene. Kihnu un suitu tautastērpu vienotājas ir dažādas jakas un vamži, tāpat košas vasaras jaciņas.

Ir arī tādas iezīmes, kas raksturīgas visiem četriem. Tā, piemēram, gan setiem un kihniešiem, gan arī suitiem un lībiešiem ļoti svarīgas ir austās jostas. Klimatisku iemeslu dēļ visās šajās kultūrtelpās ir adīti krāsaini cimdi un grezni izrakstītas zeķes. Visos novados par būtisku uzskatīts, ka precētas sievas galvai jābūt apsegtai tā, lai nav redzami mati.

Katrai tautai ir savi tautastērpu nēsāšanas noteikumi. Aiz šiem noteikumiem stāv ļaužu pārliecības, nostiprinājušās ierašas, kaimiņu ietekmes un bieži arī mūžseni ticējumi. Dažāda vecuma un statusa cilvēki laiku laikos nēsājuši mazliet atšķirīgu apģērbu. Galvenokārt šādas atšķirības izpaužas galvassegās, taču arī, piemēram, priekšauta vai rotu nēsāšanas ierašās. Laikam ejot, protams, ir mainījušies gan tautastērpi, gan arī to nēsāšanas tradīcijas.

Mūsdienu globalizētajā pasaulē, kur, no vienas puses, viss unificējas, ļaudis tomēr arvien vairāk prot novērtēt kultūru atšķirības. Tautastērps ir tā kultūras identitātes daļa, kas pamanāma visvieglāk. Skaisti un savdabīgi tautastērpi vairs nenozīmē atpalcību no laika, tā ir zīme par savu sakņu novērtēšanu. Nepiedēriņajiem šāds mantojums bieži vien izraisa pozitīvu skaudību.

Šī grāmatiņa, kas tapusi ar Igaunijas un Latvijas pārrobežu sadarbības programmas finansējuma atbalstu projekta “Mazo etnisko kultūrtelņu attīstība un popularizēšana kā tūrisma galamērķis” (*UNESCO-tourism*) ietvaros, cerams, palīdzēs stiprināt arī visu iesaistīto partnerovadu kultūras mantojumu, nostiprināt zināšanas par savu un kaimiņu tautastērpu atšķirībām un nēsāšanas tradīcijām un lepni nest savu mantojumu tālāk nākotnē.

Helena Kilvika (*Helen Külvik*),
Seto Instituut, grāmatas projekta vadītāja

Kihnu

TAUTASTĒRPS

MAIJE ĀVA
(MAIE AAV)

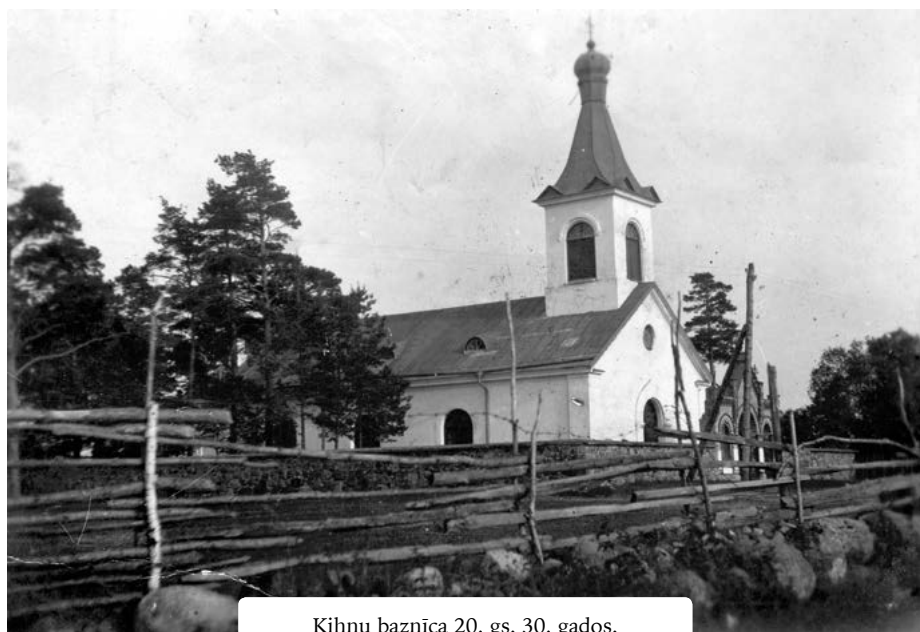

Zilajos brunčos tērpusies sievietē
auž sarkano brunču audumu.
Foto: Olev Mihkelmaa

IEVADS

Kihnu ir Rīgas jūras līča lielākā sala: 7 km gara un 3,3 km plata. Uz mazā zemes pleķīša jūras vidū dzīvo savdabīgs tautas atzars – kihnieši, kuriem tautastērps arī mūsdienās ir parasts ikdienas apģērbs. Sievietes katru dienu lieto brunčus, priekšautus, katūna jakas un lakatiņus. Vīrieši palikuši uzticīgi īpašo džemperu *troi* un zeķu *kapōtad* nēsāšanai. Dzīva ir arī kihnu izloksne, ko paši kihnieši sauc par valodu.

Mēs, mūsdienu Kihnu iedzīvotāji, noteikti vairs neesam tieši tādi, kādi bija mūsu vecvecāki, un arī viņi vairs nelīdzinājās saviem vecvecākiem. Ne valodas, ne garīgā satvara, ne izskata ziņā. Viss dzīvais mainās, pārveidojas un attīstās. Ir visai saprotami, ka, dzīvojot stingri norobežotā teritorijā, kur ir unificēta dzīves kārtība, pamazām izveidojas īpatnējs dzīvesveids un sava valoda. Tomēr unikāli un apbrīnojami ir tas, ka tik stipra savdabība saglabājusies vēl mūsdienās.

Kihnu baznīca 20. gs. 30. gados.
Foto: Kihnu muzeja krājums

KIHNU TAUTASTĒRPA SĀKOTNE

Nav precīzi zināms, kad Kihnu salā uz dzīvi apmetās cilvēki. Tiek uzskatīts, ka pirmie pastāvīgie iemītnieki ieradās no Sāmsalas un Lēnes novada 14. gadsimta sākumā. Jaunajā vietā ļaužu valoda un garīgais satvars mainījās un attīstījās, izolētajā dzīves vidē izveidojās arī ļoti savdabīgs dzīvesveids un apģērbs.

Citviet vienkāršo ļaužu izturēšanos ietekmēja muiža, baznīca un pilsēta, toties Kihnu šādu ietekmju sākotnēji nebija. Tuvākā pilsēta Pērnavā bija 45 km attālumā aiz jūras, uz salas nebija ne muižas, ne baznīcas. Kihnu ietilpa Livonijas Sāmsalas - Vikas bīskapijas Audru draudzes novadā, un oficiālas lietas tika kārtotas 135 km attālumā, Rīgā.

Livonijas kara laikā Kihnu bija jau tik pazīstama, ka pēc ordeņa valsts sabrukuma salu cita pēc citas pārvaldīja dažādas karojušās puses: Dānija (1562. – 1565. g.), Polija (1565. – 1575. g., 1582. – 1600. g. un 1609. – 1617. g.), Krievija (1575. – 1582. g.) un Zviedrija (1600. – 1710. g.). Pēc Ziemeļu kara (1700. – 1721. g.) Kihnu kopā ar visu Igauniju tika pievienota Krievijas caristei.

1680. gadā Pērnavas apriņķis nonāca kroņa īpašumā un līdzšinējais administratīvais iedalījums mainījās – Kihnu sala, kas agrāk bija Audru pakļautībā, tagad tika iekļauta jaunradītās Testamā draudzes valdījumā.

1680. gadā tika nodibināta Kihnu kroņa muiža. Tur pārmaiņus saimniekoja rentnieki, kas bija Pērnavas tirgotāji vai rezerves virsnieki. Muižā dzīvoja ne tikai

rentnieku ģimenes, bet arī daži ienācēji – amatpersonas, vagari u.c. Par istabēnēm un virējām tika pieņemtas arī Kihnu meitenes. Tātad viņas jau atradās tiešā muižas ietekmē, un tas attiecās arī uz apģērbu. Dienestu beigušas, viņas ģērbās mazliet citādi. Ciems pret muižas meitenēm izturējās zobgalīgi. Tās nicinoši sauca par „mammām”. Jau 1887. gadā Kihnu muiža beidza pastāvēt, zemes tika sadalītas saimniecībās, radās Meisakila (tulkojumā – Muižas ciems).

Baznīca Kihnu tika uzcelta 1624. gadā, taču pastāvīgi uz vietas dzīvojoša garīdznieka joprojām nebija. Priesteris uz salu brauca vispirms no Audru, vēlāk – no Testamā.

Noturīgāka baznīcas ietekme uz tautas tradīcijām sākās pēc ticības maiņas. Kihnu tika nodibināta pastāvīga krievu pareizticīgo draudze. Sākot ar 1848. gadu uz vietas dzīvoja priesteris un ķesteris. Iesākumā saglabājās arī luterticības ķestera amata vieta, ko pildīja ienācējs no Testamā, kurš apmetās Kihnu uz dzīvi kopā ar ģimeni. Tajā pašā laikā darboties sāka arī baznīcas skola ar diviem skolotājiem.

Bija arī citi iecelotāji. 1864. gadā sāka strādāt Kihnu bāka, kuras sargs bija ienācējs. No 20. gadsimta sākuma par Kihnu mežsargiem kļuva no Jeepres atbraukuši vīri, kas salā apmetās kopā ar savām ģimenēm. Tomēr no kontinenta atbraukušo amatpersonu ietekme uz tautas tradīcijām bija gandrīz nemānāma. Līdz 19. gadsimta vidum Kihnu tautastērps saglabājās savā sākotnējā veidolā. Katra sieviete pati bija savas ģimenes audēja un šuvēja, bet vīrietis – kurpnieks. Gadsimtu gaitā bija nostiprinājušās apģērbu piegrieztnes un darināšanas paņēmieni. Tie tika mantoti no paaudzes paaudzē. Tikai virsdrēbes – kažokus, vamžus un garos svārkus – deva šūt kādai prasmīgākai ciema sievai.

Senākā rakstītā informācija par kihniešu apģērbu saglabājusies no 1846. gada vasaras, un tur teikts, ka „kihnieši nēsā drānas dabiskos toņos, tikai atsevišķas detaļas rotātas ar madarsarkanu lenti vai dziju”¹.

Kihnu vīri 20. gadsimta sākumā.
Foto: Pērnavas muzeja krājums

Tirgoties jābrauc pa ledu.
Foto: Jaan Köster, 1954

1 Saar, Theodor 1970 (?), 6. lpp.

Meitenēm mugurā vēl vienkrāsaini brunči.
Foto: Kihnu muzeja krājums

Un tomēr – sala bija uzņēmīga arī pret ārpusaules ietekmēm. Kihnieši, sevišķi vīrieši, zivju zvejas un roņu medību dēļ devās tālu no mājām. Viņu darbības areāls bija viss Rīgas jūras līcis. Protams, viņi saskārās arī ar šī līča piekrastē dzīvojošajām tautām. Reizēm nācās nokļūt arī tālāk – līdz Hiumā, Gotlandes vai Kurzemes krastiem. Savukārt ziemā kihnieši veda tirgot zivis visos virzienos no Kihnu, turklāt līdz pat 130 km attālumam. Ziemā kihnieši uz kontinentu mēdza braukt arī tādēļ, lai sagādātu sienu un kokmateriālus.

Sevišķi aktīva pārvietošanās sākās no 19. gs. 60. gadiem. Tad kihnieši sev būvēja akmeņu vešanas kuģus. Tajos tika krauti piekrastes laukakmeņi, ko veda uz būvēt pilsētās. Akmeņus veda galvenokārt uz Rīgu, taču arī uz Pērnavu, Liepāju, Ventspili u.c.

Tajos laikos ļaudīm jau bija vairāk naudas, kas deva iespēju pirkt pilsētās preces, tai skaitā arī tekstilu. Agrāk tika pirktas tikai atsevišķas dekoratīvās detaļas, piemēram, zīda lentes, āķi un pogas. Pieejamas kļuva arī fabrikas krāsas. Sievietes sāka darināt un nēsāt katūna priekšautus un lakatus. Svinīgākos gadījumos sāka lietot zīda lakatus. Sevišķi augstu tika vērtēti t.s. „dārgās slakas“² lakati un priekšauti.

2 Par „dārgās slakas“ (*kallisseltsi*) lakatiem sauca dārgus un ļoti kvalitatīvus lakatus, kas bija ražoti Krievijas fabrikās.

Pārmaiņu laiki

19. gadsimta otrajā pusē tradicionālais Kihnu tautastērps tomēr sāka mainīties. Sieviešu apģērbā baltos brunčus nomainīja gareniski svītrotie, kādi bija nākuši modē Ziemeļigaunijā. Sievas sāka nēsāt ar puķēm izrakstītas īsblūzes un konusveida aubes.

Vīrieši vamžus pamazām aizstāja ar pilsētas piegriezuma jakām un biksēm. Svinīgākos gadījumos vilka pilsētā pirktus zābakus. Platmaļu vietā nāca žokejnīcas. Šos priekšmetus sievietes vairs nemācēja izgatavot pašas, un Kihnu sāka strādāt skroderi. Pirmie bija ienācēji no kontinenta, vēlāk šo amatu pildīja arī kihnieši.

Kaut gan vīriešu apģērba mode kļuva pilsētnieciska, drānas joprojām tika šūtas no pašausta auduma. Tiesa, mainījās audumu krāsu tonis – sāka darināt pelēku vilnas audumu. No tā tika šūti visi vīriešu apģērbi, tāpat sieviešu vamži un jaunais apģērba gabals – jakas.

Pēc apģērba krāsas kihnieši sevi sauca par pelēkajiem, bet citus – par melnajiem.

Hallikivi māju Perta meita Elli (dz. 1895. gadā) skolā dabūjusi kašķi. Perts gājis pie priestera F. Dubkovska prasīt kašķa zāļu. Taču priesteris cita starpā Pertam teicis arī to, ka kašķis ceļas no melnuma, netīrības. Perts atbildējis, ka nu gan kungs runājot taisnību. Kā tik meitēns nokļuvis starp melnajiem, tā tūlīt bijis pīlls ar kašķi. Skolā taču skolotāji bijuši „melnie”³.

Vēl laudis zinājuši, ka viena Kihnu meita, kam piecirtis pilsētnieks, teikusi: „Pelēkie dabūs, melnie nedabūs.”⁴

Taču dažus pilsētnieciskākus apģērba gabalus Kihnu vīri nav pieņēmuši. Kaut gan vamžus viņi vairs nenēsāja, tomēr nav sākuši valkāt arī mēteļus. Vīriešu apģērbu modē neienāca arī pusgarās bikses. Apkaklītes un šlīpses bija kungu pazīme, taču kihnieši to uzskatīja par lieku klīrību. Uz svešiem kuģiem par matrožiem braukušie Kihnu jaunieši svešumā sev sagādāja pilsētas drānas, ko vēlāk nēsāja arī mājās, izņemot mēteļus un apkakles. Tomēr daži nēsāja arī tos, piemēram, kapteinis Enns Ūetoa jeb arī daudziem latviešiem no Enna Vetemā lugas pazīstamais Kihnu Jenns (dz. 1848), viņa brālis Jāns (dz. 1859) un skroderis Jāns Sārs (dz. 1882).

Tālākās zemēs pabijuši jaunekļi tagad ņēmās Kihnu savdabību nopelt. Viņu mīļākā frāze bija: „Kihnieši ir simt gadu atpalikuši no citiem.” Visskaļāk izsmējuši vīriešu vecmodīgo balto apģērpu un sievu aubes.

Uz viena Kihnu akmeņu kuģa, kas uzturējies Rīgā, bijis arī kāds vecāks vīrs, kurš nēsājis vecmodīgās baltās bikses. Vecajam bijis paradums brīvajā laikā sēdēt uz tilpnes lūkas.

3 Saar, 8. lpp.

4 Turpat, 9. lpp.

*Viens no jaunākajiem vīriem šo vietu nodarvojis. Vecais nācis un apsēdies uz darvotās vietas un sabojājis savas bikses tā, ka tās vairs nav bijušas velkamas. Vīrs novilcis bikses un pārsviedis pāri bortam.*⁵

Daži vīri nav varējuši ciest, ka viņu sievas nēsā aubes. Un tiešām bijušas sievas, kas ikdienā no aubes nēsāšanas atteikušās. Tomēr baznīcā un godos aube bijusi galvā visām.

Pret aubju nēsāšanu uzdarbojušies arī daži sadzērušies jaunekļi kāzās, kur viņi savu „kulturalību” demonstrējuši, raujot nost aubes sievām vai arī likuši tās galvā paši, tā izsmejot aubju nēsāšanu.

*Sieviešu aubes izsmējīgi sauktas par „topzēģelēm” (topbura ir masta augšējā trīsstūrveida bura). Dažs piekopis arī baumošanu – kontinentā runājot, ka sievas, kas nēsā aubes, izskatoties pēc govīm.*⁶

Jaunekļi pamazām sāka kaunēties no tā, ka ir kihnieši. Piemēram, viņi nav gribējuši pilsētā rādīties kopā ar sievietēm tautastērpos. Par to zināms kāds dramatisks gadījums.

*Kāds Kihnu puisis bijis matrozis uz tālbraucēja burinieka. Kuģis ienācis Pērnāvā. Tur tai laikā iegādījusies arī puīša māte, kas gribējusi aiziet pie dēla, lai viņu sastaptu. Bet dēls saviem kuģa biedriem teicis, lai dzenot to Kihnu bābu prom.*⁷

Arī sievietes sāka kaunēties no sava apģērba. Daudzas vairs negribēja fotografēties Kihnu apģērbos. Tādiem gadījumiem viņas aizņēmušās pilsētnieciskas drānas (pašām jau nebija). Fotoaparāta priekšā daža sieva pozēja kailu galvu, kaut gan ikdienā vienmēr staigāja ar galvassegu.

Bijuši atsevišķi gadījumi, kur daža meitene uzstājusies pret tautastērpu nēsāšanu: *Maruses māju Madli (Mannu) Otensone (dz. 1882) gribējusi koķetēt ar skolotāju J. Krīvelu. Lai tam iepatiktos, Madli centusies būt modernāka par citām ciema meitām. Viņa pat uzkrāsojusies, un tā bijusi Kihnu vēl nekad nepieredzēta rīcība, kas izsaukusi vispārēju nopēlumu.*

Ar Kihnu tradīcijām konfliktā nonākusi arī mazliet jaunākā Rēte Kosere no Nurmes mājām, kura gribējusi iepatīties Kihnu bākas sarga dēlam Ekhardam. *Rēte sākusi nēsāt pilsētnieciskas drānas un tā nonākusi ciema ļaužu apsmieklā. Viņa nolēmusi doties prom no Kihnu. Neraugoties uz vecāku pretestību, slepus salīgusi uz Kihnu Jenna kuģa par pavāri un tiešām Kihnu pametusi. Tomēr reiz viņa vēl salā atgriezusies. Tajā laikā tur svinētas kādas kāzas, uz kurām ielūgta tikusi arī Rēte. Pat uz kāzām viņa aizgājusi pilsētas mamzeles drānās. To sievas pagalam nopālājušas, jo uz kāzām jau nu vajadzētu nākt Kihnu drēbēs. Pēc šī gadījuma Rēte no Kihnu aizbraukusi uz visiem laikiem.*⁸

5 Turpat, 11. lpp.

6 Turpat, 13. lpp.

7 Turpat, 14. lpp.

8 Turpat, 16. lpp.

Visumā 19. gadsimta nogalē Kihnu bija izveidojušās divas pretējas tendences attieksmē pret tautastērpu nēsāšanu: jauni vīrieši izturējās nicinoši, taču sievietes aizstāvēja senās tradīcijas. Par spīti pārmaiņām sievietes joprojām nēsāja vamžus un pastalas. Pat ja zābaki kādai bija, tos gandrīz nemaz nenēsāja.

Kādā pavasarī Kihnu Jenms uzdāvinājis Antsu māju Mari Sepai (dz. 1861) zābakus. Ap to pašu laiku zābakus sev nopircis arī Mari brālis Jāns (dz. 1880). Rudenī Jāna zābaki bijuši nonēsāti. Mari brīnījusies, kā tad Jāns savus zābakus tik ātri nodzīvojis. Mari zābaki joprojām izskatījās kā jauni, jo vasaras laikā viņa zābakus bija uzvilksusi varbūt pāris reižu baznīcā. Un arī tad ceļu līdz baznīcai viņa nogāja basām kājām, bet zābakus uzvilka tikai baznīcas durvju priekšā. Izejot no baznīcas, zābaki atkal tika noauti un mājupceļš veikts basām kājām.⁹

Kuģniecības uzplaukuma laikā (1890. – 1914. g.) no pilsētām, galvenokārt Rīgas, jau tika vesti arī apģērbam vajadzīgie fabriku ražojumi. Priekš sievietēm daudz tika pirkti katūns priekšautu un jaku šūšanai. Tā pamazām izzuda no pašauostas drānas darināti lakati un priekšauti, īsblūžu vietā kihnietes sāka nēsāt katūna jakas. Tādas tika šūtas no pašauostas pelēkas vilnas drānas. Vīri lielākoties nēsāja pilsētā pirktas cepures un arī šo to citu.

Kihnu tautastērpa attīstība 20. gadsimtā

Trūcīgie apstākļi pēc Pirmā pasaules kara lika kihniešiem, jo sevišķi bērniem un meitenēm, meklēt darbu kontinentā. Daudzi bērni gāja ganos, savukārt meitenes līga par vasaras un gada meitām. Dienesta vietās tika nēsāts tāds apģērbs, kāds bija modē tur. Sākumā alga tika maksāta natūrā, cita starpā, arī apģērbā. Protams, algā saņemtās drānas nebija Kihnu salai raksturīgās, bet bija vien jānēsā arī tādas. Meitenēm lielā modē nāca mēteļi ar zvērādas apkakli. Tie izstūma vamžus. Daudzi vamži tika pārtaisīti par jakām. Uzreiz pēc kara trūcīgākiem bērniem bez maksas tika dalīti no ASV atvesti apģērba gabali. Arī tas zināmā mērā veicināja pilsētnieciskākas apģērba modes izplatību. Nekāds retums vairs nebija arī zābaku nēsāšana.

20. gs. 20. gadu sākumā Kihnu apciemoja uz ASV izceļojušais Mihkels Lāne no Tūmapētri mājām. Tam par godu viņa dzimtajās mājās bieži bijuši godi un dejas. Aizbraucot Lāne visām Linakilas ciema meitenēm uzdāvinājis zābakus kā atlīdzību par pastalām, kas nodancotas viņam par godu.

Jaunekļu apģērbs šajā laikā jau bija kļuvis visai pilsētniecisks. Pastalas viņi nēsāja tikai darbā. Uz godiem puīši vairs pastalās negāja. Teodors Sārs atceras šādu gadījumu no 20. gadu vidus: *bija kāzas, uz kurām aicināts arī Mihkels Alass (dz. 1899). Zābaku viņam nebija. Iet uz kāzām pastalās viņš neiedrīkstējās, taču negribēja arī atteikties no iešanas pavisam. Mihkels atrada izeju no situācijas. Viņš uzvilka kājās*

⁹ Turpat, 20. lpp.

Kihnu sievas un meitas 20. gs. sākumā.
Foto: Kihnu muzeja krājums

Iesvētes mācību beidzēji, 1927. gads.
Foto: Kihnu muzeja krājums

sieviešu zeķes un sieviešu pastalas un gāja uz kāzām šādi. Šādu parādīšanos kāzinieki uztvēra kā joku.¹⁰

Jauni vīrieši aizvien vairāk noniecināja Kihnu raksturīgo apģērbu. Piemēram, viņi vairs negribēja nēsāt raibos džemperus *troi*. Džemperim vajadzēja būt vienkrāsainam, melnam vai pelēkam. Raibie džemperu tika pārkrāsoti melni vai izārdīti. No ārdītās dzijas sievas sev adīja zeķes vai cimodus. Tāpat jaunekļiem vairs nederēja ne raibie cimdi ar Kihnu rakstiem, ne baltās vai pelēkās zeķes. Sāka valkāt pilnīgi melnus cimodus vai cimodus ar puķu rakstu (*mue kjõndu*) un melnas vai šķērsstrīpainas zeķes.

Sievietes 20. gs. 30. gados joprojām katru dienu ģērbās tautastērpā. Tolaik nicinoša attieksme pret tautastērpa nēsāšanu samazinājās, kaut gan daži ienācēji, amatpersonas, tautastērpus nosodīja. Jo sevišķi daudz pēlēju atradās starp robežsargiem. Taču vairāk bija tādu, kas tautastērpu uzskatīja par nēsāšanas cienīgu. Tā, piemēram, tautastērpus augstu novērtēja salas viesi - etnogrāfi. Aizsargi tikai

tāpēc neveidoja Kihnu aizsardžu organizāciju, ka formas tērps atsvešinātu Kihnu sievietes no tautastērpa nēsāšanas. Kihnu priesterim Georgam (Jiri) Perlam (amatā 1922. – 1936. g.) izdevās panākt, ka iesvētāmās meitenes iesvētību dievkalpojumu sāka apmeklēt godiem domātajā tautastērpā.

Jauns lūzums tautastērpa nēsāšanā sākās ar 1944. gadu. Mājās apģērbus darināja arvien mazāk. Galvenokārt sāka nēsāt veikala apģērbus. Piemēram, veļa vairs netika darināta nemaz, sievietes vilka mugurā pirktas blūzes, vīrieši pavisam pārtrauca nēsāt pastalas. Kihnu ieradās daudz svešinieku, jo zivju pieņemšanas punktam bija vajadzīgas darbarokas. No šiem strādniekiem ne viens vien tā arī palika uz dzīvi Kihnu, saglabājot uzticību pilsētnieciskai ģērbšanās modei. Tomēr daļa svešinieku pieņēma arī Kihnu tautastērpu.

¹⁰ Turpat, 23. lpp.

Kad Izglītības ministrija 60. gados ieviesa prasību, ka skolēniem jānēsā formastērps, tā skāra arī Kihnu. Daži bērnu vecāki par jauno kārtību kurnēja. Skolas direktors, ienācējs no kontinenta, atbildēja, ka kihniešiem nevis jājūtas kā dzīva muzeja ekspozīcijai, bet gan jāiet līdzī vispārējai modei. Šāda tendence nepatika tautas tradīciju cienītājiem. Teodora Sāra atmiņās ir rakstīts, ka ekskursanti no Gruzijas reiz vaicājuši, kāpēc Kihnu bērni nevalkā tautastērpus. Uzzinājuši, ka to pieprasa Izglītības ministrijas priekšraksti, jautātāji apsolīja iesniegt ministrijai protestu.¹¹

Kihnu sievietes un meitas uzstājoties ar aubēm galvā, bet bez priekšautiņiem.
Foto: Lehti Lasn, 1969

Kuriozi

Bija laiks, kad zēniem sākuši kombinēt jaunu „reprezentablu” tautastērpu. Tautasdeju dejotājiem mugurā bijušas parastas melnas bikses, apjotas ar sieviešu jostām, un parasti balti krekli. Galvā liktas no sieviešu svītrainās brunču drānas šūtas cepurītes, no kurām nokarājies kāju apsēju pušķis. Šādā „tautastērpā” braukuši uzstāties pat uz Tallinu. Meitenes uzstādamās sākušas nēsāt jostas, kas nokarājušās līdz pašai zemei, dažas pat sējušas jostas ap galvu.¹²

Pilsētas minimode nepagāja secen arī Kihnu brunčiem. Pieaugušas sievietes mugurā šādi svārki izskatījās ļoti ērmīgi, jo īpaši, ja kājās bija Kihnu zeķes un pastalas. Par laimi, minisvārku mode Kihnu drīz pameta, un brunči atkal atguva savu normālo garumu.

Papildu lasāmviela

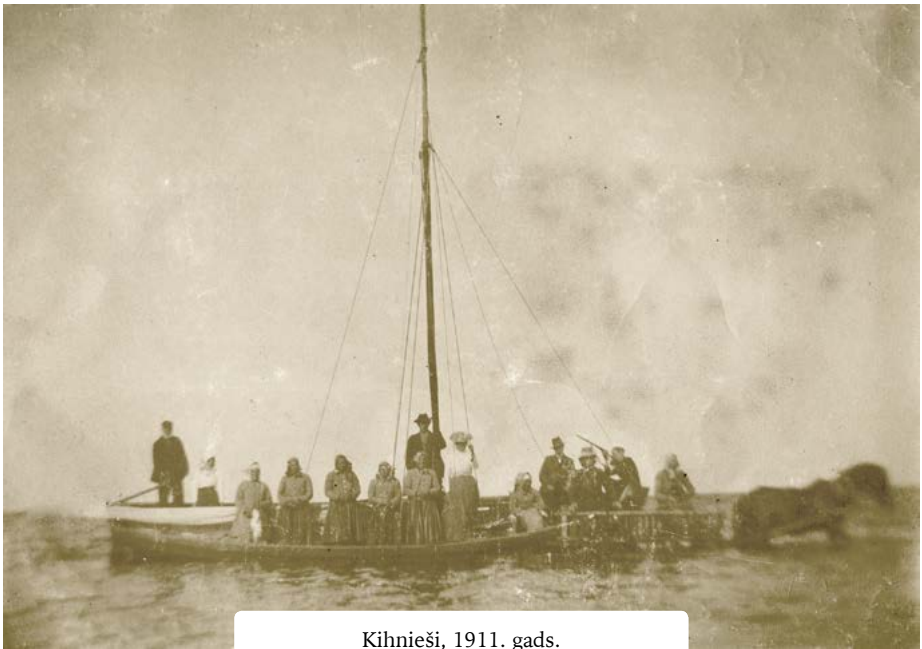
Kur ved ceļš uz muižu?

Risas māju Mihkels bijis krasta sargs Rīgā. Rudenī viņš pārbraucis mājās. Bijis sapircies sev pilsētas drānas un tādā paskatā ienācis savā sētā. Pagalmā bijusi viņa sieva Anna. Tā savu vīru neesot pazinusi. Mihkels vaicājis: „Kur ved ceļš uz muižu?” Anna gājusi rādīt ceļu un tikai tad pazinusi savu vīru.¹³

¹¹ Turpat, 28. lpp.

¹² Turpat, 32. lpp.

¹³ Turpat, 33. lpp.

Kihnieši, 1911. gads.
Foto: Pērnavas muzeja krājums

Testamā un Pōtsi muižu baroni 1911. gadā devušies izbraucienā uz Kihnu salu un pieredzēto aprakstījuši šādi¹⁴:

Kad tuvojamies Kihnu, acīs krīt noenkuroti burinieki – salā ir vairāk nekā 40 divmastu šoneru un 2–3 trīsmastu tālbraucējkuģi. Osta ņudz no ļaudīm, vīriešiem mugurā balti džemperī ar melnu rakstu – troi. Ļaudis ir uzkrītoši gara auguma un stalti kā Kihelkonnā un Seru – droši vien zviedru asiņu.

Pēc skata pieticīgās zemnieku mājas ir tīras un kārtīgas – grīdas krāsotas, baļķu sienas nokaļķotas baltas, kas ir retums kontinenta zemnieku sētās.

Vīri visi kā viens ir jūras braucēji. Iet peļņā, vezdami akmeņus no Sāmsalas uz Pērnavu, Rīgu, Tallīnu un arī citur. Sievas sūdzas, ka peļņa aiziet sīvā pirkšanai. Citādi dzīve kroņa pagastā šķiet labāka nekā citur.

Satiksme ar „lielo zemi” ir dzīva. Tikai pavasarī un rudenī sala nedēļām ilgi ir nogriezta no kontinenta. Kultūras līmeņa ziņā kihnieši nekādi nerada atpalikušu iespaidu – jūras braukšana palīdz noskaidrot acis. Runas veidā mazliet jūtama pār-krievošanas ietekme: „Bērns, saki trāstu!” (No kr. зѡпачмѡй!)

Grāmatas sastādītājs Omars Volmers domā, ka šāda novērojuma pamatā varbūt bijis apstāklis, ka Kihnu skola līdz 1917. gadam bija krievu pareizticīgās baznīcas skola.

14 Volmer, Omar 2006, 81.–82. lpp.

KIHNU SIEVIEŠU DRĀNAS

Brunči (*kört*)

Brunči ir Kihnu sievietes apģērba vissvarīgākā sastāvdaļa. Brunčus ar gareniskajām svītrām Kihnu sievas ir audušas vienmēr un nēsājušas katru dienu. Un nēsā vēl aizvien. Tāds Kihnu tautastērps, kādu to pazīstam mūsdienās, ir darināts, sākot no 19. gadsimta otrās puses, kad Kihnu jūrasbraucējiem biežāk bija darišanas kontinentā un viņi sāka no turienes vest auduma krāsas un katūna audumus.

Senāki Kihnu brunči – drelli austie – tiek glabāti Igaunijas Nacionālajā muzejā (ERM). Paši senākie ir neparasti, zilpelēki dreļļa tehnikā austi brunči (*rellkört*) no 1780. gada. Otri līdzīgi dreļļa tehnikā austi brunči ir izgatavoti apmēram 1850. gadā. 1921. gadā, kad muzejs brunčus nopirka, pārdevēja Anna Vesika no Sēres ciema Vahklas mājām zinājusi teikt, ka tie darināti pirms trim paudzēm. Vieniem dreļļa brunčiem apakšmalā saglabājusies arī sarkana lente – raksturīga Kihnu brunču pazīme. Savādi ir tas, ka citur Igaunijā rūtainus brunčus sāka lietot tikai 19. gadsimta beigās (80. gados).

Arī citi 70 – 80 gadu veci kihnieši 1921. gadā senlietu vācējam Voldemāram Hāsam apliecinājuši, ka viņu bērnībā dreļļa brunči vairs nav austi. Tolaik tādus vēl nēsājuši pavisam nedaudzi, kam tādi mantoti no senākiem laikiem. *Rellkört* ir pusvilnas, ar zili baltu rūtiņu rakstu.

Arī zili un pelēki rūtinajiem dreļļa brunčiem apakšmalā ir sarkanā lente – visiem Kihnu brunčiem raksturīga pazīme. Dreļļa brunču fragments.

Foto: ERM A 316:54

Krokbunču (*kordoskört*) priekšpuse.
Kihnu muzeja krājums.
Foto: *Silvia Soide*

Krokbunču (*kordoskört*) mugurpuse.
Kihnu muzeja krājums.
Foto: *Silvia Soide*

Arī Aino Völma pēc Kihnu apmeklējuma 1948. gadā savā etnogrāfijas dienasgrāmatā rakstīja, ka Mari Sāra viņai stāstījusi: „No senākajiem brunčiem vēl zināmi zili un zilbalti acoti lina dreļļa brunči.“ Aino Völma domāja, ka šī tehnika apgūta no latviešu vēvejiem. Un patiešām, senākos laikos kihnieši daudz sazinājušies ar latviešiem, un jo sevišķi lībiešiem. Rokdarbu meistare Rōsi no Ermes mājām apliecina, ka pēdējās, kas šajā tehnikā audušas segas, bijušas Kaevandu māju Anni un Lānes māju Līsi.

18. gadsimta beigās vai 19. gadsimta sākumā sāka lietot krokotos brunčus *kordoskört*. Pelēkajiem un melnajiem krokbrunčiem priekšējā detaļa, tāpat kā Ruhnu brunčiem, bijusi nekrokota un augšpusē gaišāka, no tīra lina. Melno brunču audumu auda nevis ar melnu, bet pelēku audu dziju, un audumu pēc velšanas krāsoja melnu. Tā kā lina meti nekrāsojās, tie palika redzami, un kopumā brunči izskatījās tumšpelēki. 20. gadsimta sākumā (visvairāk 20. gados) melno brunču audumu mājās vairs nevēla un nekrāsoja, bet gan veda kārst un krāsot uz Pērnavas, Testamā, Audru vai Selistes vilnas fabriku. Baltos brunčus senāk nēsāja svētku laikā, godos u.tml. Ikdienas brunči bija vienkāršaini: zili, melni utt.

1921. gadā kāda kihniete par krokotajiem brunčiem stāstījusi: „Tos izmantoja baznīcā iešanai, ar gludiem neviens baznīcā negāja.

Krokotie brunči sāka izzust pirms 40 – 50 gadiem (tātad 1870. – 1880. g.). Mājās un darbos agrāk un vēl pašlaik ikdienā tiek lietoti pelēki vai melni pusvilnas brunči. To darināšanai vajag četrus auduma platumus.”¹⁵

Melānija Suta (dz.1876.) atceras, ka viņas jaunībā (19. gs. 80. gados) vēl nēsāti pelēki un melni krokotie brunči, taču jaunās meitas krokotos brunčus vairs nav darinājušas. Melnie brunči bijuši *bēdīgajām*, citādi nēsāti pelēkie.

Kihnu krokotie brunči pamazām sāka izzust 19. gs. 70. gados, jo Igaunijas salu tautastērpa attīstība kopumā bija nonākusi jaunā fāzē – brunčus sāka aust gareniski svītrainus. Sākumā strīpainos brunčus darināja mazāk, tāpēc kādu laiku paralēli vēl eksistēja arī krokoto brunču mode, sevišķi vecākajā paaudzē. Melno un pelēko krokaino brunču izskats mazliet mainījās – agrāk priekšas gabali, kas atradās zem priekšauta, bija gan ar linu audiem, gan metiem, taču turpmāk visiem brunčiem izmantoja tikai vienu audumu, ar vilnas audiem. Vēdera detaļa, kas agrāk bija balta un no linu auduma, tagad bija pusvilnas un tādā pašā krāsā kā brunču pārējā daļa. Otra pārvērtība bija tāda, ka vienkrāsainos brunčus vairs nekrokotāja.

19. gadsimta otrajā pusē arī citviet Igaunijas salās ieviesās gareniski svītroti un krāsās koši brunči, t.s. mūsdienu brunči, taču itin nekur citur, izņemot Kihnu salu, tie ikdienas dzīvē netiek izmantoti līdz šai baltai dienai.

Pirmo brunču strīpas bija no augos krāsotām dzijām, jo anilīna krāsas līdz Kihnu vēl nebija nonākušas. Arī apakšmalas lente bija madarsarkana. Sākumā kādu laiku paralēli tika lietoti gan svītrainie, gan arī vecie brunči. 1921. gadā kāda Kihnu sieviete ir skaidrojusi: „Pirms 60 – 70 gadiem (tātad 19. gs. 60. gados) strīpaino brunču vēl bija maz – jaunākajām katrai tikai vieni. Tos nēsāja kāzās un godos. Strādājot mugurā joprojām vilka vienkrāsainos brunčus, taču tie bieži vairs nebija krokoti.”¹⁶

Sarkano krāsu ieguva no madarām, dzelteno – no meža suņburkšķiem,

Kihnu meitenes
20. gs. 20. gados.
Foto: Kihnu muzeja krājums

15 Jõeste, Kristi 2012, 67. lpp.

16 Turpat, 70. lpp.

krūkļa un bērzu lapām. Trūkst ziņu, kā ieguva zaļo krāsu. Zilo (mēlo) krāsu deva indigo, kā arī no Latvijas atvestā krāsu mēle. Indigo krūma lapas tika raudzētas un pēc tam skābētas urīnā: radās kristāliska viela, ko uz Kihnu atveda pauniņieki jeb klejojošie siktirgotāji. Viņi atveda arī sarkankoku. Par piecām kapeikām varēts dabūt krietnu rokas resnuma pagali, no kuras tika atšķeltas šķēpeles dzijas krāsošanai. Ar anilīna krāsām audumu sāka krāsot tikai 19. gadsimta beigās. Tolaik koši sarkanā kļuva par modes krāsu gandrīz visur Igaunijā.

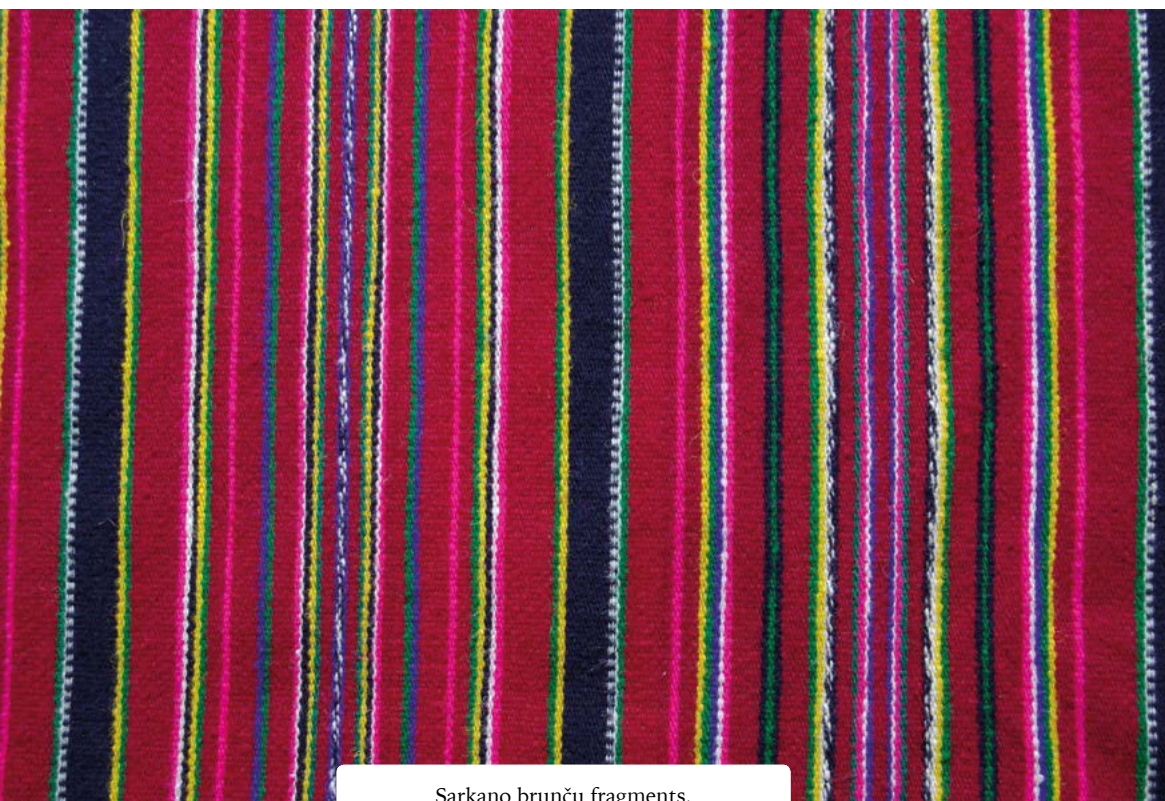
Sākumā brunču strīpas bija platas (vidēji 1 cm), šaurākas tās kļuva 19. gs. 90. gados. Gan senākā tipa, gan arī mūsdienu brunču svītrojums sastāv no divām svītru grupām, kas ar noteiktiem intervāliem mijas (*ripsud* vai *lapid*). *Ripsud* ir simetriskas grupas, tas nozīmē – *ripsu* vidū ir noteiktas krāsas švīka *ripsusūdā*, no tās uz abām pusēm, ievērojot noteiktus atstatumus un krāsas, tiek austas vienādas svītras. Tiek nošķirtas *piäriips* un *vaheriips*. Uz brunču nēsātājas vēdera jābūt *piäriips* jeb lielajai grupai, kuras malās ieausti zobiņi (mazajām grupām šī elementa nav). Ja brunči ārienes atsvaidzināšanas nolūkā tiek izgriezti ačgārni, tad uz vēdera paliek starpgrupa *vaheriips*.

Brunču audums tika un joprojām tiek austs vidēji 2,5 m garš (lielākoties 16 vai 18 svītru grupas). Agrāk brunči bija garāki (līdz potītēm), mūsdienās – īsāki. 20. gadsimta sākumā (ap 1910. gadu) Kihnu salas Linakilas ciemā nēsāti senāka tipa stellēs austi brunči, kuru raksts atgādinājis segu rakstu, taču šis paradums drīz izzudis. Taču segas šajā tehnikā tiek austas līdz mūsu dienām.

Brunčus šujot, audums pie jostas tiek sakārtots ielocēs. Ieloču dziļums atkarīgs no nēsātājas vidukļa apkārtmēra. Vispārējā gadījumā līdzās vaļējai brunču aizdarei ir trīs ieloces, vēdera daļa ir gluda, pēc tam atkal sākas ieloces. Veidojot ieloces, tumšās joslas, kas atrodas starp svītru grupām, tiek noslēptas ielocēs, tā labi aplūkojamas visas krāsainās svītras.

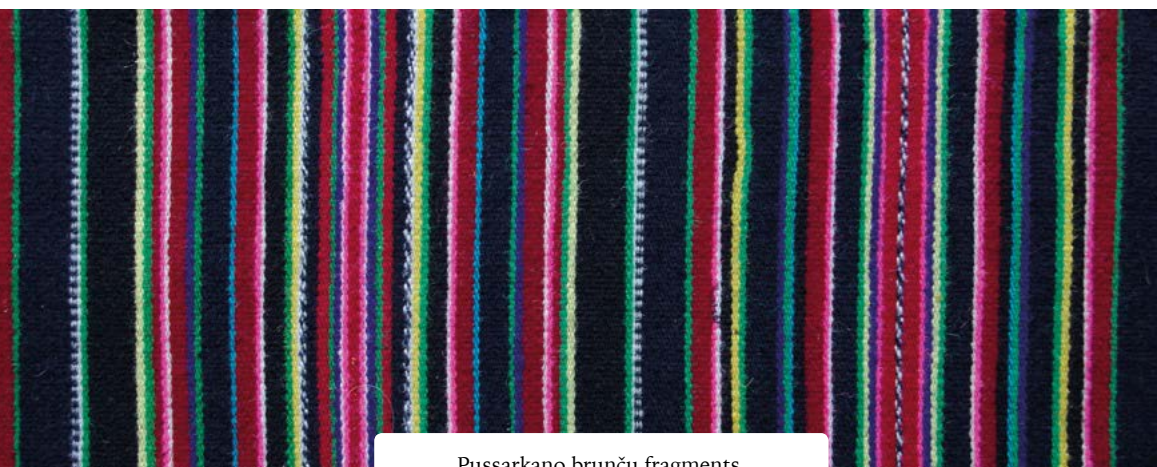
Brunču apakšmala, neatkarīgi no brunču pamatkrāsas, vienmēr tiek apšūta ar sarkanu brunču lenti, kura, kā vēsta tautas ticējums, aizbiedē visu ļauno.

Kihnu brunču krāsu simbolika galvenokārt izpaužas prieka un sēru nošķiršanā. Šāda loģika bija spēkā jau krokoto brunču laikā, kad melnā tika uzskatīta par skumju krāsu, baltā – par svinīgu, bet pelēka/zila – par ikdienišķu. 19. gadsimta nogalē, kad bija pienākusi svītraino brunču ēra, krāsu simbolika kļuva sarežģītāka un detalizētāka. Agrākā trīspakāpju iedalījuma vietā pamazām izveidojās piecpakāpju sistēma.

Sarkano brunču fragments.
Foto: *Silvia Soide*

Sarkanie brunči – kolīdz apgūta staigāšana, Kihnu meitenes sāk nēsāt sarkanus brunčus. Jau bērnībā viņām tiek iemācīts, ka brunčus mugurā velk pāri galvai, nevis iekāpjot tajos iekšā. Godos, kāzās un baznīcā kopā ar jauniem brunčiem tiek nēsāti cara laika t.s. dārgās slakas – *kallisseltsi* – lakati, un precētas sievas apsienas ar *kallisseltsi* priekšautiem, kam fona krāsa ir sarkana. Sarkanie brunči ir deju brunči. Tie ir platāki, jo, griežoties dejā, jābūt redzamiem baltajiem apakšbrunčiem. Pēdējā laikā ir radusies jauna sarkano brunču apakšgrupa, t.s. vecu sievu sarkanie, kuros ir mazliet vairāk tumšo svītru. Tādus nēsā sievietes gados, kam nav sēru laika un kuras agrāk savu gadu dēļ būtu nēsājušas pussarkanos brunčus.

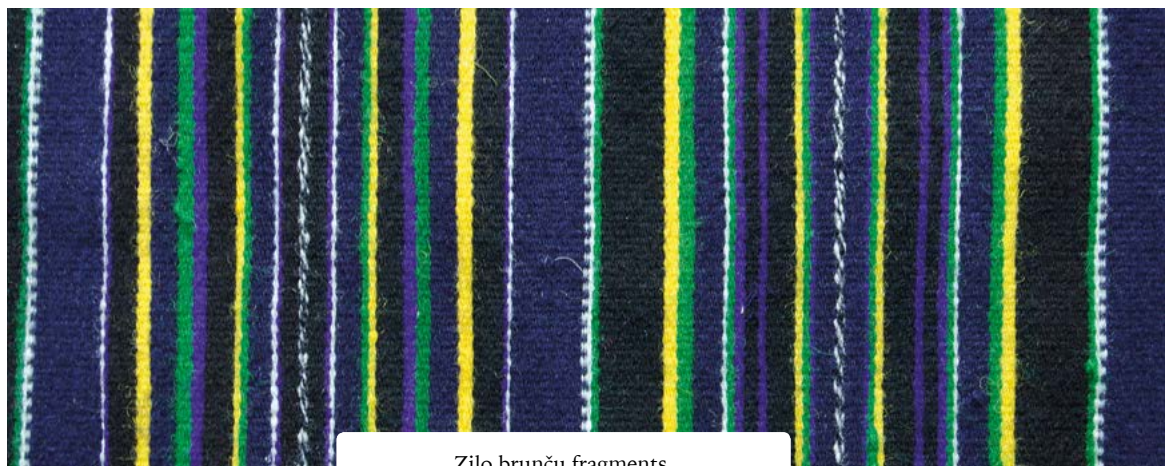
Pussarkano brunču fragments.
Foto: *Silvia Soide*

Pussarkanie brunči (*puõlpunanõ kõrt*) – laulību brunči, nāves bunči. Agrākos laikos pussarkanos brunčus nēsāja meitene, kuras brālis ir karadienestā. Pussarkanie brunči tiek iedalīti vienas, divu un trīs spoļu brunčos (atkarībā no tā, vai brunči ir ieausta viena, divas vai trīs ratiņa spoles sarkanās dzijas). Līgavai kāzās pussarkanais brunčis mugurā ir tik ilgi, līdz viņa izdalījusi veltes un pārgērbjas mičošanai. Arī sērotājas, kas citādi nēsā zilus brunčus, kāzās iedamas, velk mugurā pussarkano brunči. Šī ir pārejas forma no sēru brunčiem uz prieka brunčiem.

Koštrīpas brunču fragments.
Foto: *Silvia Soide*

Koštrīpas brunči (*kiipsuga kõrt*) – zilo brunču rakstam pievienots pa kādai sarkanai vai rozā svītrai (*kiips*). Ar šādiem brunčiem drīkst dejot.

Zilo brunču fragments.
Foto: *Silvia Soide*

Zilie – tie jau daļēji ir sēru brunči. Svītrojumā atrodamas melnas, baltas, zaļas u.c. krāsas, taču trūkst sarkano krāsu toņu. Šādus brunčus sauc arī *jōlma punasōta kōrt* (brunči bez sarkanā). Ar tādiem iet uz bērēm. Tos nēsā, piemēram, sērojot par vecmāmiņu vai citiem tālākiem radiem. Ja mirusi māte, tādus brunčus sāk nēsāt apmēram pēc pusgada, bet, ja nomiris vīrs, tad apmēram pēc gada.

Melno brunču fragments.
Foto: *Maie Aav*

Melnie brunči ir īstais sēru apģērbs, ko velk mugurā paša tuvākā cilvēka, piemēram, vīra, mātes vai bērna, nāves gadījumā. Ja nomiris vīrs, sieva melnos brunčus nēsā vienu gadu, ja māte – mazliet īsāku laiku.

Zināmas brunču atšķirības atkarīgas arī no valkātājas vecuma. Jaunu meiteņu brunči ir košāki, bet apmēram no 60. mūža gada sievietes sāk nēsāt pussarkanos brunčus, kuru svītrojumā blakus ir divas zilas platas svītras. Mūsdienās likumi kļuvuši mazliet brīvāki, piemēram, sarkanos brunčus labprāt nēsā arī vecākas sievas.

Savu mūžu nokalpojušie brunči tiek vilkti, rāpojot pa kartupeļu lauku vai darot kādu citu melno darbu. Apģērbs tad zaudē nozīmi, un pāri paliek tikai praktiskie apsvērumi. Darot melnos darbus, brunču krāsa nav būtiska.

Kartupeļu nemšana, 20. gs. 60. gadi.
Foto: Kihnu muzeja krājums

Priekšauts

Priekšauts ir precētas sievas apģērba gabals. 19. gadsimta pirmajā pusē Kihnu sievietēm bija balti linu priekšauti, gadsimta vidū svinīgākos gadījumos sāka nēsāt katūna priekšautus. Priekšauta krāsu nosaka brunču krāsa: pie sarkanajiem brunčiem tiek nēsāts priekšauts ar sarkanu pamatkrāsu, pie zilajiem – ar zilu pamatkrāsu, melnie brunči prasa melnu priekšautu utt. Sevišķi skaisti ir priekšauti ar nierīšu rakstu. Šujot vai pērkot tādu, jāseko, lai nierīšu smailais gals skatītos uz augšu.

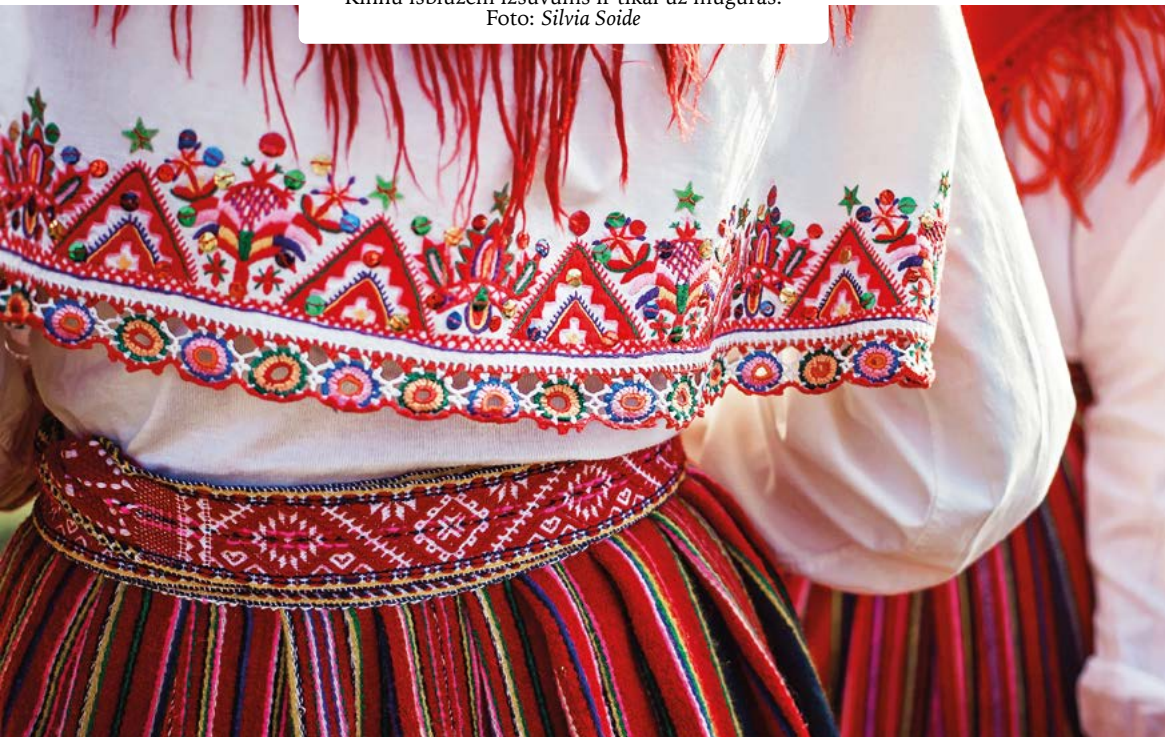
Jaunlaulātas sievietes,
1957. gads.

Foto: Kihnu muzeja
krājums

Īsblūzes (*käüsed*)

Kihnu sievietes nēsāja īsblūzes gluži tāpat kā Igaunijas (piekrastes) zviedrietes, Hiumā un Muhu salu un Ziemeļigaunijas sievietes. Kopš 19. gadsimta beigām, kad sievietēm populāras kļuva katūna jaciņas, īsblūzes galvenokārt tiek nēsātas tikai kāzās un lielos svētkos. Īsblūze ir tik īsa, ka redzama ap vidukli aptītā josta un zem mežģiņu joslas, kas rotā īsblūzes apakšmalu, redzams pat krekls. Kihnu īsblūzēm ar izšuvumu tiek rotāta tikai muguras daļa, jo priekšpusi valkājot sedz

Kihnu īsblūzēm izšuvums ir tikai uz muguras.
Foto: *Silvia Soide*

Monētpiekariņu važiņa, sakta un krellītes virs īsblūzes un bārķšu lakata.
Foto: *Silvia Soide*

bārksains plecu lakats, kura gali tiek aizbāzti aiz jostas. Šāds lakata nēsāšanas veids raksturīgs visam Pērnavas novadam. Kopā ar īsblūzi tiek nēsāts bagātīgs rotu klāsts: vienlaikus važiņas ar monētpiekariņiem un krellišu virtene. Virs jakas tiek nēsāta tikai viena rota – monētpiekariņu važiņa vai krellītes.

Īsblūzes kakla izgriezums tika sastiprināts ar mazu saktiņu, kam bija gluda vai robaina maliņa. Ap kaklu vienmēr vajadzēja būt krellītēm. Vēl tika nēsāti dažāda veida monētpiekariņi. Ja važiņā karājās viens monētpiekariņš, to sauca par *kaelus*, ja trīs monētpiekariņi – tad *kaelaraha*.

Kabatiņa (*kullitu*)

Kabatiņa tiek nēsāta zem brunčiem *tā, lai*, ieliekot roku brunču vaļējā aizdarē kreisajā pusē, no kabatiņas varētu paņemt naudu vai atslēgas.

Rokdarbu maisiņš

Rokdarbu maisiņā tiek turēti Kihnu sievietes vissvarīgākie darbarīki: adāmadatas un iesāktais adīklis. Kad pienāk piemērots brīdis, piemēram, braucot ar kuģi vai lidostā gaidot lidmašīnu, sievietes izņem no maisiņa adatas, rokdarbu un sāk adīt. Mūsdienās rokdarbu maisiņu reizēm ņem līdzī pat uz kāzām vai tautas namu, vienkārši skaistuma pēc. Mūsdienās rokdarbu maisiņš kļuvis gandrīz par izrādīšanās lietu, gluži kā dažai pilsētas kundzītei – rokassomiņa. Dažas meitas pat dejo, rokdarbu maisiņu uz rokas pakārušas.

No auduma gabaliņiem sašūta
Kihnu kabatiņa.
Foto: *Silvia Soide*

Kihnu rokdarbu maisiņš.
Foto: *Silvia Soide*

Josta (üe)

Jostai ir ielasīts raksts, tā austa ar nazi, galvenie ir tumši zilie un madarsarkanie krāsu toņi. Vienā galā ir vienlaidu raksti, bet otrā galā raksti nodalīti ar zigzaga līniju. Sienot jostu, virspusē jābūt zigzaga rakstam. Kihnu jostu zigzaga kompozīcijai ir vismaz trīs simt gadu pagātne. Vēl agrāk tika austas jostas ar vienlaidu rakstiem.

Arī krekla apakšmalā senāk tika piešūta ar nazi austa josta, kas izskatījās gandrīz kā parasta josta, taču šaurāka un ar viscaur vienādu rakstu. Krekli kopā ar apakšmalas jostām pazuda, kad parādījās apakšbrunči ar mežģinēm.

Šaura jostiņa sieviešu krekla apakšmalā.
Foto: *Silvia Soide*

Pavisam jauna Kihnu josta, ko 2018. gada vasarā uzaudusi jostu meistare Aime.
Foto: *Maie Aav*

Vamzī tērpta māmiņa un viņas meitiņa Kihnu muzeja atkalatvēršanā.
Foto: *Olev Mihkelmaa*

Īsās vilnas jakas ir populāras arī mūsdienās.
Foto: *Silvia Soide*

Vamzis, jaka (*jaekk*), kažoks (*kassukas*)

Vieglākus virstērpus Kihnu sauca par vamžiem. Vamzis sniedzās tik tikko līdz ceļgaliem un tika šūts no vilnas auduma. Sieviešu vamzis priekšpusē ir vaļā, kakla daļa apšūta ar raibu katūna joslu, sānos iešūti ielaidumi, kas sniedzas no gurniem līdz apakšmalai. Vīriešu vamzis ir velkams pāri galvai un pēc piegriezuma atgādina kreklu. Ejot roņu zvejā, mugurā vilka balta vilnas auduma vamzi.

Mūsdienās vamzi kā ikdienas apģērbu nelieto, taču kāzās vai folkloras koncertā dažai sievietei tādu mugurā var redzēt.

Toties īsā vilnas jaka Kihnu sievietes garderobē ir arī mūsdienās. Jakas (gan vilnas, gan katūna) ienāca īsblūžu vietā. Pats pirmais tādas darināja ienācējs no Põtsi – Kirju Juku. Sākumā, 19. gs. beigās, jakas tika šūtas no ūdenspelēka vilnas auduma. Kopš tā laika šī tipa jakas sauc par pelēkajām jakām, kaut gan reizēm tās ir zilas vai brūnas.

Kažoki tika šūti no baltas aitādas un rotāti ar sarkanām siksnīņām – *ristegä kassukas*.

Mūsdienīga aube. Kihnu muzeja krājums.
Foto: *Silvia Soide*

Aube

Precētas sievas līdz pat 19. gs. beigām aubes nēsāja katru dienu. Izšūtas aubes bija svētkiem, bet ikdienas aubes bija baltas un bez izšuvumiem, tikai pašā priekšā piešūta knipelēta mežģīne. Kihnu aubes ar krāsainajiem rakstiem joprojām tiek darinātas pašā salā. Tās ir obligāta kāzu apģērba sastāvdaļa.

Lakati

Lakatus 19. gs. otrajā pusē no tālām ostām (Liepājas, Rīgas, Pēterburgas u.c.) uz salu sāka vest Kihnu jūrnieki. Par sevišķi skaistiem tiek uzskatīti Krievijā ražotie ļoti kvalitatīvie t.s. dārgās slakas – *kallisseltsi* – lakati. Uz kāzām, jo sevišķi jaunās sievas vešanu, bez šāda lakata nepiedien iet arī mūsdienās. Kam sava dārgās slakas lakata nav, tā kaut vai aizņemas uz vienu reizi no draudzenes. Visai bieži vecākas sievietes savus dārgās slakas lakatus atdod jaunākām, lai arī tās lakatus glabātu, nēsātu un reiz nodotu mantojumā.

Mūsdienās pati ikdienišķākā galvassega Kihnu ir katūna lakats. To nēsā gan neprecētas, gan precētas sievas. Arī lakata pamatkrāsa ir atkarīga no brunčiem: ar sarkanajiem brunčiem tiek nēsāts lakats, kam pamatkrāsa sarkana, pie zilajiem brunčiem – lakats ar zilu pamatkrāsu un bez sarkanām detaļām, pie melnajiem brunčiem – melns lakats.

Sievas ar lakatiem galvā Kihnu ostā.
Foto: Silvia Soide

Zeķes

Rakstainās vilnas zeķes sniedzas apmēram sprīdi virs ceļgala. Nēsātājam stāvot, zem brunču apakšmalas redzama tikai zeķes pēda un raksta apakšējā, divkrāsu josla, pats raksts redzams, tikai ejot vai dejojot. Zeķēm nobrukt neļauj no sarkanās vilnas dzijas pītas pastalu saites, kas tiek sasietas zem ceļgala. Mūsdienās tiek nēsātas arī šādu zeķu „pēcnācējas” – īszeķītes, kas rotātas ar rakstu joslu.

Cimdi (kjōndad)

Cimdu kihniešiem vajag daudz – tos kāzās liek velšu vācelēs un daļa kāzniekiem. Kad līgavai otrajā dienā pateicībā par veltēm tiek dota nauda, viņa to saslauka ar slotu, uzvilkusi ar rožu rakstu rotātus cimodus. Ja tiek apbedīta sieviete, tad kapračiem dod viņas pašas adītus cimodus.

Līdzīgi kā ir simtiem brunču strīpu kombināciju, tā ir arī simtiem cimdu rakstu. Rakstiem ir savi nosaukumi: kaķa ķepa, zoss acs, mušu raksts, zvaigžņu raksts u.c. Tiek adīti gan dūraiņi, gan pirkstaiņi. Kihnu cimdu pazīme ir t.s. kihnu pīnīte, ar ko tiek uzsākta valnīša adīšana.

Kihnu zeķes.
Foto: Maie Aav

Ar rožu rakstu rotāti cimdi.
Foto: Silvia Soide

Pirkstaini ar mežģīņraksta valnīti.
Foto: *Silvia Soide*

Mazliet jaunāka laika dūraiņi
ar sviķeļi adītu valnīti.
Foto: *Silvia Soide*

Kihnu zēni, tērpušies džemperos troi un ūzās, spēlē vargānus.
Foto: *Silvia Soide*

VĪRIEŠU APĢĒRBI

Džemperis (*troi*)

19. gadsimta otrajā pusē Kihnu vīri sāka nēsāt adītus, pāri galvai velkamus džemperus – *troi*. Sākotnēji džemperu bija vienkrāsaini. Sākot ar 19. gadsimta beigām tie tika adīti ar sīku zilbaltu rakstu. Mūsdienās *troi* atkarībā no nonēsātības pakāpes ir gan svētku, gan darba apģērbs.

Vīriešu zeķes (*kapōtad*)

Kihnu vīriešu zeķes laiku laikos ir adītas gan baltas un aitu melnas, gan arī pelēkas. 19. gs. beigās melnajām zeķēm sāka ieadīt strīpas ar krāsainu dziju. Mūsdienās melnai zeķei strīpu joslas vidū tiek ieadīti raksti – liklocis, zosu acis vai kāds cits. Papēža apakšpusē var ieadīt daždažādas zīmes. Papēdis, kas adīts ar divām dzijām, ir izturīgāks. Un pēc zīmes zeķei vieglāk atrast īsto pārinieci.

Vīriešu zeķes (*kapōtad*).
Foto: *Silvia Soide*

Vīriešu bikses (*uusad*)

Līdz 19. gadsimta 80. gadiem, pārejai uz pilsētas tipa apģērbu, vīrieši Kihnu nēsāja vai nu pusgaras baltas, pie jostas sakrokotas, vai arī garas pelēkas ūzas. Ūzas tika sašūtas no divām pašaurām stilbu detaļām, starp kurām tika ielaists rombveida ķilis kājstarpei. Josta tika sasieta mazliet pa labi no centra.

Krekls

Vīriešu krekls tika šūts no baltas lina vai pakulu drānas un ar nolokāmu apkakli. Apkake tika sasprausta ar saktiņu. Vēlākos laikos, kad jau varēja nopirkt lakatus, krekla apkake tika uzsieta arī ar lakatiņu.

Vamzis (*vammus*)

Kihnu vīriešu vilnas vamzis sniedzās līdz ceļgaliem. Tas bija balts vai gaišpelēks. Šis apģērba gabals pēc tipa piederēja arhaiskākajiem igauņu apģērbiem. Vamzis

tika apjots ar platu ādas jostu, kam bija vara sprādze, pie jostas karājās duncis ādas makstī. Kaut gan ap 20. gadsimta vidu kihnieši jau bija pārgājuši uz pilsētniecisku apģērbu, tomēr, dodoties roņu zvejā, viņi vēl aizvien vilka mugurā vamzi.

Apavi

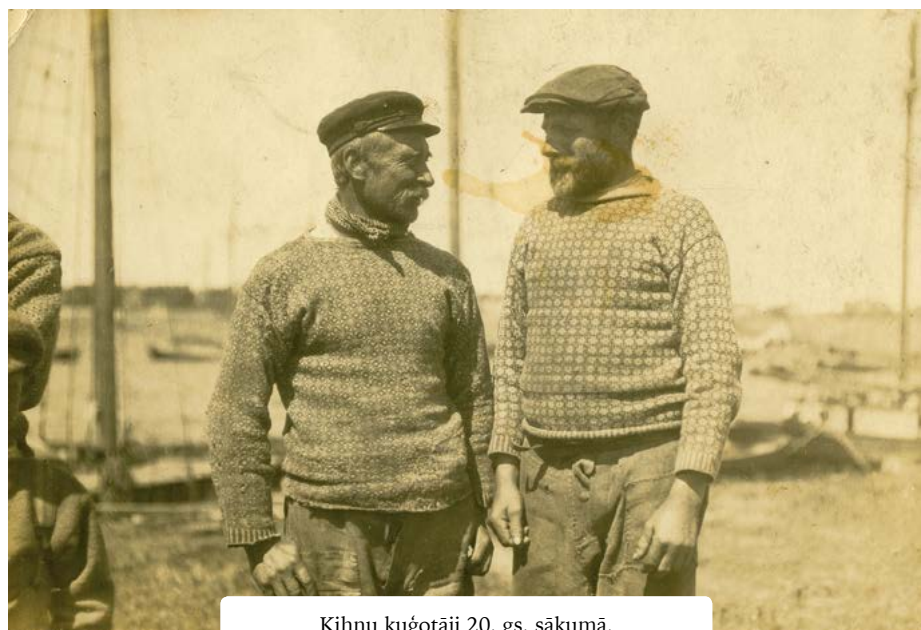
Vīriešu apavi senāk bija teļādas pastalas ar ādas siksnīnām vai no roņu pleznām izgatavotas zvērādas *luõvad*, kādas mūsdienās redzamas tikai muzejā.

Cimdi (*kjõndad*)

No sieviešu cimdiem vīriešu cimdi atšķīrās tikai izmēra ziņā. Svinīgākos gadījumos nēsāja mēļus pirkstaiņus, kurus adot, uz katras adatas bija 30 acis.

Ausaine (*tulla*)

Aukstā laikā vīrieši lielākoties nēsāja adītu cepuri vai ausaini *tulla*. Vasarā visvairāk tika nēsātas naģenes.

Kihnu kuģotāji 20. gs. sākumā.
Foto: Kihnu muzeja krājums

BĒRNU APĢĒRBS

Zīdaiņu cepurītes

Cepurīti bērnam galvā lika tūlīt pēc piedzimšanas. Galvai visu laiku vajadzēja būt apsegta, jo „bērns taču atdziest no galvas”. Meitenītēm un puikām ir atšķirīga piegriezuma cepurītes. Meiteņu cepurīte ir no trim detaļām, bet zēniem – no piecām. Meiteņu cepurītei pieres daļā ir šaura mežģinīte, bet zēna cepurei no centra nokārājas auduma strēmelišu pušķis.

Jaundzimušo sešas nedēļas stingri tina segā un nosēja ar jostu, lai „augtu taisns”. Pēc tam gan zēnus, gan arī meitenes ģērba kleitai līdzīgā apģērbā. Zēnu kleitiņas tika šūtas no zilraibas drānas, bet meiteņu – no sarkanraibas drānas.

Kad meitenes bija iemācījušās staigāt, viņas tika ģērbtas sarafānam līdzīgā bruncī ar augšīņu, savukārt zēni tad staigāja kreklā. Vēl mazliet paaugušās, meitenes jau nēsāja parastos brunčus, baltu kreklu ar izšūtu apkaklīti un piedurkņu galiem, kā arī apakšmalā piešūtu šauru jostiņu.

Vienas dzimtas bērni
ar vectētiņu 20. gs. sākumā.
Foto: Kihnu muzeja krājums

Kihnu sievas un meitas tautas mantojuma sētas *Metsamaa* pagalmā.
Foto: *Silvia Soide*

KIHNU TAUTASTĒRPS MŪSDIENĀS

Tautastērpu nēsāšanas tradīciju ļoti palīdzējis uzturēt dažu populāru „svešo” piemērs. Kihnu drānas ir nēsājuši, piemēram, kultūras pētnieki Otilija Keiva, Ingrida Rītela, Marks Sōsārs u.c.

1976. gadā Marks Sōsārs žurnālā *Kultuur ja Elu* publicēja rakstu „Enkuru neaizmirsti”. Tajā viņš uzstāja, ka Kihnu skolas audzēkņiem būtu jānēsā tautastērpi. Pēc viņa domām, Izglītības ministrijai būtu jāpieņem attiecīgs rīkojums. Šis raksts Kihnu skolā izraisīja viļņošanos. Pret M. Sōsāra priekšlikumu iebilda ienācēju bērnu vecāki, kam Kihnu tautastērpu nemaz nebija. Tika jautāts skolēnu viedoklis. Bērni uzskatīja, ka ziemā, aukstā laikā, tautastērpus nēsāt varētu, taču siltā laikā gan ne.

Seno tradīciju cieņā un godā turēšanai daudz palīdzējusi tautas mākslas meistaru apvienība *Uku*. Šajā organizācijā strādāja daudz Kihnu sievietes, kas galvenokārt adīja etnogrāfiski pareizus cimdus. Bija brīdis, kad šī tradīcija bija panīkusi.

Pēc padomju laika beigām un Igaunijas neatkarības atgūšanas nacionālo kultūru atkal sāka novērtēt daudz vairāk. Kihnu kultūrtelpas pievienošana UNESCO pasaules kultūras mantojuma pērlēm ir pamatīgi uzlabojusi kihniešu pašnovērtējumu un veicinājusi vēlmi rūpīgi glabāt valodu, tradīcijas, domāšanas veidu un ar dzīves vidi saistītos priekšmetus.

Seno tradīciju uzturētāja un sargātāja laiku laikos bijusi Kihnu sieviete. Arī mūsdienās sievietes tautastērpus novērtē daudz vairāk nekā vīrieši. Sevi cienošai Kihnu sievai ir pārdesmit brunču, bet vīriem tikai viens tradicionālais džemperis *troi*.

Pašlaik Kihnu vēsturē ir tāds posms, kad revolucionāri mainās ekonomiskie apstākļi. Aizejot senajām dzīves jomām (kolektīvs darbs uz lauka un jūrā), ar sevišķi lielu jaudu virsū brūk modernais un ērtais dzīves stils. Par laimi, kihniešu pašapziņas pieaugums un vēlme turēt savu kultūru cieņā un godā ir auguši vienā tempā ar sakaru uzlabošanos starp salu un pārējo pasauli. Piedzīvojot savus kāpumus un kritumus, nepārspilēti pielāgojoties jaunajai pasaulei, kihniešiem līdz šim labi izdevies uzturēt savu spilgto savdabību.

Meitenīte Kihnu drānās.
Foto: Silvia Soide

Kihnu jaunā sieva kāzās.
Foto: *Silvia Soide*

Kopsavilkums

Viens no Kihnu tautastērpu dzīvotspējas avotiem noteikti ir salas vide. Tā kā tuvākais kontinenta punkts ir 10,2 km attālā Testamā, tad kihniešu apģērbam, jo sevišķi cimdiem un zeķēm, visvairāk kopīgu iezīmju ir tieši ar Testamā.

No vienas puses, jūra no pārējās pasaules šķir, un kihniešiem vienkārši vajadzēja nodrošināties ar pašu darinātām drēbēm. No otras puses, jūra arī vieno. Ar piekrastes iedzīvotāju un jūras braucēju starpniecību salā nonāca, piemēram, īsblūzes, kas līdzinās Ziemeļigaunijā un piekrastes zviedru teritorijās nēsātajām.

Pretrunīga bijusi Kihnu vīriešu ietekme uz tautastērpa nēsāšanu. No vienas puses, viņi savus tautastērpus ir noniecinājuši un kaunējušies no tiem. No otras – vedot uz salu tekstiliju krāsas, priekšautus un lakatus, vīri radījuši priekšnoteikumus tautastērpa attīstībai, pat tos veidojuši.

Igaunijas folkloriste un liela kihniešu draudzene Ingrida Rītela ir teikusi: „Lai tautība un kultūra saglabātos un attīstītos, ir vajadzīgas divas šķietami pretējas tendences – tradīcija un inovācija. Pirmā garantē noturību, vēsturisko un kultūras pēctecību, otrā – attīstību un pielāgošanos jaunajiem apstākļiem, kas tāpat ir saglabāšanās garantija.”

Ir mierinoši domāt, ka no dažādām pārmaiņām nav jābaidās, bet noteikti jāpazīst vecais, lai uz tā pamata paši, turklāt apzināti, attīstītu jauno.

Izmantotā literatūra

- Jõeeste, Kristi 2012. Kihnu kõrdid eile ja täna. Semiootiline esemeuurimus. – Studia vernacula 3. Eesti Loomeagentuur, Viljandi.
- Jõgisalu, Harri 2001. Kihnu ning Manõja. Tallinna raamatutrükikoda, Tallinn.
- Kaarma, Melanie; Voolmaa, Aino 2015. Eesti rahvarõivad. Estonian folk costumes. Eesti Raamat, Tallinn.
- Kalits, Vilve. 2006. Kihnlaste elatusalad XIX saj. keskpaigast XX saj keskpaigani. Kihnu Kultuuriruum.
- Kont, Ülli; Randmaa, Anu; Raud, Inna 2017. Pärnumaa rahvarõivad. Saara kirjastus.
- Leesment, Leo 1942. Kihnu ajalugu. Tartu/Dorpat.
- Pink, Anu 2018. Eesti silmuskudumine II. Sukad ja sokid. Saara kirjastus.
- Saar, Theodor. Kihnu rahvariiete kandmisest. - Manuskripts Kihnu muzejä (20. gs. 70. gadi).
- Saar, Theodor 1998. Kihnu raamat. Emakeele Seltsi toimetised 68. Eesti Teaduste Akadeemia, Tallinn.
- Summatavet, Kärt 2009. Kihnu Roosi käsitöökogu. Minu ajalugu. Varrak, Tallinn.
- Summatavet, Kärt 2008. Kihnu Roosi kindakirjad. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia, Ajakirjade kirjastus.
- Uus, Ingrid 2012. Noppeid Kihnu näputööst. Eesti Loomeagentuur, Viljandi.
- Volmer, Omar 2006. Tõstamaa kihelkonna ajaloost 13.–20. saj. Tõstamaa vallavalitsus ja Pärnu muuseum.
- Voolmaa, Aino 1971. Eesti rahvarõivaseelikud. – Etnograafiamuuseumi aastaraamat 25. Valgus, Tallinn, 106–144.
- Ärna, Roosi 2009. Elumõnu. Kihnu Kultuuri Instituut.

Set4

TAUTASTĒRPS

ELVI NASARE
(ELVI NASSAR)

Meremē novada sievas tautastērpos,
20. gs. 20. – 30. gadi.
Foto: no *Sinaidas Sarapū* kolekcijas

IEVADS

Setu novads (Setomaa) ir setu sensenis apdzīvota teritorija, kas atrodas bijušās Pleskavas guberņas teritorijā – kaimiņos kādreizējai Vidzemes guberņai. Gadsimtiem ilgā dzīve blakus krieviem ir ietekmējusi gan setu valodu un celtniecības tradīcijas, gan ēdienu un apģērbu, gan arī ticību – seti kļuva par pareizticīgajiem. Saskare ar igauņiem senākos laikos bija neliela. Šķērslis bija ne tik daudz valoda, cik atšķirīgā ticība. Visi minētie faktori, kā arī trūcīgā izglītība noteica, ka līdz 20. gadsimta pirmajām desmitgadēm šajā reģionā saglabājās tradicionālā pasaules izpratne.

Zināmas izolētības un konservatīvisma dēļ setu kultūrā saglabājās ļoti senas somugru tautu kultūrai raksturīgas iezīmes. Arhaisms bija vērojams arī tautastērpos. Svētku apģērbī lielākoties bija darināti no smalkākiem linu un tīras vilnas audumiem, ikdienas apģērbs – no rupjākiem linu un pakulu audumiem, taču pēc piegriezuma šīs drānas bija visai līdzīgas.

Igaunijā tautastērpi lielākoties vairs netika valkāti jau 19. gadsimta nogalē, bet setu sievas tautastērpus ikdienā vietumis nēsāja vēl pat pēc Otrā pasaules kara. Vīri, kas, peļņā iedami, saskārās ar pilsētas modi, no tautastērpu nēsāšanas pakāpeniski sāka atteikties jau 19. gadsimta pēdējās desmitgadēs. Pilsētas modei raksturīgu apģērbu vīri vairāk sāka nēsāt 20. gadsimta pirmajā desmitgadē,

galvenokārt teritorijās uz dienvidiem no Pečoriem. Tomēr vietumis tautiskie krekli, cimdi un galvassegas tika nēsāti arī ilgāk.

Senākajiem setu tautastērpiem ir vairāk kopīgu iezīmju ar Dienvidigaunijas un Dienvidaustrumigaunijas tautastērpiem – tie ir balti, rotājumiem izmantota sarkana, purva rāvā krāsota dzija un ģeometrisks ornaments. Atšķirībā no igauņu sievietēm, setietes nesāka nēsāt nedz jostas vietā aizdarāmus sašūtus brunčus, nedz vamžus, nedz aubi. Vēlākiem tērpiem raksturīga krievu ietekme.

Mūsdienās setu sievietes galvenokārt nēsā jaunāko apģērba komplektu: krekli ar krāšņiem piedurkņu izšuvumiem, melnu vai tumši zilu sarafānu un krāsainu priekšautu.
Foto: Toomas Tuul

SETU SIEVIEŠU APĢĒRBS

Setu sievietēm 19. – 20. gadsimta laikā mainījušies trīs pamatapģērba komplekti: senākais, kas bija raksturīgs 19. gadsimta sākumā un pirmajā pusē; vecākais, kas tika nēsāts ap gadsimta vidu un otrajā pusē, un jaunākais, kas izveidojās 20. gs. 20. gados.¹ Jaunākais komplekts tika lietots, kamēr beidza pastāvēt tradīcija nēsāt tautastērpu ikdienā. Pētot setu sieviešu agrākos tautastērpus, ir atrasta līdzība gan ar senākiem igauņu, gan arī ar votu, ižoru un somu apģērbiem.

Krekls (*hamõh*)

Somugru un baltu ciltīm bija raksturīgs tunikas veida kreklis. Igauņu sievu krekliem parasti augšdaļa bija no smalkākas lina drānas un pakulu pierietenis, taču setu sievietes senākais kreklis bez plecu vilēm un ar ļoti garām piedurknēm tika šūts no trim dažādiem lina audumiem. Krekla augšdaļai (*imä*), kam bija T veida kakla izgriezums, tika izmantots plāns lina audums, pierietenim (*hammõ alonõ*) raupjš pakulu audums, bet piedurknes bija no paša smalkākā lina. Šādam kreklam bija īpaši garas (līdz 123 cm!) un šauras piedurknes, kas virzienā uz galu kļuva vēl šaurākas.

Ja piedurknes traucēja veikt darbu, tad rokas tika izbāztas pa atverēm, kas piedurknēs bija iestrādātas elkoņu augstumā, bet piedurkņu galus uz muguras sasēja mezglā. Krekla pleca daļā bija ar sarkanu dziju ieaustas svītras, kas sniedzās no kakla izgriezuma līdz piedurkņu augšgalam, knipelētas baltas mežģīnes ar sarkaniem rakstiem starp piedurknes augšgalu un krekla augšdaļu, kam paralēli atradās piedurknes augšgalā izšūts sarkans jostas raksts. 19. gadsimta pirmajā pusē kreklu nēsāja kopā ar baltu sarafāna tipa

Setu sievas senākais tērps. Igaunijas Nacionālais muzejs. ERM EJ 58: 19. Zīmējums: Aarne Mõttus, 1926/1927

¹ Sieviešu tērpu komplektu iedalījuma pamatā ir nesens Mares Piho raksts (Piho 2017: 663–668). Agrākajā literatūrā setu sieviešu tautastērpiem bija divu komplektu nošķirums: 19. gadsimta pirmajā pusē lietotais vecākais komplekts un vēlākais sieviešu apģērbs, kādu sāka valkāt 19. gadsimta otrajā pusē un kas ar nelielām izmaiņām pastāvēja līdz 20. gadsimta pirmajai pusē (Trees 1957: 49–54).

Senākā tipa kreklis un tā rotājums (fragments). Redzami raksti uz pleca, piedurknes augšgalā un apakšmalā.
Igaunijas Nacionālais muzejs.
ERM A 295: 28

tērpu (*rüüd*), vēlāk šis komplekts saglabājas kā līgavas tērps.

Sākot ar 19. gadsimta otro pusi, sievietes sāka lietot cita tipa kreklus. Platās piedurknes veidoja virsējā un

apakšējā detaļa, kas bija sašūtas kopā, piedurknes gals bija sakrokots un apmalots. Virsējā piedurknes detaļā tika ieausta sarkana ornamentu josla, bet apakšgalā – sarkanas svītras. Aproces bija rotātas ar pirkstām lentēm.

Ieaustie kreklu piedurkņu raksti sākumā bija ģeometriski un līdzinājās senāko kreklu rotājumiem. Vēlāk to vietā nāca lielāki ģeometriski vai ziedu raksti. Tika izmantota pašu krāsota vai pirkta vilnas dzija. Pamazām kreklu rakstos sāka izmantot aizvien tumšāku fabrikas vilnas dziju, no tumšsarkaniem un bordo līdz pat melngani brūniem toņiem.

Acīmredzot pārejas periodā no senākā krekla tipa uz jaunāko tika nēsāts vēl viens tunikai līdzīgs krekla tips, kam bija vecmodīgi rotāti pleci un piedurkņu augšgali, taču piedurknes jau apakšgalā krokotas, platas un īsas. Tika valkāti arī darba krekli bez rotājumiem.

Viršējais apģērbs (kōrik, rūūd, kitasnik, sukman)

17. – 18. gadsimtā un droši vien vēl arī 19. gadsimta sākumā, kad jau sāka šūt baltos sarafānus *rūūd*, setietes nēsāja ap gurniem apliekamus brunčus, kas bija pazīstami arī citviet Igaunijā. Šādus vilnas apliekamos brunčus, kam nebija sānu šuvju, Setu novadā sauca *kōrik*.

Apliekamajiem brunčiem bija rotātas malas. Tos nēsāja virs krekla, ja vajadzēja iet tālāk no mājām, bet vajadzības gadījumā tos varēja aplikt ap pleciem kā villaini. Vēl 1912. gadā Olohkovas (Olohkuvas) ciemā Setu novada austrumu daļā pierakstītas kādas zemnieces atmiņas par to, kā vecos laikos brunčis apņemts ap pēcpusi un visi gājuši uz *gulanje*. Brunčis apsiets ar platu jostu, tādu pašu kā igauņiem, un nekādu citu svārku tolaik neesot bijis. Tikai apliekamie brunči, kas nēsāti virs garā krekla.² Vasarā gan ikdienā, gan svētkos nēsāts linu apliekamais brunčis.

19. gadsimtā setietes virs garā krekla parasti nēsāja sarafāna tipa apģērpu, kam atkarībā no materiāla bija nosaukums *rūūd*, *kitasnik* vai *sukman*. Senākais bija paššūtais *rūūd*, kas svētkiem tika darināts no baltas aitas vilnas, bet ikdienā bija no pakulām vai liniem. Apģērba gabalam uz muguras bija garas, šauras viltus piederknes, ko palika zem jostas, ar ko sarafāns tika apsiets. Svētku *rūūd* kakla izgriezuma, priekšpuses atvēruma, kā arī rokriņķu malas un tērpa apakšmala bija rotāta ar sarkanu apmalojumu, kam tika izmantota vilnas prievīte vai zīda lente. Vēlāk ikdienas *rūūd* sāka krāsot ar alkšņu mizām, pēc tam ar melnu pirkto krāsu. 19. gadsimta pēdējās desmitgadēs modē nākušo zilo *rūūd* deva krāsot profesionālam audumu krāsotājam – *sinelnik*. Balto *rūūd* ikdienā tad vairs nenēsāja, taču tas joprojām kalpoja par līgavas tērpu un mirstamām drānām.

19. gadsimta otrajā pusē kopā ar jaunā veida kreklu parādījās tumšas krāsas *kitasnik*. Ciemos vai uz baznīcu ejamais *kitasnik* tika šūts no pirktas melnas vai tumšzilas kokvilnas drānas. Sarafāna augšdaļā bija odere un kabata no oderes auduma, malas bija rotātas ar sarkanu pirkto lenti. Par vissvinīgāko sarafānu tika uzskatīts tumši zils vai melns *sukman*: tas bija skrodera šūts, viscaur oderēts, no biezas kārstas vilnas drānas vai fabrikas vadmalas, rotājumi bija tādi paši kā *kitasnik*. To vilka mugurā, ejot uz kāzām, baznīcu un ciemos.

Apliekamie brunči (kōrik). Tos nēsāja vai nu kā brunčus, vai seģeni. Igaunijas Nacionālais muzejs. ERM A 295: 31

2 Sibul, Tiit 2017. Pussusōgōl perse pāale ja gulānijele! – blog.erm.ee/?p=9362.

Virskreklasievasvelkmelnuvaitumši
zilusarafānu (*sukmanvai kitasnik*).
Foto: Kerti Vissel

Virsdrebes (rābik, sārķ, kask)

Setu sieviešu virsdrebes līdz 1860. – 1870. gadiem bija balti garie virssvārki: vasarā pusvilnas *rābik*, ziemā vilnas *sārķ*, kā arī garš aitādas kažoks (*kask*). Agrākos laikos tie visi tika apsieti ar jostu.

Gan pusvilnas, gan vilnas virssvārku augšdaļa bija pieguloša, apakšdaļai kuplumu piešķīra ķīļi, kas, sakārtoti ielocēs, bija iešūti sānos, abpus muguras detaļai. Viena priekšmala sniedzās pāri otrai, aizdare bija poga un cilpa sānos. *Rābik* tipa virssvārkiem uz muguras virs ieloču sākuma bija sarkanzaļas prievītes rotājumi, arī gar priekšmalu un piedurkņu galos bija prievītes un pirktās lentes; vilnas virssvārkus rotāja lentes, ko sauca par *siidi*'. Darbam tika šūti gari un īsāki nerotāti virssvārki no rupja pakulu auduma.

Kažokus senākos laikos varēja atļauties turīgākas sievas, kažoka darināšanai vajadzēja 9 – 12 baltas aitādas. Kažoks bija viduklī piegulošs, muguras daļā sānos lielākoties bija ieloces, bet vidukļa līnijā virs tām četrstūrains rotāts savilktnis (*kaska siid*). Piedurkņu galus un kažoka priekšējo atveri, kā arī apakšmalu apšuva ar zvērādas joslu un – līdz 20. gadsimta pirmajām desmitgadēm – ar dekoratīvām joslām no pirktas sarkanas ādas, vēlāk ar brokāta lentēm. Lai kažoks nenosmērētos, tad, ejot ciemos, virs tā tika gērbti vilnas virssvārki, savukārt strādājot – maisauduma virssvārki.

Setu sieviešu kažoks. Rotājumi gan priekšpusē, gan uz muguras. T. Ogarjova privātais muzejs. Rad 79.
Foto: Kadri Vissel

Vasarās sievu virssvārki ir baltais pusvilnas *rābik*, kam uz muguras ir rotājumi no kažokādas joslām.
Foto: Heiko Kruusi

Gurna šalle un priekšauts (*puusarätt, põll*)

18. gadsimta beigās un 19. gadsimta pirmajā pusē setu sievu un meitu svētku apģērbā ietilpa arī gurna priekšauts no liniem, saukts par *puusarätt* vai *vüürätt*. Tādi tika nēsāti arī Tartu, Veru un Vilandes novadā. Kamēr vēl tika nēsāti apliekamie brunči, gurna priekšauts sedza vaļējos brunču galus, vēlāk tas rotāja balto sarafānu *rüüd*. Šāda šalle, kas galos bija bagātīgi rotāta ar sarkanām ieaudu svītrām, ģeometrisku izšuvumu, arī knipelētām mežģīnēm un pušķiem, tika pārlocīta uz pusēm un sieta zem jostas. Līdz 20. gadsimta sākumam gurna priekšauts ietilpa arī līgavas drānu jeb t.s. baltajā komplektā.

19. gadsimta beigu daļā gurna šalles no lina pamazām aizstāja pašauti, vēlāk no krāsaina fabrikas auduma darināti puspriekšauti. Priekšautu virs *rüüd*, *kitasnik* vai *sukman* nēsāja gan sievas, gan meitas. Darba priekšauti, ko nēsāja mājās, bija no vienkāršainas vai svītrainas lina vai pakulu drānas. Svētdienas un baznīcas priekšautus šuva no smalkvilnas, kokvilnas katūna, satīna vai mākslīgā zīda. Apakšmalā priekšautu rotāja apmale un – apmēram sprīža tiesu virs tās – pirktais mežģīnes, vēlāk arī zīda izšuvums ar ziedu motīviem. Setietes priekšautu drīzāk uzskatīja par svētku apģērbu, uz baznīcu un kāzām vienmēr gāja ar priekšautu.

Precēta setu sieva senākā tipa apģērbā.
Izrakstīts gurna priekšauts.
Foto: Ahto Raudoja

Josta no 19. gs. beigām. Pankjavitšas pagasts. Elvi Nasares kolekcija. Foto: Inga Jalandi

Josta (*viüü*)

Seti jostu sējuši gan ap telpās, gan ārā nēsājamiem virstērpiem. Jostu sāka nēsāt jau bērnībā, staigāšanu bez jostas uzskatīja par grēku. Ļaudis ticēja, ka strādājot apsieta josta palīdz izvairīties no sastaišanās. Sieviešu jostas parasti bija ar nazi austas, vīru jostas lielākoties – celotas.

Senākajās jostās dominēja gaiši sarkans raksts, ap 19. gadsimta vidu sarkanā vilnas dzija tika papildināta ar zaļu un dzeltenu. Jau gadsimta beigās jostās parādījās tumšāki sarkanā toņi, sākumā ķiršsarkani, vēlāk melngani brūni, un jostas kļuva plātākas. Rakstiem bija savi nosaukumi: *trīšžuburis*, *bezdelīgactiņa*, *vēršactiņa*, *cūkactiņa* utt.

Jostu darināšana bija setu sievu ienākumu avots, jostas veda pārdot Pečoru gadatirgos. Jostām bija liela nozīme arī setu kāzu tradīcijās. Līgavas pūrā vajadzēja būt vairāk nekā simt jostām, lai būtu ko dāvināt vīra radiem un kāzu viesiem, turklāt, pildot ieražas, josta tika veltīta arī akai, pirtij, kūtij utt. Meitenes kāzu jostas sāka aust jau no 9 – 12 gadu vecuma.

Galvassegas (*linik, vanik*)

Precēta setiete nedrīkstēja staigāt kailu galvu. Pēc apprecēšanās jaunā sieva sāka nēsāt garu galvas autu no smalkas lina drānas.

Apsegta setu sievas galvai bija savdabīgi kantains veidols. Lai iegūtu vēlamu formu, mati, sākot no pieres, tika sapīti divās bizēs (*kossa'*), ko pēc tam uz galvvidus savija gredzenā. Lai bize būtu biezāka un galva „augstāka”, bizēs iepina lina šķiedras (*kossalina'*). Senākos laikos bizes neatpina pat guļot. Vēlāk – un šī tradīcija saglabājusies arī mūsu dienās – lina šķiedras vairs neiepina matos, no tām tika sapītas divas bizes, ko tāpat sauc par *kossa*.

Precētas sievas „galvas sataisīšana” sākas ar bīžu pīšanu. Foto: Jaan Christin, no Arvi Matvei kolekcijas

Precētas sievas nēsā garu galvas autu, kas sniedzas līdz sarafāna apakšmalai. Rotājumam pie galvas jostas tiek piesietas krāsainas zīda lentes.

Foto: Toomas Tuul

Tās tiek savītas gredzenā uz galvvidus ap saviem matiem.

Virš bizēm tika nēsāts garš galvas auts. Tā centrālo daļu apsēja ap galvu un nostiprināja ar galvas jostu. Garie galvas auti bija vairāk nekā divus metrus gari un apmēram 30 cm plati. Kā teicēja stāstītāji: *teju trīs aršinas garš un pusotra sprīža plats*. Galvas autu rotāja galos ieausti sarkani ģeometriski kokvilnas raksti vai sarkana kokvilnas auduma josla (*kumak*) ar krāsainiem izšuvumiem. Galos tika piešūtas sarkanbalti rakstainas knipeļētās mežģīnes, vēlāk krāsainas tamborētas vai makramē mežģīnes, kā arī bārkstis. Līdzīgi piedurkņu rakstiem, arī galvas autu rotājumiem agrāk bija gaiši sarkans raksts, kas vēlāk varēja būt arī tumšsarkans un melngans.

20. gs. 30. gadu sākumā sāka nēsāt viengala galvas autus: uz muguras karājās rotāts gals, otram galam bija piešūts četrstūrainš balts drānas gabals, ko ar lentēm apsēja ap galvu. 40. gadu sākumā sāka lietot arī t.s. īso galvas autu: četrstūrainu auduma gabalu, kam abos galos bija piešūtas sienamās lentes. Gan virs viengala, gan īsā galvas auta tika sieta ne tikai galvas josta, bet arī lakatiņš, taču, nēsājot garo galvas autu mājās, lakatiņu nenēsāja. Galvas auta nostiprināšanai izmantotā galvas josta, *päävüü*, bija pīta no vilnas pavedieniem, apmēram 2 m gara un 3 – 6 cm plata, katrā galā bija no spirālē savītiem pavedieniem darināts režģītis, bet tā galā – pušķi. Galvas jostu darināšanai vajadzēja īpašas prasmes, tāpēc tās izgatavoja tikai dažas sievietes, kas ar rokdarbiem pelnīja iztiku.

Katru dienu tika nēsāti arī galvas lakati. Ikdienas lakati agrākos laikos bija pašausi linu, ziemā pusvilnas vai vilnas. Svētku lakati ļāva sievietēm daudzveidot savu ārieni. Kokvilnas lakati baznīcā iešanai un svētkiem tika pirkti veikalā vai gadatirgū. Jaunām meitām patika pie godu drānām nēsāt lielus vienkrāsainus zīda lakatus ar bārkstīm (*s'olgasō' rāti'*), cara laiku beigās sāka nēsāt krāsainus zīda lakatus.

19. gs. beigās vai 19. – 20. gs. mijā sāka izplatīties trīsstūrains tafta brokāta lakati, ko sauca par zelta lakatiem. Sevišķi svinīgos gadījumos tos kā papildu greznojumu sēja virs galvas jostas. Ja zelta lakata nebija, virs galvas jostas tika sieta plata vienkrāsaina vai raiba zīda lente (*pääsiid*), ko papildināja pakausī piesietas zīda lentes (*hanna'*). Iespējams, ap 20. gs. 30. gadu beigām šis zīda lentes sāka rotāt ar krellītēm un/vai vizuļiem, šādas dekoratīvās lentes nosaukums ir *helmine*. Zelta lakati nonēsājās, bet tikt pie jauniem nebija iespējams.

Jaunas meitas parasti staigāja ar lakatu vai kailu galvu. Mati tika sapīti vienā bizē, kam galā piestiprināja rotājumus no krāsainām lentēm. Jaunavu galvassega svētkos bija vainags, ko aizmugurē sasēja ar lentēm. Vainags bija rotāts ar spīdīgu baltu vai sarkanu audumu, aizmugurē senākos laikos bija piestiprināta apmēram 35 cm gara un 20 cm plata lente no sarkanas vadmalas (*vanigō hand*). Acīmredzot 20. gs. 20. – 30. gados aizmugurē sāka piestiprināt vairākas lentes. Vainaga augšējo malu rotāja ielocēs salikta lente.

Galvas auts bieži tiek nosegts ar baltu lakatiņu.
Foto: Carl Sarap

Ar zelta brokātu klāts vainags un vainaga lente.
Igaunijas Nacionālais muzejs. ERM A 291: 31ab

Setu meitenes 1947. gada vispārējās dziesmu svētkos. Meitenes nēsā ligavas māsas (podrusk) tērpu, proti, vainagu un saktu. Verumā muzeju apvienība.
VK F 788: 1/19 F
Nezināms fotogrāfs, 1947

Sieviešu dūraiņi. Igaunijas Brīvdabas muzejs. EVM E 305: 10ab

Cimdi (*kinda'*)

Sievietes nēsāja gan dūraiņus, gan pirkstaiņus, un tie savukārt iedalījās darba cimdos, baznīcas un godu cimdos, kāzu un bērnu cimdos. Cimdu krāsa, raksti un lielums bija atkarīgs no izmantojuma.

Domājams, 19. gs. pirmajā pusē un vidū tika adīti cimdi ar baltu, pelēku, melnu vai brūnu pamatu. Rakstiem izmantota viena vai divas dzijas, toņi ir at- turīgi.³ Kad sāka lietot anilīna krāsas, cimdu raksti kļuva košāki, kaut gan atro- dami arī raksti ar atturīgu krāsu risinājumu.⁴ 20. gs. 30. gados sevišķi moderna bija rozā krāsas dzija. No motīviem visizplatītākās bija dažādas rūtis (t.s. *toominõ kiri*), līnijas un zvaigznes, vēlāk arī augu motīvi. Setu cimdu raksti ir ņemti par paraugu arī dažās Dienvidigaunijas draudzēs, kur tie saukti par setu rakstiem. Valnītis tika adīts sviķelī un bija vienkrāsains vai svītrains, bija sastopami arī val- nīši slīpajā sviķelī. Kāzu cimdu reizēm adīja ar skujiņas raksta robiņiem valnīti. Pirkstaiņus rotāja ieadīti raksti, reizēm arī ģeometrisks izšuvums. Sevišķi grezni bija mežģiņu rakstā adītie un izšūtie līgavu kāzu cimdi. 20. gs. 30 gados, kad izplatījās rokdarbu žurnāli un skolā meitenēm mācīja rokdarbus, modē nāca jauni raksti. Tomēr arī izmantojot jaunus motīvus, priekšroka tika dota setu blīvajam un viendabīgajam rakstam. Vēlāk, jau 60. – 70. gados, cimda muguriņas raksts bieži bija adīts greznākā rakstā nekā delna.

3 No 19. gs. pirmās puses saglabāties pavisam maz setu cimdu, sk. ERM A 177: 27 [1820]; ERM 14322/a [1838]. Muzeju krājumu senākie cimdi lielākoties ir no 19. gs. pēdējā ceturk- šņa un 20. gs. pirmajām desmitgadēm. Cimdu gadījumā reti ir norādīts, vai darīšana ar vīriešu vai sieviešu cimdiem.

4 ERM 10871 [1883]; ERM A 291: 18/b [1894].

Auti un zeķes (*jalanärdsu', rasu', kapuda'*)

Senāk sievietes ikdienā nēsāja pašastus linu vai vilnas kājautus. Vasaras kājautus – *jalanärdsukösö'* – pie kājas pietina ar pastalu auklām. Reizēm autiem tika izmantoti arī nonēsātu apģērbu, pierietņu vai vīriešu veco bikšu gabali. Ziemā sievas ikdienā nēsāja melnus vilnas apakšstilbu aptinamos, *rasusid*, kam bija piestiprinātas celotas prievītes.

Pie svinīgāka apģērba tika valkātas adītas zeķes bez papēža (*kapuda'*), vēlāk sieviešu zeķes jau adīja ar papēdi. Sieviešu godu zeķes bija vienkāršainas (galvenokārt baltas, pelēkas vai brūnas), taču ar ļoti sarežģītu mežģīņu rakstu. 19. un 20. gs. mijā Setu novadā modē nāca ar veikalā pirktu krāsu krāsotas zeķes, kuru apakšstilbu daļu rotāja raibas svītras.

Apavi

Līdz 19. gs. vidum setu sievietes nēsāja vīzes (*viiso'*) un pastalas (*tsuvva'*). Bija arī īpaši darba apavi (*pätternä'*). Vīzes tika pītas no kadiķa, vītola vai liepas lūkiem, tām piestiprinātās linu auklas (*kabla'*), trīs reizes sakrustojot, tika apvītas ap apakšstilbu un zem ceļgala sasietas. Ziemai pastalas darināja no miecētas ādas, bet vasarai – no miecētas zirga vai teļa ādas.

Pätternä' bija līdzīgas vīzēm. Lielākoties tās tika pītas no savirpinātas pakulu auklas. Šādus apavus plaši izmantoja krievi, un seti no viņiem pārņēma gan izgatavošanas veidu, gan nosaukumu (kr. *пятерня*). Taisīja arī darba apavus ar linu vai vilnas auduma augšpusi un linu drānas zoli, kas bija blīvi nostepēta ar pakulu auklu.

Par zābakiem setu sievas sākumā lielā sajūsmā nav bijušas, tie pat saukti par kazu nagiem. Tomēr arī agrākos laikos turīgākas sievas (arī vīrieši) godos daudzviet nēsājušas smalkus un ļoti saudzējamus zābakus, domājams, no augos miecētas gaiši brūnas ādas ar sarkanīgu nokrāsu. 19. gadsimta beigās pie godu drānām sāka nēsāt melnus šņorējamus puszābakus ar pusaugstu papēdi. Tādus pirka gadatirgū un

Pāris darba vīzu (*pätternä'*)
no Setu muzejsētas (Seto
Talumuseum) ekspozīcijas.
Foto: Elvi Nassar

pasūtīja Pečoru kurpniekiem. Tā kā zābaki bija dārgi, tā bija vērtīga dāvana, kādu, piemēram, līgavainis mēdza dāvināt līgavai, lai apstiprinātu saderināšanos.

Svinīgos gadījumos setu sievas nēsāja melnus šnorējamus puszābakus.
Igaunijas Nacionālais muzejs.
ERM A 563: 183ab

Setu sievas rotu komplektā ietilpst liela sudraba sakta un daudz citu sudraba rotu.
Foto: Carl Sarap

Sudraba rotas (*hõpõkraam*)

Setu sievietes sudraba rotas – *hõpõkraam* – ir tautastērpa sastāvdaļa. Setu novadā, tāpat kā citviet, rotas bija turības un greznības zīme. Visuzkrītošākā un dižmanīgākā rota bija lielā konusveida sakta. Lielā sakta setu kultūrā bija fertilu sieviešu pazīme. 19. gadsimta pirmajā pusē pie krūtīm tika nēsāta mazā sakta kopā ar tradicionālajām kaklarotām.⁵ 19. gadsimta otrajā pusē saktas kļuva aizvien lielākas. Lielo saktu godos nēsāja meitas precību vecumā un precētās sievas fertilajā vecumā. Tā, kurai pašai saktas nebija, uz godiem iedama, to aizņēmās, jo tika teikts, ka sieva, kam pie krūts nav saktas, ir galīga plikadīda. Sudraba saktas ar ģeometrisku vai augu ornamentu tika pasūtītas pie Pečoru, Pleskavas un Tartu meistariem, lētākās, pussudrabenes, varēja nopirkt arī gadatirgū. Lielākā saktas, svarā līdz 600 g, ir no 19. gadsimta beigām. Saktas, tāpat kā citas rotas, tika nodotas tālāk bērniem un mazbērniem.

Cara laika beigās lielās saktas sāka nēsāt mazāk. 1921. gadā ir pierakstīts, ka lielās saktas nēsā tikai kāzās – līgava, līgavas māšas un kāzu rituāla dziedātājas.⁶ 20. gs. 40. un 50. gados, kad jaunas saktas vairs netika kaltas, jaunākas sievietes, ejot uz kolektīvās saimniecības pašdarbības kolektīvu koncertiem, kāzām u. tml., tās aizņēmās no vecākiem ļaudīm. Konusveida saktas ar lepnumu tiek nēsātas arī mūsdienās.

Rotu komplektā ietilpa daudz sudraba kaklarotu. Bija tradīcija tās ap kaklu likt ļoti bagātīgi, „lai sudrabs blīvi sedz visu krūtežu”.⁷ Senākos laikos ap kaklu tika liktas divu virteņu krelles (*helvekõrd/lehekõrd*). No sudraba zīlītēm (*hõpõhelme*) un starp tām iekarinātām sudraba ripiņām darinātas rotas setietes nēsāja 19. gs. pirmajā pusē. Zīlišu virtene uz krūtīm sniedzās gandrīz līdz saktas viducim. Garāka bija lapiņu virtene, kas sastāvēja no sudraba krellītēm un sudraba lapiņām un sniedzās pāri saktai. Pašā apakšā rotu komplektā atradās vairākām kārtām ap kaklu apliktā vijumu važiņa (*püürdü' keedi*).

Ar saktām rotājusies precēta sieva (sēž) un meitene. Verumā muzeju apvienība. VK F 1239: 5 F.

Nezināms fotogrāfs, 1929

5 Piho 2017: 665.

6 Märks, Evald 1921: 9.

7 Trees 1952: 147.

19. gs. otrajā pusē rotu komplektu pakāpeniski papildināja jauna tipa krelles, pie kurām iesākumā palika arī arhaiskie piekariņi. 20. gs. sākumā kopā ar lielo saktu jau tika nēsātas arī jauna tipa kaklarotas: starp divām važiņu rindām iestrādātas monētas (*kaalakõrd*) un garāka rota no vairākām virtenēm (*rahadsõ*). No cara rubļiem darinātu kakla rotu sauca par rubļu virteni – *ruublikõrd*. Važiņas, pie kurām karājās dažādi piekariņi (monētas, krustiņi, sirsniņas), bija pazīstamas ar nosaukumu *tsäposka*, būtiska vieta starp tām bija ažūrai kakla rotai ar lielu sudraba krustu – *ristikõrd*.

Ikdienā jaunas meitas nēsāja vairāk rotu nekā precētās sievietes, vecākas sievas nēsāja tikai ķēdīti. Sievietes, kas bija kļuvušas par vecmāmiņām, lielo saktu vairs nenēsāja. Tādas rotas kā rokassprādzes un gredzeni tika nēsātas atkarībā no iespējām.

Precētās sievas greznais rotu komplekts.
Foto: Toomas Tuul, 2013

SETU VĪRIEŠA APĢĒRBS

Setu vīru apģērbi bija balti, izņemot bikses. Vīrieši no tautastērpa uz pilsētas modes apģērbu pārgāja ātrāk nekā sievietes.

Krekls (*hamõh*)

19. gs. šūtam vīriešu linu kreklam sānu vilēs bija iestrādāti ķīli, kas padarīja kreklu plataku, bet padusēs – rombveida detaļas. Kakla izgriezuma kreisajā pusē bija vaļējs iegriezums, kas vēlākos laikos bija pogājams.

Vīriešu krekli, *poissa hammõ*, bija dažāda garuma. Līdz 19. gs. vidum vai pat mazliet ilgāk tika valkāts kreklis, kas sniedzās līdz ceļgaliem. Tā apkakli, kakla aizdares šķēlumu, piedurkņu galus, apakšējo malu un paduses rotāja ar sarkanu vilnas dziju ieausti ģeometriski raksti, ko vēlāk aizstāja izšuvumi. Bezaproču piedurknes, *laja' ku' papikäüse'*, un šaurā stāvapkaklīte bija izšūtas. 19. gs. otrajā pusē sāka nēsāt īsākus kreklus, kuru apakšmala rotāta netika. Krekla piedurkņu galos tagad šuva aproces ar aizdari, ap 19. gs. 70. gadiem šādi krekli jau kļuva parasti.

Krekls tika nēsāts virs biksēm, un to apsēja ar jostu. 19. – 20. gs. mijā jauni vīrieši bija pirmie, kas sāka nēsāt pilsētas modei atbilstošus kreklus ar apkakli un manšetēm.

Bikses (*kaadsa'*)

Bikses tika šūtas no linu drānas. Svinīgākiem gadījumiem domātas baltas vai zilbalti svītrainas bikses vasarā bija no smalkāka linu, bet ziemā – no biežāka linu auduma. 19. gs. 90. gados par vēl labākām sāka uzskatīt bikses no apdrukāta auduma, tādas sauca – *kirivä' kaadsa'*. Pakulu bikses bija domātas darbam.

Senākajām biksēm priekšā bija apmēram 15 cm gara vaļēja aizdare, bikses tika sasietas ar augšmalā ievērtu saiti (*kaadsa nөөr'k*). 19. – 20. gs. biksēm parādījās jostas detaļa un pogas, taču kabatu nebija. Bikses sniedzās līdz pusstilbam, tās tika nēsātas ar stulmu zābakiem vai zeķēm, ko ar prievītēm apsēja zem ceļgaliem.

Prēcēts setu vīrs ar izrakstītu kreklu.
Foto: no *Sirjes Otsas* kolekcijas

Arī kājauti tika apsieti tā, lai tie sniegtos pāri bikšu staru galiem. Aukstā laikā tika vilkti divi pāri bikšu, savukārt karstā laikā vīrieši reizēm staigāja bez biksēm, tikai garajā kreklā. Puikas bez biksēm, tikai garajā kreklā, reizēm staigāja vēl pusaudžu gadus, līdz nopietnāk ķērās pie darba.

Virsdrebes (rābik, puulsārk, ārmāk)

Līdz 19. gs. 60. – 70. gadiem setu vīrieši virs krekla nēsāja garus baltus vai pelēcīgus pusvilnas svārkus – *rābik*. Ikdienas svārkus tika šūti no biezas pakulu drānas. Piegriezums līdzinājās sieviešu svārkus.

Rābik vietā vēlāk sāka lietot *puulsārk* un *ārmāk* – setu vīriešu godu drānas, ko vilka, ejot baznīcā, ciemos un uz kāzām. *Puulsārk* bija no balta

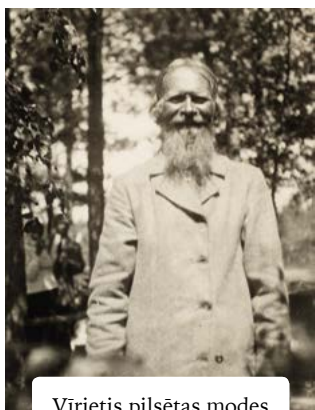

Setu vīriešu godu bikses parasti ir šūtas no zili balti svītraina auduma. Foto: Kerti Vissel

Vīriešu *puulsārk* ir siltākam laikam piemēroti svārkus, kas sniedzas līdz ceļgalam. Igaunijas Vēstures muzejs. AM 13741: 342 F 11684: 153 un AM 13741: 342 F 11684: 155

Vīrietis pilsētas modes svārkos. Igaunijas Nacionālais muzejs. ERM Fk 350: 166.
Foto: *Armas Otto Väisänen*, 1922

Vīri ar platmalēm. Jauneklim galvā ir jau modernāka galvassega. Igaunijas Nacionālais muzejs. ERM Fk 350: 19.
Foto: *Armas Otto Väisänen*, 1912

(pus)vilnas auduma šūti svārki siltākam laikam. Šo apģērba gabalu sauca arī par *mazajiem svārkkiem* (pretstatā *ārmāk*, ko sauca par *dižajiem svārkkiem*). Tas sniedzās līdz ceļgaliem vai mazliet pāri, uz muguras bija ieloču ķīļi, virs tiem prievišu rotājumi. Priekšā vienas detaļas mala tika likta pāri otrai, svārkkiem bija pogas aizdare. Apkakli sedza tumšs samts, ar robainu samta apmali bija apstrādāta arī virsējās detaļas mala, piedurkņu gali un kabatu malas. 19. gs. beigās vīrieši mazo svārku vietā sāka nēsāt no pilsētas modes pārņemtas pelēka auduma žaketes.

Aukstākā laikā nēsāja garākus un platus vilnas vai pusvilnas dižos svārkus (*ārmāk*). Pēc piegriezuma tie līdzinājās mazajiem svārkkiem, taču bija garāki un platāki, bez ielocēm uz muguras. Platumu piešķīra ķīļi, kas bija iestrādāti sānu vilēs no piedurknes izgriezuma līdz apakšmalai, tāpēc dižos svārkus ziemā varēja vilkt virs kažoka. Gan mazie, gan dižie svārki tika apsieti ar platu jostu.

Ziemā aukstā laikā mugurā tika vilkts skrodera šūts aitādas kažoks, kam vidēji vajadzēja septiņas lielas aitādas. Kažoki pēc piegriezuma līdzinājās senākajiem *rābik* tipa svārkkiem – ar brīvi krītošām ielocēm uz muguras. Uz muguras bija rotāts savilktnis, priekšā no ādas izgriezti malu rotājumi. Ārpus mājas kažoks tika nēsāts zem garajiem svārkkiem, bet, veicot saimniecības darbu savā sētā, virs kažoka tika uzvilkti pakulu auduma svārki.

Galvassegas (*kaap, kūpār*)

Visizplatītākā vīriešu galvassega bija tumša filca platmale (*kaap, kūpār*). 19. gs. 60. gados Setu novadā modē bijušas stingra filca platmales ar spīdīgām sprādzēm, kādas tolaik nēsājuši krievu pasta puīši. 20. gs. 20. gados pilsētā tika pirkta melnas filca platmales, kam bija uz augšu uzlocītas platas malas.

Karstā laikā trūcīgāka vīra galvu sedza salmu cepure, bet modīgāki jaunekļi nēsāja smalka filca platmali *sākša kaaba*, ko mierīgi varēja iebāzt kabatā, nebaidoties no saburzišanas. Vīrieši, kas tautastērpu vairs nevalkāja, lika galvā arī naģenes. Ziemā vīri nēsāja ausaines (*luntmüts*) – bagātāki no lapsādas, trūcīgāki no aitādas.

Mūsdienās vīrieši galvenokārt nēsā cauruļveidā tamborētas vai ap adatu pītas jostas, t.s. pūdeles kakliņa jostas.
Foto: Elvi Nassar, 2017

Josta (vīū)

Vīri galvenokārt nēsāja celaines. Šādas jostas, ko rotāja skujiņas vai svītru raksts, bija tikai pirksta platumā. Tika nēsātas arī šauras audenes vai pītas jostas (*palmigu*). Vīrs vīrsdrēbēm setu vīri nēsāja arī platas sarkanas vai svītrainas vilnas austās jostas jeb jožamos dvieļus (*vūūrātt*). Tie netika sieti, galus izvēra zem jostas un atstāja sānos karājamiem.

Jaunākos laikos, pirms apmēram 80–85 gadiem, parādījās cauruļveidā tamborētas tievas jostas. Josta tika sasieta sānos: precēts vīrs sēja labajā pusē, neprecēts – kreisajā.

Cimdi

Ziemas apģērbu papildināja cimdi. Diemžēl muzeju krājumos ir ļoti maz 19. gs. vīriešu cimdu, un arhīvos nav saglabājušies apraksti. Var pieņemt, ka senākie ikdienas cimdi, tāpat kā citur Igaunijā, tika adīti ar īsāku valnīti nekā vēlākie. Lai cimdi dotu siltumu, raksts bieži bija blīvi adīts no divu krāsu dzijām.⁸ Košākus rakstu toņus – gluži tāpat kā sievietes cimdu gadījumā – sāka lietot tikai tad, kad pieejamas kļuva anilīna krāsas. Igaunijas Nacionālā muzeja (*ERM*) krājumos ir daži pāri vīriešu cimdu no 20. gs. pirmajām desmitgadēm, kas izceļas ar sevišķi bagātīgu krāsu izmantojumu.⁹ Cimdu raksti līdzinājās sievietes cimdu rakstiem, un pat vīriešu cimdiem, ko ligava bija adījusi veltēm, valnīši bija robaini un ar krāsainām svītrām.

8 Setu izplatītākie cimdu raksti ir uzzīmēti 1941. gadā Jervesū pagastā, taču nav precizēts, kad tādi visvairāk lietoti. 1874. gadā dzimušais informants tikai pieminējis, ka „senos laikos”. – Pino, Veera 1941: 50–56.

9 ERM 6514; ERM A 509: 2713/ab.

Vīriešu dūraiņi. Adījusi Anastasija Verevmeģi 20. gs. 60. gados.
Igaunijas Brīvdabas muzejs. EVM E 306: 18

Mūsdienās vīriešu cimdus tradicionāli ada atturīgākās krāsās, valnīši, rūpējoties par roku siltumu, parasti tiek adīti sviķeļi. Senākos laikos strādājot tika izmantoti arī no veca kažoka gabala darināti ādas cimdi, kas bija biezi un izturīgi. Zvejā ejot, nēsāti suņādas cimdi, kuros iekšā likts siens, lai būtu siltāk.

Auti un zeķes (*jalanärdsu', kapuda'*)

Tāpat kā sievietes, arī vīrieši vasarā nēsāja linu kājautus, bet ziemā apakšstilbu aptinamos no vilnas, svinīgākos gadījumos pusgaras zeķes (*kapuda'*). Ziemā nēsātie pelēcīgie lielu aptinamie, *villakud*, līdzinājās kājautiem, tikai bija lielāki. Gan vienus, gan otru pie kājas pietina ar auklu (*kablaga*). Turīgākiem vīriem bija no krāsainām dzijām pītas saites.

Vīriešu vilnas zeķes, kas bija adītas no baltas vai brūnas, bet reizēm arī pelēkas aitas vilnas, agrākos laikos rotāja šaurāki sarkanbalti lielu raksti. Tika adītas arī ar mēļu vai retējos krāsotu sarkanu dziju izrakstītas zeķes. 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā, kad plaši lietoja pirktais krāsas, zeķēs sāka ieadīt greznus, apmēram sprīdi platus krāsainus rakstus. Vīriešu zeķes vienmēr tika adītas bez papēža, un par to mēdza teikt: *gan kāja pati atradīs papēdi*. Zeķes bija platas, jo tās vilka pāri biksēm.

Vīrietis kājautus un postalās.
Igaunijas Nacionālais muzejs.
ERM Fk 350: 131.
Foto: Armas Otto Väitsänen,
1913

Vīriešu zeķu (kapuda') raksti. Igaunijas Nacionālais muzejs. ERM EJ 356: 42

Zem rakstainajām zeķēm parasti tika nēsātas vienkāršas baltas zeķes. Tika adītas arī īsās zeķes bez stilba daļas (*tallukōsõ*). Ziemā vīrieši vilka divus trīs pārus zeķu un apkārt aptina *villakud*. Spalgā salā zem apakšstilbu aptinamajiem tika vilktas īsās zeķes, un visam pāri lielas garās zeķes *suurõ' kapuda'*.

Apavi (*kāngidse'*)

Setu vīrieša apavi līdz 20. gs. sākumam bija vīzes un pastalas jeb *tsuugõ*. Vīzes bieži darināja ganiņi. Tā kā vīzes nebija ļoti izturīgas, tās uzskatīja par trūcīgu ļaužu apaviem. Vīriešu pastalas lielākoties darināja no tumši brūnas, retāk no sarkanīgi dzeltenas ādas. Tāpat kā sievietes, arī vīrieši sausā laikā darbos gāja, velkot kājās pakulu auklu apavus, *pāternä'*.

Sākot no 19. gs. beigām vīrieši svinīgākos gadījumos nēsāja melnus stulmeņus, pie pilsētas modes biksēm piederējās tumšas ādas šņorzābaki ar zemu stulmu un papēdi. Stulmeņi bija dārga manta, tie tika saudzēti. Arī vīrieši sevišķi novērtēja sarkanbrūnos zābakus – *verevä' saapa'*, tādus kājās vilka, tikai ejot uz baznīcu, kāzās vai ciemos.

Setu tirgotājs Pāvels Vinogradovs stulmeņos. 20. gs. sākums. Foto: no *Sinaidas Sarapū* kolekcijas

Kāzas Setu novadā, 1936. gadā. Centrā līgava ar īpašu plecu apsegu un līgavas cepuri. Setu muzejsēta. STM F 1

APĢĒRBS ĪPAŠIEM GADĪJUMIEM

Kāzu apģērbs (*saajarõiva*)

Neprecēta un precēta vīra apģērbā būtisku atšķirību nebija, toties jaunavas un precētas sievas drānas atšķirās. 16 – 17 gados, sasniedzot precību vecumu, meitai tika uzšūti *kitasnik* un *sukman* tipa sarafāni, un viņa varēja sākt nēsāt vainagu. Meitai, kas godos pirmo reizi parādījās sudraba rotās un jaunavas apģērbā, jaunieši pievērsa īpašu uzmanību. Kāzas bija dzimtas un pat visa ciema svarīgākie svētki. Gatavošanās tām bija ilga, visvairāk laika prasīja kāzu apģērba darināšana.

Kā jau iepriekš aprakstīts, senākos laikos, bet vietumis vēl 20. gs. sākumā, līgavas drānu komplektā ietilpa balts (pus)vilnas sarafāns *rüüd*, kam bija ļoti grezni rotāts kakla izgriezums un priekšpuses atvērums. Zem tā tika nēsāts kreklis ar garām piedurknēm, virs tā – gurna priekšauts. Bija arī citi arhaiski apģērba gabali, ko Setu novadā nēsāja tikai līgavas. Viens no tādiem bija *mõrsja küpär* – līgavas cepure no sarkanas vadmalas, apmalota ar melnu aitādu; šo galvassegu līgava lika galvā, aicinot uz kāzām radus. Par arhaisku var uzskatīt arī muguras lakatu – *mõrsja sälärätt* un *mõrsja käerätt/nõnarätt/ikurätt* – lakatiņu, ko līgava turēja rokā kāzu laikā. Lai pasargātu no ļaunas acs, līgavas seja tika aizsegta ar baltu linu vai kokvilnas plecu apsegu, kam bija sarkanas svītras (*kaal*). Paslēpjoties aiz šī apsega, krustmāte jaunajai sievai ap galvu apsēja galvas autu.

Setu jaunais pāris. Līgavai plecu apsegs kaal.
Igaunijas Nacionālais muzejs.

ERM EJ 58: 25.

Zīmējums: Aarne Mõttus, 1926/1927

Atbilstoši senai tradīcijai līgava pirms kāzām un pirmajā kāzu dienā pie krūtīm nēsāja tikai saktu, otrajā kāzu dienā līgavaiņa mājas viņa dabūja galvas autu, jaunu kreklu un sarafānu *sukman* un tika izrotāta ar ķēdītēm un monētu važiņām *kaalākōrd'*.

Līgavainim kāzās mugurā bija smalks linu krekls (*kosilasō hamō*), kam apkakle, aizdares šķēlums un piedurkņu gali bija rotāti ar sarkanās dzijas izšuvumiem, savukārt virs krekla tika nēsāti ar melnu samtu apmaloti mazie svārki. Pāri kreisajam plecam tika pārlikts grezns plecu lakats, ko sasēja zem labās rokas, virs tā apsēja jostu. Lakats un josta noturēja uz vietas zīda lakatu, kas karājās uz muguras.

Kāzu tradīcijās svarīga loma bija cimdiem. Ap bil-

dināšanas laiku jaunava dāvināja precību cimds, lielākoties pirkstaiņus, kāzās radiem tikai dalīti velšu cimdi utt. Kāzām vajadzēja vismaz 50 pārus cimdu, un meitenes cimds sāka adīt jau 8 – 10 gadu vecumā. Līgavas cimdi bija balti un ar mežģiņotu, reizēm izšūtu plaukstu virspuses daļu. Līgavainis kāzās vilka smalkus baltus cimds, kas bija adīti mežģiņu rakstā vai izšūti spodrdūrienā. Greznas bija arī līgavaiņa zeķes jeb *kosilasō kapuda'*: garas, vismaz trīskrāsainas un ar sarežģītiem rakstiem. Kad līgavainis uzvilka kājās šādas zeķes, tad virs zābaka stulma bija redzama zeķu robainā mala.

Sērotājas melnos lakatos Verskas kapsētā.
Foto: Elvi Nassar, 2015

Sēru drānas (*leinārōiva'*)

Setu sēru drānas nebija rotātas un pie tām nevalkāja rotas, kreklis bija balts (sākumā setu sēru krāsa bija baltā), piedurknes neizrakstītas. Ne priekšautu, ne rotas sēru laikā nenēsāja. Melna par sēru krāsu kļuva 19. gs. otrajā pusē, sākoties pilsētas modes uzvaras gājienam.

Galvā vajadzēja būt melnam lakatiņam, jo, ja sievietei sēru dienā galvā bija balts lakats, viņu izsmēja. Meitenes bizi sasēja ar melnu lenti. Setu vīriešu apģērbā sēru krāsas izšķirtas netika. Kaprači atlīdzībā saņēma vīriešu cimodus. Tie tika adīti tumši un ar neuzkrītošu rakstu, pavediens pēc noraukšanas palika nenostiprināts.

Mirstamās drānas (*koolurōiva'*)

Kad aizgājējs bija nomazgāts, viņam apvilka mirstamās drānas – *koolurōiva'*. Vīrieti ietērpa smalkā lina garajā kreklā, kas tika apsiets ar jostu. Viņam tika uzvilktas vispirms baltas bikses, virs tām melnas lina bikses. Kājās tika vilktas garās vilnas zeķes *kapuda'* un pastalas no ģērētas ādas, kuru auklas nekrustoja. Sievietēm mugurā vilka vienkāršu garo kreklu, kam vienīgais rotājums bija sarkanās svītras piedurkņu galos, un balto *rūūd*.

Igaunijas prezidente Kersti Kaljulaida un viņas vīrs
Georgijs Renē Maksimovskis setu tautastērpos
Igaunijas Republikas 99. jubilejas pieņemšanā.
Foto: *Rene Riisalu* / Prezidenta kanceleja

TAUTASTĒRPS MŪSDIENĀS

Materiāls un fasons

Setu tautastērps ir populārs. Pagājušajā gadsimtā setu drānas ārpus Setu novada bija redzamas galvenokārt dziesmu svētkos, bet 21. gadsimtā tās godos ir sākuši valkāt arī cilvēki, kuru senči nav seti. 2017. gada svinīgajā pieņemšanā par godu Igaunijas Republikas gadadienai prezidentei Kersti Kaljulaidai mugurā bija setu tautastērps. Rotu vietā prezidente nēsāja amata zīmi. Setu kopiena ļoti atzinīgi novērtēja prezidentes uzdrīkstēšanos – vilkt mugurā marginālāku, nevis „īstenu” igaunisku tautastērpu.

Mūsdienu preču pārbagātībā netrūktu ne tautastērpa darināšanai vajadzīgo tekstila, ne rotājumu materiālu, tomēr tagad aizvien vairāk tiek vērtēti apģērbi, ko ir ērti nēsāt un kopt. *Kitasnik* tiek šūts no neburzīga streča, vilnas *sukman* vietā priekšroka tiek dota izstrādājumam no plānākas vilnas, priekšautus šuj no sintētiska auduma utt. Mūsdienās priekšautus rotā dažāda veida pirktās mežģīnes no kokvilnas vai sintētikas, jauns rotājums ir setu krāsainās tamborēto mežģīņu joslas. Vēl līdz 20. gs. 80. gadiem kreklu raksti tika ieausti ar mājās krāsotām dzijām, kas bieži pluka (tāpēc garā krekla piedurknes mazgājot kļuva sārtas), tagad kreklu rakstus iespējams ieaust ar nekrāsojošām dzijām vai diegiem.

Tā sauktie zelta lakati vairs gandrīz netiek valkāti, to vietā tiek lietota ar pērlītēm un vizuļiem izšūta pieres lente (*helmine*). Arī pakauša lentes ir daudzpusīgākas: ir platas zīda lentes, no auduma izgrieztas un zigzagveidā apmalotas strēmeles, pēdējā laikā arī apdrukātas lentes.

Vainagi tiek rotāti ar bagātīgiem izšuvumiem. Amata meistari, darinot vainagus, ievēro tradicionālo formu, vainagos ir stiprinājumi, un galos tie ir izliekti. Tiem vainagiem, ko darinājuši paši nēsātāji, šādas formas nav, tie drīzāk atgādina galvai cieši piegulošu šauru pusstīpu, ko rotā pērlītes un vizuļi.

Tērpu fasons ir kļuvis vienkāršāks. Virsējos apģērbus, ietaupot uz auduma rēķina, šuj šaurākus nekā tradicionāli, sarafāniem stāvapaklīte tiek piegriezta pārāk plata, reizēm ar noapaļotiem stūriem.

Pārmaiņas izriet arī no mūsdienu straujā dzīves ritma, kas nosaka vajadzību pēc praktiskiem un ērtiem apģērbiem.

Pārmaiņas tērpu nēsāšanā

Tā kā tautastērpus mūsdienās mugurā velk tikai godos, piemēram, Setu karaļvalsts dienā, ciema svētkos, koncertos, tad tērpu un to nēsāšanas veida orientieri ir setu dziesmu un deju kolektīvu locekļi vai amata meistari, nevis no tradicionālās dzīves kārtības izrietošas prasības. Pēc vecajām paražām vairs netiek svinētas ne kāzas, ne bēres, kur apģērbam un tā detaļām bija simboliska nozīme. Tomēr – pat ja sieva uz bērnu mielastu iet bez priekšauta un rotām, tad garais krekls tomēr ir izrakstīts, jo neizrakstītu kreklu vienkārši nav.

Mainījušies arī sieviešu galvassegu nēsāšanas paradumi. Galvas auts vairs nav nepārprotama zīme, ka sieviete ir precēta, jo tādus nēsā arī neprecētas sievietes, kam ir bērni. Lielākoties galvā tiek likts vienkāršākais galvas auts, kam izrotāts viens gals. Tāpat ir mainījies lieko bižu piestiprināšanas veids: linu šķiedras *kossa* vairs netiek iepītas matos, bet gan apsietas ap galvu. Dažas vecākas setu sievas ir izdomājušas vēl vienkāršāku metodi – viņas zem galvas auta liek polsterētu cilindrisku „cepuri”.

Tā kā galvas auta nēsāšana prasa laikietilpīgu „galvas sataisīšanu”, setietes labprātāk nēsā vienkārši lakatu. Atšķirībā no senākiem laikiem, kad lakatiņa gali tika sasieti mezglā zem zoda, aizvien biežāk redzami uz pakauša sasieti lakati – tas ir diezgan neierasts lakata nēsāšanas veids, kas agrāk bija atļauts,

“Galvas sataisīšana” ir viens no ģērbšanās vislaikietilpīgākajiem posmiem.
Foto: Toomas Tuul

tikai strādājot, piemēram, slaucot govīs. Šādu tendenci pamatojot, mēdz minēt gan karstu laiku, gan priekšstatu, ka zem zoda sasiets lakats padara seju vecu, gan atrunu – tā dara arī citas. Ja mugurā tiek vilkts tautastērpa komplekts, priekšroku vajadzētu dot vecajam siešanas veidam. Liekot galvā lakatu vai vainagu, vajadzētu ievērot, ka matiem jābūt šķirti ar celiņu un saspraustiem, ja ir ponijs, tas jānoslēpj. Priekšauta gadījumā visvairāk kļūdu tiek pieļauts ar platumu un šaurumu. Priekšauts ir uzšūts vai nu pārāk šaurs un pārāk īss, vai reizumis pārāk garš un sniedzās pāri sarafāna malai.

Virsi biksēm nēsājami vīriešu krekli ir krietni īsāki nekā agrāk, tos apsien ar platu audeni, kādu agrāk mēdza nēsāt sievietes. Tomēr vienlaikus arien vairāk redzamas šauras celotas vai tamborētas jostas, kādas vīrieši un jaunieši nēsājuši parasti. Reizēm vīrieši zem setu vīriešu krekla nēsā nevis tradicionālās linu bikses, bet gan tumšus džinsus vai pat uzvalka bikses, taču to nevajadzētu pieļaut. Tāpat kā sievietes vēl aizvien nēsā vasaras un vilnas virssvārkus, tā vīrieši joprojām nēsā mazos svārkus, ko reizēm aplam mēdz saukt par *ārmāk*, kas ir dižo svārku nosaukums. Tā kā mūsdienās seti brauc nevis ar zirgu, bet automašīnām, tad tradicionālais garais kažoks vairs netiek nēsāts.

Uztājoties ārā, sievietes, ja iespējams, joprojām nēsā vasaras virssvārkus *rābik* vai vilnas virssvārkus. Ap pleciem tiek likta pašauta vilnas lielā seģene. Pie tautastērpa sievietes lielākoties nēsā melnus puszābakus vai ciešas kurpes, vīrieši – stulmeņus. Sievietēm kājās ir baltas zeķes vai pusgarās zeķes, vīriešiem – setiem raksturīgās vīriešu pusgarās zeķes.

Par spīti dažām kļūdām un pielāgojumiem, varam apliecināt, ka seti savu tautastērpu tur cieņā un valkā ar lepnumu. Tiek gādāts arī par pēcnācēju tautastērpiem – tos vecāki darina paši vai pasūta profesionāļiem. Vēl aizvien ir iespējams nopirkt senus tautastērpus (krekļus, galvas autu galus), tāpat vajadzīgās drānas var pasūtīt rokdarbu meistariem. Liela loma tautastērpu darināšanas un nēsāšanas apziņas veicināšanā bijusi setu amatniekus apvienojošajai kopai *Seto Käsitüü Kogo*.

Tautas tērpu meistarību mācību programmas gala darbu izstāde 2013. gadā. Foto: Setu amatnieku kopa *Seto Käsitüü Kogo*

Setu rotas labprāt tiek
nēsātas arī mūsdienās.
Foto: Kersti Virro, 2018

Rotu variēšanās

Sudraba rotu nēsāšana ir setu sieviešu tradīcija, kas neiznīkst. Lielā vērtē ir senās rotas. To apliecina fakts, ka antikvariātos nonākušas sudraba saktas un važiņas, par spīti augstajai cenai, tiek ātri izpirktas. Tā kā rotas ir tikušas mantotas, tad var atrast diezgan daudz rotu nēsātāju, kas nēsā vecmāmiņu vai pat vecvecmāmiņu sudrablietas *hõpõkraam*. Tātad laiki, kad setu apģērbi gandrīz netika nēsāti un rotām nebija nekādas vērtes, ir pagājuši.

Kā kuriozu var pieminēt gadījumu no 20. gs. 60. – 70. gadiem, kad pilsētas setiete, kas vēlējās iegādāties sudraba saktu, no ciema sievas uzzināja, ka tā saktai atradusi jaunu pielietojumu, proti, padarījusi par suņa barības bļodu. Daži noknieba gabalus no rotās izmantotajiem cara laika rubļiem, lai darinātu žetongredzenus, kādā ģimenē mazie dēļēni ķēdītes *tsäposka'* izmantoja kā grožus, spēlējot zirgu un jātnieku. Protams, šie ir tikai atsevišķi negatīvi piemēri, lielākoties dzimtas mantotās sudrablietas tika novērtētas un pārdošanas tikai tad, ja bija liels trūkums.

Līdz ar Igaunijas dziedošās revolūcijas notikumiem un Pieminekļu aizsardzības kustības aktivizēšanos ļaudis atkal sāka novērtēt tradicionālo kultūru, tai skaitā tautastērpu un tautiskās rotas. Pieauga arī setu sudraba rotu vērtība, tās sāka pasūtīt meistariem un pirkt antikvariātos. Tā kā rotas bija dārgas, reizēm gadījās, ka kārotājiem cena nebija pa kabatai. Kad Igaunija pievienojās Eiropas Savienībai, antikvāras sudrablietas sapirkās

somi, kam bija labas investīciju iemaņas. Īpaši liels pieprasījums pēc setu rotām parādījās laikā, kad tika dibināti jauni lēlošanas kori. Tā kā sudraba rotas nebija nopērkamas, taču nepiedienēja uzstāties arī, tā teikt, ar tukšām krūtīm, tad kāds vokālais kolektīvs jaunā gadsimta sākumā pasūtīja monētu važiņas no padomju rubļiem un kapeikām, kas vairs nebija apgrozībā.

Jauna tendence – monētu važiņas reizēm tiek darinātas arī no Igaunijas Republikas monētām, kas bija spēkā pirms eiro ieviešanas, tātad no 1992. gada līdz 21. gs. otrās desmitgades sākumam. Pašlaik Igaunijā ir apmēram desmit sudrabkaļu, kam var pasūtīt vajadzīgās setu rotas, tiesa, pasūtītāju bieži ierobežo cena. Savukārt kāds sudrabkalis konstatē, ka mūsdienās tiek darinātas tādas rotas, ko pasūtītājs zina pasūtīt un meistars jēdz uztaisīt.

Tā kā setu senajās sudraba rotās ir numismātiski vērtīgas monētas, kas, šķērsojot Eiropas Savienības ārējo robežu, jādeklarē, tad vokālie un deju kolektīvi pēdējā laikā uz folkloras festivāliem Krievijā brauc ar nevērtīgākām rotām. Tā kā rotu komplekts tādējādi ir trūcīgāks, tiek meklēti aizvietotāji. Piemēram, Ķīnā ražotām važiņām tiek pievienotas dažādas *replica* monētas, sirsnīņas un pērlītes, cenšoties radīt īsto sudrablietu iespaidu. Tā nu pašlaik dažādās saiešanās acīs krīt dažādas kvalitātes rotas.

Saktas var būt gan pavisam lielas, gan arī mazākas. Mūsdienās ļoti lielas saktas vairs pasūtītas netiek, jo tās ir dārgas. Tāpat šīs rotas īpašnieces vairs neievēro agrāko strikto tradīciju,

Rotas, kuru gatavošanai izmantotas no Ķīnas pasūtītas lētas ķēdītes un piekarīni.
Foto: Ingrid Toomtalu

Kaklarota darināta no padomju laiku monētām.
Foto: Elvi Nassar, 2018

Setu sievas un vīri tautastērpos piedalās festivālā. Lēlošanas koris Sōsarō, ar karogu setu teksta autore Elvi Nasare.
Foto: Sandra Bakanovaite

ka lielo saktu drīkst nēsāt tikai fertila precēta sieva, kam galvā ir galvas auts (izņēmuma gadījumā arī jaunavas kāzās). Tagad, vēlēdamās parādīt visu rotu komplektu, saktas nēsā arī vecākas sievietes.

Kaut gan setu tautastērpi laika gaitā pieredzējuši dažādas pārmaiņas fasonos, rakstos un nēsāšanas tradīcijās, tomēr pamatlīnijās tie joprojām ir tādi paši, kādi bija izveidojušies 20. gs. sākumā. Arī apģērba gabalu senie nosaukumi tautas mutē joprojām ir dzīvi, taču mūsdienās gan tautastērpi, gan tiem piederīgās rotas tiek nēsāti tikai godos, svinīgās pieņemšanās vai uzstājoties. Galvenokārt tautastērpus nēsā sievietes.

Grupa ļaužu setu tautastērpos Tallinā.
Foto: Karolīn Kruise

Literatūra

Arhīvu avoti

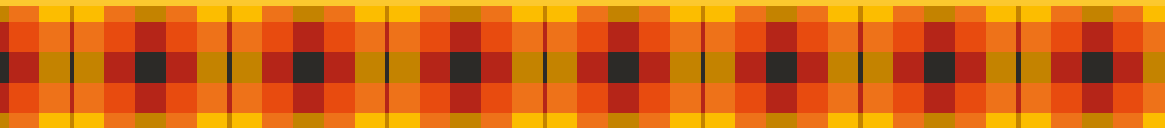
- ERM EA – Eesti Rahva Muuseumi etnograafiline arhiiv (ERM etnograafiskais arhīvs)
ERM KV – Eesti Rahva Muuseumi korrespondentide vastused (ERM korespondentu atbildes)
ERA – Eesti Rahvaluule Arhiiv (Igaunu Folkloras arhīvs)
EMSUKA – Eesti Keele Instituudi eesti murrete ja soome-ugri keelte arhiiv (Igaunu valodas institūta igauņu dialektu un somugru valodu arhīvs)
Mārks, Evald 1921. Paevaraamat. ERM TA 275.
Pino, Veera 1941. Endisaegsest naiste käsitööst. Setu-Järvesuu. EMSUKA ES KT 23
Trees, Linda 1952. Kagu-Eesti rahvarõivad. – ERM EAp 228 EA 58:1/7.

Izmantotā literatūra

- Andreson, Sigre 2004. Seto meestesukad ehk poissa kapuda: Eesti Rahva Muuseumi kogude eeskujul valmistatud seto meestesukad. Tartu, Seto Noorte Selts.
- Astel, Eevi 2017. Eesti vööd. Tartu, Ilmamaa.
- Heikel, Axel Olai 1909. Ethnographische Forschungen auf dem Gebiete der Finnischen Völkerschaften. III, Die Volkstrachten in den Ostseeprovinzen und in Setukesien. Helsingfors, Finsk-Ugriska Sällskapet.
- Историко-этнографический атлас Прибалтики: Одежда. 1986. Издательство: Зинатне. Рига.
- Kaarma, Melanie; Voolmaa, Aino 1981. Eesti rahvarõivad. Tallinn, Eesti Raamat.
- Kuiss vanal Võromaal eleti 2005. Valimik korrespondentide murdetektse VI. Tallinn.
- Kunst, Tiiu 2014. Nõukogude aja mõju seto rahvarõivale. – Setomaa kogumik 6. Uurimusi Saatse Seto Muuseumi auks. Tallinn-Saatse, 79–95.
- Kurrik, Helmi 1938. Eesti rahvarõivad. Tartu, Eesti Rahva Muuseum.
- Manninen, Ilmari 2017. Eesti rahvariiete ajalugu. Tartu, Eesti Rahva Muuseum.
- Nutov, Mirjam 2012. Kinnas ja selle funktsioon Värskas ja Obinitsa piirkonnas Setomaal. – Setumaa kogumik 5. Uurimusi Setumaa loodusest, ajaloost ja rahvakultuurist. Tallinn-Värskas, 294–331.
- Paltser, Ülle 2011. Seto lavvaguvüü'. Seto kõlavööd. Tallinn.
- Piho, Mare 2000. Punane ja valge. Setud. Värv ja kultuur. Tartu, Eesti Rahva Muuseum.
- Piho, Mare 2001. Setu ehted: näitus Tallinnas Tarbekunstimuuseumis. Eesti Rahva Muuseum.
- Piho, Mare 2003. Setu ehted 17.–19. sajandil. – Setumaa kogumik 1. Uurimusi arheoloogiast, numismaatikast, etnoloogiast ja ajaloost. Tallinn, 183–209.
- Piho, Mare 1988. Setu metallehted 19.–20. sajandil. – Rahvakunst ja kaasaeg. Eesti Rahva Muuseumi XXX teaduskonverentsi teesid. Tartu, Tallinn, 26–28.
- Piho, Mare 2017. Seto rahvarõivad, tekstiilid ja hõbeehted 19.–20. sajandil. – Inimese Muuseumi ekspeditsioonid Eestisse. Boris Vilde ja Leonid Zurov Setomaal (1937–1938). Koostanud ja toimetanud Tatiana Benfoughal, Olga Fišman, Heiki Valk. – Seto Instituudi Toimetised 2. Tartu, 663–680.
- Pink, Anu 2018. Eesti silmuskudumine 2. Sukad ja sokid. Türi, Saara Kirjastus.
- Raasakõisi Setomaalt 2013. Setumaa Jakob Hurda silmi läbi aastagil 1886 ja 1903. Kommentaarõga välläannõq. – Seto kirävara 6. Seto Instituut, Eesti Kirjandusmuuseum.
- Рихтер, Елизавета 1954/1. Женская народная одежда сеты. – Tallinn, Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised, 51–68.
- Setumaa 1928. Maadeteaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus. Tartu.
- Trees, Linda 1957. Setu rahvarõivad. – Eesti rahvarõivaid XIX sajandist ja XX sajandi algult 1957. Tallinn, 49–54

Datu bāzes un interneta resursi

- MuIS – Muuseumide Infosüsteem (Muzeju informācijas sistēma) – www.muis.ee.
- Sibul, Tiit 2017. Pussusõgõl perse pääle ja guljänijele! - blog.er.ee/?p=9362.

Suity

TAUTASTĒRPS

JURIS LIPSNIS
DACE MARTINOVA
MĀRA ROZENTĀLE

Sv. Miķeļa svētku procesija.
Foto: Dzintars Leja

IEVADS

Suiti ir katoļu sala luterticīgajā Kurzemē ar centru Alsungā un ar gandrīz 400 gadus garu vēsturi. Savulaik tas viss bija vienas - grāfu Šverinu - dzimtas īpašums, kas aptuveni aptver tagadējo Alsungas novada un Gudenieku un Jūrkalnes pagasta teritoriju. Kad Kurzeme 1561. gadā piedzīvoja reformāciju, arī šis novads pārgāja luterticībā. Taču novada īpašnieks Johans Ulrihs fon Šverins karadienesta laikā pie Polijas karaļa ieskatījās poļu aristokrātē Barbarā Konarskā un pirms savām kāzām 1623. gadā kļuva par katoli. Kad Johans Ulrihs pēc sava tēva nāves 1632. gadā atgriezās Alsungā, tas uzaicināja uz šo vietu jezuītus, lai tie pievērstu katoļticībai arī pārējos novada iedzīvotājus. No šī gada tad arī sākas suitu vēsture. Arī mūsdienās suitu novadā pastāv trīs katoļu baznīcas un draudzes: Alsungas Sv. Miķeļa Romas katoļu draudze, Sv. Jāņa Kristītāja Gudenieku Romas katoļu draudze un Sv. Jāzepa Jūrkalnes Romas katoļu draudze.

Suitu tautastērpa izcelsme

Suitu tautas tērpam parasti pievēršas sākot ar 17. gs., kad suitu draudzes pieņēma katoļticību. Bez poļu materiālās kultūras un katoļticības izplatīšanās suitu apģērba attīstību īpaši ietekmēja arī tādi vēstures notikumi kā Hercoga Jēkaba valdīšanas un saimniekošanas laiks Kurzemē, Ziemeļu kara darbība Latvijas teritorijā, vēsturiskie notikumi Eiropā, Napoleona karadarbības sekas Kurzemē un zemnieku brīvīšana 19. gs. sākumā. To, ka nepārtraukti jau no hercoga Jēkaba laikiem ar manufaktūru meistarū klātbūtni (17. gs. vidū) līdz Napoleona I karadarbībai (1812) Kurzemē pastāvēja reāla franču klātbūtne, nevar apstrīdēt, un tāpēc nav brīnums, ka suitu tautas apģērbā ir saglabāties diezgan daudz „franciskā” – franču izcelsmes apģērba daļu vai detaļu.

Šeit ir minēti spilgtākie vēstures pagriezieni, kuri tieši skāra kurzemniekus, tai skaitā suitus. Tajos tieši vai pastarpināti vajadzēja iesaistīties arī vienkāršajai tautai, lai piemērotos un iekļautos kopīgajā vēstures attīstības gaitā. Arī vienkāršās tautas (zemnieku) apģērbs gāja laikam līdzī. Zemnieki dzīvi reaģēja uz apkārt notiekošo, apģērba ziņā daudz ko aizgūdami un piemērodami savām vajadzībām, izpratnei un tradīcijām. Tomēr suiti, kuros vairāku paaudžu gaitā bija ieaudzināts katoliskais konservatīvisms, savu tautas apģērba savdabību saglabāja līdz pat 19. un 20. gs. mijai. Taču tas nenozīmē, ka tautastērps visu savu pastāvēšanas ir bijis nemainīgs – savu iespēju robežās tas nepārtraukti attīstījies.

SUITU SIEVU APĢĒRBS

Krekls

Suitu sievu krekli ir pazīstami ar savām garajām un bagātīgi izšūtajām aprocēm. To greznumu tāpat kā Ventspils un Kuldīgas aprīņu krekliem papildina smeldžotās apkakles. Par smeldžotajām apkaklēm jeb greznajiem krādziņiem suiti dēvē krekla apkaklītes, kas ir rotātas ar smeldzēm jeb pērlītēm un krāsainiem dzīpariem. Tās tiek darinātas kā atsevišķa krekla detaļa, jo smeldžoto apkakli nēsā tā, lai tā nebūtu jāmazgā.

Suiti krekļus darina no divām daļām - augšdaļas un apakšpuses, kuru dēvē par pierētni vai pietriekumu. Tā kā pierētnis ir brunču (lindruku) apsegts, tam izmanto mazāk smalku audumu nekā augšdaļai. Turpretim augšdaļai, kas paredzēta sievas godam un izšuvumiem, tika un tiek piemeklēts iespējami smalkāks materiāls.

Šos grezni izrakstītos krekļus valkāja tikai lielos godos, turpreti ikdienā - sarkanās vai vasaras jaciņas bez krekla.

Suiti no senčiem mantotos krekļus ar grezni izšūtajām piedurknēm taupa un tur lielā cieņā, jo to izgatavošana prasa labu redzi, laiku un pacietību, tādēļ aizvien vairāk suitu tērpā parādās tamborētās piedurknes, pie kurām ir iespējams tikt vieglāk un ātrāk.

Pērлотā apkakle jeb greznais krādziņš

Greznos krādziņus suiti liek uz krekla apkakles. Priekšpusē apkakli kopā ar

Sievu garais krekls ar pietriekumu.
Foto: Dzintars Leja

Greznais krādziņš.
Foto: Dzintars Leja

krādziņu sastiprina ar smalku krāsainu lentīti vai lina aukliņu.

Apkakles darināšanā izmanto rupja lina audumu. Rakstu izšuj ar zilu diegu, virsū šuj pērles (smeldzes) un rakstu aizpilda ar krāsainiem vilnas dzijas pavedieniem.

Darināšanas secība: ņem garenu auduma gabalu un veido noteikta raksta izšuvumu ar tumši zilu vilnas diegu krustdūriena tehnikā, virs krustdūriena šuj stikla pērles “smeldzes” vai “salmiņus”. Rastu aizpilda ar krāsainiem vilnas dzīpariem, saglabājot izšuvuma rakstu. Apkakles malu nostiprina un apšuj ar apmales dūrienu. Visbiežāk tiek izmantotas baltās perlamutra, zaļās un sarkanās “smeldzes”.

Brunči

Vietējā izloksnē svārkus dēvē par lindrakiem, lindrukiem vai vienkārši par brunčiem, senāk tie saukti arī par rindūkiem.

Suitu brunčiem raksturīgs paaugstināts vidukļa griezums zem krūtīm. Brunču augšdaļa krokota sikās buntēs jeb krokās. Auduma garums ir no 4 līdz 6 metriem, kas atkarīgs no valkātājas turības. Audumam ir smalks, lāsumains raksts. To panāk, aužot no divkārtīgas dzijas, kas sašķetināta no divu toņu pavedieniem. Lai brunči būtu vieglāk valkājami, tiem piešuj augšējo jeb ņiebura daļu, kas darināta no strīpaina auduma.

Brunču krāsu gammā ietilpst oranžie, sarkanie, rozā un violetie toņi. Senāk valkāti arī tumši zilās krāsās jeb tā sauktie mēļie brunči, kas vēl 19. gs. tika nēsāti

Suitu brunči.
Foto: Dzintars Leja

Mēlie brunči.
Foto: Dzintars Leja

pie līgavas tērpa. Brunču sajošanai lieto vai nu austas jostas, vai sleņģenes. Ja brunču lejas daļa nonēsājās vai augšdaļa vairs nederēja, suiti taupības nolūkos to noārdīja no brunčiem un saglabāja, lai nepieciešamības gadījumā atkal varētu izmantot. Šā iemesla dēļ ne vienā vien suitu pūrā var atrast pa kādai brunču augšīnai.

Vamzis.
Foto: Dzintars Leja

Jaciņas (vamzis, sarkanā jaka, vasaras jaka)

Jaciņa ir suitu sievu ikdienas un goda apģērbs. Suitu sievu tērpu pūrā ir trīs dažādas jaciņas - melnā jaka jeb vamzis, sarkanā suitu jaka un vasaras jaka. Visas jaciņas ir īsas un nosedz tikai brunču ņiebura (augšīņas) daļu.

Suitu sievu goda tērpā tiek valkāta **melnā vadmalas jaciņa** (saukta par vamzi) ar krāsainu dziju vai pērļu izšuvumu. Parasti izmanto vienkārtnī vai trinītī austu melnu, tumši zilu vai pelēcīgu vilnas audumu. Grezno izšuvumu veido, izmantojot “raganu” dūrienu jeb pīto krustdūrienu ar vilnas dziju sarkanā, zaļā, dzeltenā un tumši zilā krāsā. Izšuvumu veido gar jakas aizdari, priekšdaļas apakšmalu, krūšu daļas līniju un piedurknes galos. Vamžiem raksturīgs aizdares daļas pagarinājums, ko grezno izšuvums. Agrāk jakas oderei izmantoja lina audumu, bet mūsdienās izmanto kokvilnas audumu un oderdrēbi.

Vamzim grezno raksta joslu veido pērļu (smeldžu) salmiņu un vilnas dzijas izšuvums gar jakas aizdari un piedurkņu galos. Zem vamža valkā garo kreklu ar izšūtām aprocēm un liek grezno krādziņu. Pie šī goda tērpa valkā arī dūrgalus jeb maučus.

Sarkanās suitu jaciņas valkātas gan godos, gan ikdienā. Tās austas no smalka sarkana vilnas diega, ritmiski ieaurot krāsainus (zaļus, rozā, baltus vai sarkanus) pavedienus. Sarkanās jaciņas rotā dekoratīvs izšuvums, kā arī samta un krāsainu lentu uzšuvums apģērba aizdares vietā, apakšmalā un piedurkņu galos. Sarkanās jaciņas valkā divējādi - gan velkot apakšā garo kreklu ar izšūtām

Sarkanā jaciņa.
Foto: Dzintars Leja

aprocēm un grezno krādziņu, gan bez krekla. Valkājot kā goda tērpu, velk arī dūrgalus jeb maučus.

Vasaras jeb raibās jaciņas valkāja kā darba apģērbu, bet tās ir ne mazāk krāšņas. Tās darinātas no plāna, parasti vienkrāsaina vai raiba (puķaina) kokvilnas auduma. Tās šūtas pēc suitu jaciņu piegrieztnes un līdzīgi arī rotātas ar dekoratīvu izšuvumu un krāsainu lentu uzšuvumu gar aizdares vietu un apakšmalu, un piedurkņu galos. Dažkārt, lai jaku padarītu greznāku, tās malu rotāja ar krāsainiem trīsstūrīšiem, kas veidoti no salocītām auduma strēmelītēm. Jakām bija iešūta lina vai kokvilnas auduma odere. Zem jaciņas velk garo kreklu bez piedurknēm. Zem vasaras jaciņas nevalkā garo kreklu ar izšūtām aprocēm un grezno krādziņu. Pie vasaras jaciņas parasti netiek valkāti arī dūrgali jeb mauči.

Vasaras jaciņas. Foto: Dzintars Leja

Basu dižjosta.
Foto: Dzintars Leja

Senā un jaunā trīsrindņu sakta.
Foto: Dzintars Leja

Jostas un prieveti (audene, sleņģene)

Suitu pūrā sastopamas divu veidu jostas - audenes (austās) un no metāla kaltās jostas sleņģenes. Austās jostas tiek dēvētas par prieveti. Tās ir dažāda platuma - no 1,2 cm līdz pat 7,5 cm. Šaurākās izmantotas zeķu, priekšautu, bikšu saitēm un saimniecībā (aitu kāju sasiēšanai u. c.), turpretim platākās izmantotas brunču un mēteļu sajošanai. Saimniecībai paredzētās jostas auda vairāku metru garumā un satina kamolos, lai vajadzības gadījumā nogrieztu nepieciešamo prieveta garumu.

Brunču josta ir valkātājas greznuma un goda lieta. Jostas darinātas parastā audeņu tehnikā. Plato vidējo rakstu malas parasti iegrožo šauras, ziedainā tehnikā austas joslas. Dažām jostām ir savs nosaukums, piemēram, Basu dižjosta. Suitos raksturīgi, ka uz brunčiem jostu nesien mezglā, bet aptin divas reizes apkārt viduklim un izver virsējo galu caur apakšu un atstāj to pārliktu sējumam. Šāds jostas sējums satur brunčus stingri kopā un neveido mezglu, kas traucētu, uzvelkot vamzi (mezgls neglīti paceļ vamža aizdares galus uz augšu). Ja josta sasieta mezglā, to sauc par cūkmezglu. Turklāt tikumīgai meitai jostai jābūt uzsietai tā, lai abi gali būtu vienā garumā.

Saktas

Suiti joprojām ar lepnumu valkā no senčiem mantotās saktas, kurām tāpat kā daudzām citām apģērba detaļām ir savi nosaukumi. Šeit sastopamas gan dižās saktas jeb trīsrindenes, gan divrindenes un vienrindenes.

Atšķirībā no kaimiņu novadiem, suitu saktas ir rotātas ar sarkanām actiņām. Suitu unikālitate, saglabājot tradīciju, izpaužas arī rotu lietošanā. Ja citos novados pie 19. gs. tērpa

Sievu goda tērps.
Foto: Dzintars Leja

lieto tikai attiecīgā perioda rotas, tad pie suitu tērpa tiek valkātas arī senākas. Vēsturnieku pieraksti un šodienas realitāte vēsta, ka joprojām greznākās ir tā sauktās dižās saktas - trīsrindenes, kuru virsmu rotā trīs koncentriskās rindās sakārtoti uzpirkstenveida burbuļi un sarkana stikla akmeņi (zīles). Tomēr sakta pilnībā savu diženumu sasniedz, kad tai pievieno saktas piekariņus un uzvelk saktas gredzenu. Bez trīsrindenēm lieto arī mazākas saktas, kurām ir divās vai vienā rindā sakārtoti dekori un kuras tāpēc arī sauc par divrindenēm vai vienrindenēm. Šīs saktas darināja no sudraba vai kādu citu metālu sakausējuma. Virsma parasti bija apzeltīta vai bronzēta.

Parasti, godos ejot, dižo saktu lieto vienu vai ar saktas gredzenu. Sievas to valkā ar trako drānu vai melnraibo villaini, bet meitas to lieto arī, kad velk mēleni ar aizsiteni (baltās, rakstainās). Dižā sakta, pilnībā nokomplektēta ar gredzenu un piekariņiem, piederas pie līgavas tērpa. Paralēli villaiņu saktām tiek lietotas arī krekla saktiņas. Visvairāk sastopamas ir ziļotās ar sarkanajiem akmentiņiem, ko lieto gan vīrieši, gan sievietes. Mūsdienās vīrieši krekla saktiņas ar stikla acīm atstājuši sievu ziņā, bet paši kreklu aizdarei izmanto vienkāršākas saktiņas, lentītes vai šņorītes.

Villaines un plecu lakati

Suitu pūrs ir bagāts gan ar pašu, gan rūpnieciski austām villainēm, bet suiti nav īpaši izvēlīgi lietu un mantu nosaukumos. Lielāku villaini, kas paredzēta aukstam laikam, vienalga - pelēku vai brūnganu, sauc vienkārši - lielā drān`. Tomēr lielākoties villaines un plecu lakati ir ieguvuši savdabīgus nosaukumus. Piemēram, suitu pūrā ir villaines, kas pazīstamas kā sarkanā drāna jeb raibene, kanisers jeb mellais nēzdogs, baltā rakstītā jeb aizsitene un trakā drāna. Plecu lakata veidi - zīdstrīpa, govkuņģis un garpraņa. Vispopulārākā suitas ir trakā

Sievas villainēs.
Foto: Dzintars Leja

drāna. Tā joprojām tiek valkāta lielos godos un tās neatņemama sastāvdaļa ir dižā sakta (turīgākajām sievietēm arī saktas gredzens). Villaines nosaukuma izcelsme nav skaidra. Pārsvārā to attiecina uz villaines košajām krāsām. Tā teikt, traki košas krāsas, tādēļ arī tāds nosaukums - trakā drāna.

Dažkārt, godos ejot, lai izrādītu savu pūru, sievas uz pleciem zem trakās drānas klāja lielos zīda vai smalkvilnas lakatus. Atstāja priekšpusē abus galus brīvi karājamies tā, lai lakata gali būtu labi redzami.

Baltā rakstainā villaine - aizsitene

Suitu tautastērps izceļas ar daudzveidīgām un krāšņām villainēm un vilnas lakatiem, kas cits par citu greznāki, un katram no tiem ir savs nosaukums. Dižos godos valkā balto rakstaino villaini un mēleni, kas ir greznākās un darināšanas ziņā sarežģītākās villaines. Balto rakstaino villaini valkā kopā ar mēleni, abas saspraužot ar saktu. Mēleni valkā zem baltās rakstainās villaines. Agrāk, kad cilvēki pārvietojās kājām un zirga pajūgos, lietoja ceļa villaines. Ceļa villaines tiek austas tāpat kā baltās rakstainās, tikai bez raksta joslas un bārkstīm. Ceļa villaini sedz virs goda tērpa.

Baltās rakstainās villaines suitiem bijušas ļoti krāšņas un dažādas. Par to liecina Somijas Vēstures muzeja krājumi Helsinkos. Etnogrāfijas pētnieks Aksels O. Heikels, 20. gs. sākumā veicot ekspedīciju gar Baltijas jūras piekrasti, nonācis arī suitos. Šeit savāktais materiāls tad arī nonācis muzeja krājumos.

Trīs balto rakstaino villaiņu atdarinājums pēc Somijas Vēstures muzeja materiāliem.

Baltā rakstainā villaine pieder līgavas un jaunu meitu apģērbam. 20. gs. sākumā tā dēvēta par aizsiteni. M.Siliņš raksta, ka baltā rakstītā villaine, kas nešķirami pieder kopā ar mēleni, t.i., tumšzilo villaini, to „aizsītot”, citiem vārdiem - apliekot pēdējai pāri plaukstas tiesu augstāku par tās varažoto, t.i., vara stīgu ripuļiem.

Dažkārt, lai vienkārši padīžotos ar savu pūru, villaini nēsāja salocītu un pārsegtu pār roku, iespraužot villainē dižāko no saktām, kāda meitai bija.

Sievu goda tērps ar balto villaini.
Foto: Dzintars Leja

Mēlene jeb mēlā villaine.
Foto: Dzintars Leja

Tumši zilā villaine - mēlene

Mēlene ir tumši zilās (mēļas) krāsas villaine, izmērs – 90 x 140 cm. Mēleni darina no savelta vienkārtna vai tri-nīša vilnas auduma, kura apakšmalā tiek iešūta aukla, kas kalpo kā stiprinājums bronzas vai misiņa piekariņu iestiprināšanai. Villaines rakstu veido divu garumu spirālītes. Raksta josla tiek veidota gar villaines apakšmalu un stūros. Villaines stūros raksti var būt dažādi.

Dižais lakats - mellais nēzdogs jeb kanisers

Mellais nēzdogs pieskaitāms dižajiem lakatiem un ir iecienīta apģērba sastāvdaļa, kopš tas parādījās suitu pūrā. Lakats ievēribu suitu acīs guvis sarkanās krāsas un košo svītru gar lakata malām dēļ. Lakatu valkāja arī ziemā virs mēteļa vai kažoka.

20. gs sākumā Alsungā lakatus auda Nikolajs Henķis.

Ilga Leimane stāsta, ka viņas mamma (Anna Porziņģe no Balandes (1907-1994)) un citas sievas teikušas, ka katrai sevi cienošai sievai bija pa rūtainai trakai drānai, govkuņģim un kaniseram.

Bārkstainais lakats - garpraņa

Nosaukums garpraņa piedēvēts garo bārkstu dēļ, kuru garums ir pat vairāk nekā 20 cm. „Šos plecu lakatus meitas sedza svētdienās, lai padīzotos ar savu pūru,” stāsta Ilga Leimane.

Mellais nēzdogs jeb kanisers.
Foto: Dzintars Leja

Bārkstainais lakats - garpraņa.
Foto: Dzintars Leja

Plecu lakats - govkuņģis

Govkuņģis šobrīd ir viens no iecienītākajiem plecu lakatiem. Tas tiek valkāts ne tikai pie tautastērpa, bet arī, dodoties godos (uz baznīcu, viesībām, pasākumiem) pie parastā apģērba, kā suiti teiktu - pie luturu drānām.

Ilga Leimane par lakata nosaukumu stāsta, ka tas skaidrojams ar to, ka lakata faktūras raksts atgādina govus iekšējo orgānu grāmatnieku - tas ir ļoti līdzīgs lakata faktūrai. Par lakata nosaukuma izcelsmi varam lasīt arī Pētera Upenieka grāmatā „Balandnieki”, kurā plaši aprakstīta suitu dzīve: „Arī šodien, kad ausa otrā Vasarsvētku diena, visas balandnieku meitas posās un ģērbās greznos suitu lindrakos un, tā kā laiks vēl nebija pārāk silts, visām uz pleciem bija mīkstie vilnas lakati, ko sauca par govkuņģiem. Tie ir sarkanmelni, rūtaini ar zaļu un baltu svītru audumu, atgādina vasku šūnu četrstūri.”.

Šie lakati nav pašu austi, bet ievesti no citurienes, varbūt no Krievijas, bet tika iecienīti tieši suitos. Lakatu nelīdzenā virsma kādam bija atgādinājusi govus kuņģi, tāpēc arī lakatam tika piešķirts šis amizantais vārds.

Lakati austi no pusvilnas dzijas. Kā raksta P. Upenieks, sākumā govkuņģus tāpat kā daudzus citus lakatus ievada no ārzemēm, bet, kad tas vairs nebija iespējams, suiti sāka aust paši. Ir saglabājušās ziņas, ka Alsungā 20. gs. 30. gados govkuņģus audusi Anna Kulberga, bet 20. gs. beigās un 20. gs. sākumā lakatus auda Basu suitu izcelsmes audēja Elza Blūma Kuldīgā.

Plecu lakats - govkuņģis.
Foto: Dzintars Leja

Dižais lakats - zīdstrīpa.
Foto: Dzintars Leja

Lielā drāna.
Foto: Dzintars Leja

Dižais lakats - zīdstrīpa

Liels greznums un lepnums suitos ir dižais lakats - zīdstrīpa. Nosaukums cēlies no lakatā ieaustajām zīda strīpām, kas veido lakata raksta rūtījumu.

Suitos sastopamas divu veidu zīdstrīpas - vecās un jaunās. Atšķirība ir tāda, ka vecās pīrka no ceļojošiem tirgotājiem un tajās ir ieaustas zīda strīpas, bet jaunās ir pašu austas. Turklāt zīda diegs ir aizstāts ar krāsainu (dzeltenu, zaļu vai zilu) dzīparu.

Kaut arī suiti mēģinājuši šos lakatus darināt paši, tomēr arī no tiem ir saglabājušies vien daži eksemplāri.

Lielā drāna

Lielā drāna, dažkārt dēvēta arī par pelēko drānu jeb lielo villdrānu (lietots arī nosaukums pātardeķis). Tas ir ikdienas apģērba gabals - lielais lakats, kuru valkā mēteļa vietā.

Suitu pūrā tie ienāk 19. gs. beigās. Lakati ir tik lieli, ka tos nēsā, pārlocītus uz pusēm. Tādējādi tie ļauj ķermenim saglabāt siltumu un lietus laikā pasargā no mitruma.

SUITU SIEVU GALVASSEGAS

Jaunu meitu galvas rota - spangu vainags. Šobrīd biežāk sastopami vainagi, kas darināti pēc 20. gs. 70. gadiem. To spangas (mazas metāla podziņas) ir 0,8 cm platas. Vecākajiem vainagiem, kas ir liels retums, spangu diametrs ir 0,5 - 0,6 mm.

Vainagi ir darināti no plānas metāla stīpiņas vai plāksnītes 1,3 - 1,5 cm platumā, kas ar spangām un stīgām piediegta uz krijuš (liepu lūka, vai papes sloksnītes pamata), kas oderēta ar sarkanu vilnas drānu.

Spangu vainagi ir sastopami arī Kuldīgas un Ventspils apriņķī.

Linkainis ir līgavas galvas rota, ko lieto vienu reizi mūžā laulības ceremonijas laikā. Linkainis ir garens auduma gabals (aptuveni 85 x 250 cm), kas tiek locīts pēc īpašas metodes, pie galvas deniņu daļas saspraucot ar greznām zīļotām brošām.

Precētas sievas galvassega sastāvēja no vairākām kārtām. Vispirms tika likta lupata jeb sviedrauts vai mice, tai virsū aube, tad ragu lakats un visbeidzot virslakats.

Spangu vainags.
Foto: Dzintars Leja

Līgavas galvas rota - linkainis.
Foto: Dzintars Leja

Lupata jeb sviedrauts. Tas ir lina vai kokvilnas auduma gabals 65 x 95 cm, ko rotā tamborēta vai knipelēta mežģīne gar pieres daļu ap 35 cm garumā un gar sāniem un apakšmalām. Sviedrauts ir sievu galvas sega, ko sien zem aubes. Mūsdienās vienkāršojot tiek valkāta apakšmīce vai lakatiņš ar mežģīni, kas kalpo par sviedrautu zem aubes.

Precētas sievas galvassega suitos dēvēta par **aubi**, retāk par mīci. Aubi gatavo no krāsaina, smalka kokvilnas auduma. Aubes pieres daļa ir rotāta ar sīki krokotām mežģīnēm divās kārtās, kurām pa vidu iestrādātas krāsainas lentītes.

Lakati

Dodoties godos, sievas galvā sēja greznos zīda vai smalkvilnas lakatus, bet ikdienā nēsāja vienkāršus - kokvilnas vai lina. Tāpat kā godos ejot, arī ikdienā lakatam bija liela nozīme. Ja godos lakats bija viens no sievas turības rādītājiem, tad karstā vasaras dienas vidū tas sargāja galvu no karstās svelmes un, piesūcies ar zāles smaržu, kalpoja kā drāniņa, ko paklāt zem galvas īsajos atpūtas mirkļos. Talkas dienās, kad nāca palīgi no kaimiņu mājām, apģērbam pievērsta mazliet vairāk uzmanības nekā ikdienā.

Kuģenieks - rūpnieciski austs lakats ar uzspiestiem ziedu rakstiem. Stāsta alsundzniece Marija Steimane (dz. 1932): „Šos lakat's neražoj ūz viet, tos ievēd no ārzemem, ar kuģ ievēd. Tāpēc ar tāds nosaukums”.

Visādos zīdeņus tāpat kā citus virslakatus no zīda sien galvā tikai godos. Visādie zīdeņi ir žakarda lakati, kas 19. gs. beigās ražoti Krievijā.

Uz baznīcu ejot, galvā sietais baltais zīda lakatiņš - **baznīcas zīdenis**, piedeva sievietēm svinīgumu un izcēla notikuma nozīmīgumu.

Ragu lakati - zīda vai smalkvilnas lakatiņi, kurus sien virs aubes. Lakatu saloka trīsstūrī un uzliek uz galvas. Lakata galus pakausī sakrusto un uz pieres sasien bantītē, kuru dēvē par rāgiem. No kā arī cēlies lakatiem nosaukums ragu lakati.

Virs ragu lakata pāri sien **virslakatu**, kuru sasien zem zoda, un lakatu pie rāgiem ieloka spicu, izveidojot tā dēvēto tūtiņu.

Dažādi lakati un villaines.
Foto: Dzintars Leja

Smalkvilnas lakats - kuģeniēks.
Foto: Dzintars Leja

Lakats - baznīcas zīdenis.
Foto: Dzintars Leja

Cēbers - galvas lakats no smalkas vilnas. Lakatus sēja galvā gada aukstajā laikā. Cēberi bija gan greznāki, rakstīti ar zīda diegiem, gan vienkārtna rūtaini lakati.

Sievu apavi

Līdz 20. gs. sākumam suiti ikdienā valkāja arī vīzes, kuras darināja no kārkla, liepas vai kadiķa jeb ērča mizas, pat no linu vai kaņepāju auklām. Pie ikdienas apaviem pieder arī koka tupeles.

Sievietēm goda apavi bija kurpes, pastalas vai arī puszābaki. Sievas bija ļoti taupīgas, tādēļ ikdienā staigāja arī ar basām kājām. Svētdienā pat līdz baznīcai aizgāja ar basām kājām, bet pie baznīcas, ezerā tās nomazgājušas, uzvilka zeķes un apavus tā, lai ar godu varētu iet baznīcā. Lai paildzinātu papēžu kalpošanas laiku, tiem bija misiņa vai bronzas apkalumi.

Dažādi apavi.
Foto: Dzintars Leja

Viri bruslaks.
Foto: Dzintars Leja

Sens suitu bruslaks.
Foto: Dzintars Leja

SUITU VĪRU APĢĒRBS

Vēl no 20. gs. sākuma ir saglabājies apraksts, ka pie suitu vīra goda tērpa piederas svārks, bruslaks, bikses, izrakstītais krekls, josta (audene vai sleņģene), kakla drāniņa, cepure, rakstainās zeķes, cimdi un apavi (zābaki vai pastalas). Turklāt 19.gadsimtā turīgāki vīri nēsājuši arī vestes.

Diemžēl suitu pūrā tikpat kā nekas nav saglabājies no vīru apģērbiem. Suitu sieva Ilga Leimane šo faktu skaidro šādi: „Iemesls, kāpēc tie saglabājušies tik maz, ir pavisam vienkāršs - kara laikā neviens nedomāja par tādām lietām. Pēc kara gados sekoja lielā tautas izvešana, - kurš domāja par tērpu darināšanu? No tukšajām mājām tika izzagtas visas derīgās mantas. Sākoties lielajiem meliorācijas darbiem, mājas vienkārši nojauca. Laukos sākās kolektivizācija. Lielā trūkuma dēļ cilvēki bija spiesti pārdot sakrātās mantas uzpircējiem, un tādu nebija mazums. Tāpēc muzejos ir tik daudz suitu dārgumu. Kolhoza laiki arī atstājuši savu nospiedumu.

Turklāt jābilst, ka izvēles vīriešu apģērbam nebija tik lielas kā sieviešu apģērbam.” To, kāds bijis suitu vīru apģērbs, šobrīd varam secināt no pierakstiem, fotogrāfijām un suitu tērpa, kas glabājas muzeju fondos.

Bruslaks

Bruslaku piedurkņu izšuvumi tika veidoti dažādi. Visinteresantākais no tiem ir vienīgajam suitos atrastajam bruslakam.

Bruslaka faltes no iekšpuse saturēja lina diegs, kas tika šūts vairākās kārtās pa locījuma līniju. Bruslakam odere tiek šūta piedurknēs un priekšpuses un mugurdaļā, izņemot falšu daļu.

Detalizētu aprakstu par bruslaka izskatu 20. gs. sāk. atstājis M. Siliņš: „Bruslaki valkājami zem svārkiem vai arī tie izpilda svārku vietu. [...] Bruslaki šūdināti un rakstīti līdzīgi svārkiem, tikai uz krūtīm ne kāšoti, bet ar pogām, labi biezi kopā, pa divām rindām - senāk, ja vien iespējams, prāva sudraba, tagad gaiša perlamutra. Tā kā bruslaki krūtīs krietni ornamentē, tad svārki, ja uzvilkti tiem pāri, paliek atstāti priekšā pavīru. Tādā gadījumā nepieciešama josta, vismīļāk spodra metāla sleņģene, svārkus pienācīgi apjožot ar plaukstas platiem un gariem metāla plēņkiem, t.i. plāksnēm, priekšā, pāri bruslakiem.”

Bruslaks, kas redzams fotogrāfijā ir vienīgais, kas atrasts saglabājies suitos.

Goda krekls

Kaut arī goda krekli tika taupīti, tomēr līdz mūsdienām suitos no autentiskajiem krekliem ir saglabājušās tikai dažas apkaklītes.

Par to, kāds ir bijis suitu vīra goda kreklis, liecina vien M. Siliņa apraksts: „Vīriešu kreklis bijis izrakstīts gluži kā sieviešu kreklis. Apkakle stipri platāka par svārku vai bruslaku apkakli. Būdama stāvā apkakle, tā ļauj palepoties ar labi redzamo rakstu, jo sniedzas pāri svārku vai bruslaku rakstītajai apkaklītei. Krūtis bagātīgi izrakstītas līdz pat jostas vietai. Siltākā laikā virsdrēbes paliek neaizkāšotas vai neaizpogātas, kur kļūst redzami daļie raksti. Bez tam virsdrēbēm pie reizes vēl arī lieks izšļaupums pakaklē tam pašam nolūkam. Tur tad piesprauž vēl klāt pa kādai ziļotai saktiņai, sarkanām zīlēm. Krekla raksti visi sieviešu roku darbs. Rakstīti krekli savam gaidāmajam izredzētajam nedrīkst iztrūkt jaunu sieviešu pielocītā pūrā. Kreklu pie kakla satur kopā sarkanas vai zaļas zīda lentītes, ar saktu (senāk), vai aņņem ap kaklu vēl tādas pašas krāsas lentveidā salocītu zīda lakatiņu, ar mezglu pakaklē”.

Godos ejot, smalkos zīda lakatus izmantoja arī vīri, apsienot ap rakstīto krekla apkaklīti.

Vīrs vestē.
Foto: Dzintars Leja

Veste

Suitu vīriem vestes bija krāšņas. To esamība pūrā bija turības pazīme, jo ne visi vīri varēja atļauties zem bruslaka valkāt vesti. Tās šuva no divu veidu auduma. Priekšpuse no greznāka auduma ar pogām divās rindās. Mugurpusei izmantoja vienkrāsainu vilnas vai lina audumu. Lai padīžotos, pie vestes piestiprināja pulksteņi ar ķēdi. Pulksteņa ķēdi atstāja karājoties ārpus vestes kabatiņas.

Bikses

Bikses suitu tautastērpam šuj no gaiša vilnas auduma, vasarā valkā lina auduma bikses. Bikšu aizdari veido kreisajā malā, pogas paslēpjot aizdares daļā. Bikses sajož ar ādas jostu.

Apavi

Tāpat kā sievietes, arī vīri līdz 20. gadsimta sākumam ikdienā nēsāja vīzes, kā arī koka tupeles. Stāsta Marija Pūtele: „Suitos turīgākie vīri valkāja melnus ādas zābakus, bet, ja zābaku nebija, tad kurpes un pastalas. Bīkšu galus ielocīja rakstainās zeķēs, kas bija ne mazāk košām krāsām un grezniem rakstiem kā sievietēm.”

Vīru rotas

Sleņģenes un ādas jostas. Iecienītas ir ne tikai sleņģenes, bet arī ādas jostas, kuru aizdare veidota ar dekoratīvu metāla kalumu.

Vīru ādas jostas.
Foto: Dzintars Leja

Cepure (ratene, kranci)

Suitu vīru tautastērpam piederīgas ir melnas (tumši brūnas vai pelēkas) velta filca platmales, tautā sauktas par ratenēm. Cepuri apsēja ar krāsainu lenti vai kranci. Kranci veido, savijot lina diegus ar zirga astriem un krāsainām pērlītēm. Vijuma galos veidoja spurainus pušķus, kas sniedzās pāri cepures malai.

Ratene ar kranci.
Foto: Dzintars Leja

Mētelis

Mētelis jeb garais svārks. Mētelis ir ziemas apģērbs, to velk virs bruslaka, sajožot ar platu, svītrainu audeni. Mēteli šuj no bieza, gaiša vilnas auduma, veidojot dekoratīvu izšuvumu krūšu daļā. Lai izceltu vīra diženumu, mēteli bieži vien turēja nesapogātu, lai redzētu spožās bruslaka pogas.

Ziemas apģērbs

Ziemā sievas un vīri valkāja aitādas kažokus, - gan oderētus, gan plikādas. Oderētie kažoki tika šūti no vadmalas un oderēti ar aitas ādu.

Vīru mētelis tika šūts garš, plats, ar atlokiem piedurkņu galos, ar stāvu apkakli, kurai piestiprināts apmetnis. Mēteli apjoza ar audeni.

Vīru mētelis.
Foto: Dzintars Leja

SUITU ZEĶES, CIMDI, DŪRGALI JEB MAUČI

Zeķes

Suitu pūra lādēs joprojām glabājas ne viens vien dārgums - izrakstīti zeķu pāri, kas ar savu smalko adījumu un klājeniskā raksta savdabību izraisa cieņu un pietāti pret to darināšanas meistarū. Greznās, bagātīgi rakstītās zeķes adītas no smalkas vilnas. Dažkārt pat no četrū krāsu pavedieniem vienlaicīgi. Suitu novadā bijušas un ir čaklas rokdarbnieces. Par to liecina bagātīgais zeķu krājums Latvijas Vēstures muzejā, Liepājas un Kuldīgas muzejos, kā arī saglabātais zeķu pūrs vecmāmiņu pūra lādēs. Vispopulārākās suitos ir **rakstainās zeķes** (*zarainas jeb zārdainās zeķes*), kuru garums sniedzas līdz celim. Tās ir adītas gan no lina, gan vilnas dzijas. Košās rakstainās zeķes ir valkājuši un valkā gan vīri, gan sievietes. Vīri rakstainās zeķes nēsāja ar pastalām un karpēm, uzvelkot zeķes pāri bikšu galiem. Turklāt košās, rakstainās zeķes valkāja tikai godos. Ikdienā tika nēsātas vienkāršās zeķes. No visām katalogā iekļautajām visvecākās ir baltas smalkvilnas zeķes, kuru augšdaļu rotā 12 cm plata raksta daļa, adīta no krāsainiem dzīpariem, kas krāsoti ar augiem. Lai bagātīgi rakstītās zeķes piemērotu kājas formai, tām gar vienu malu norauca vai pieaudzē valdziņus. Liniju, kas veidojas valdziņu saraukuma vietā, suiti dēvē par sāntāpsli. Adīšanas prasme nodota no paaudzes paaudzē, par to liecina krāšņo zeķu adīšanas tradīciju turpināšanās šodien. Zeķes ātri novalkājas, tādēļ ik pa laikam nepieciešams darināt jaunas. Kā izcilu paraugu tradīciju nodošanai no paaudzes paaudzē var minēt Antoniju Trumsiņu, kura savas rokdarbnieces un audējas amatu apguvusi no saviem priekštečiem un veiksmīgi nodod to tālāk meitai Ilgai Pavārei un mazmeitām. Pēdējos gados aktīvi suitu zeķu adīšanu uzsākusi Aleta Bērziņa no Jūrkalnes. Viņa savus adījumus piedāvā amatnieku tirdziņos visā Kurzemē.

Suitu zeķes.
Foto: Dzintars Leja

Suitu cimdi.
Foto: Dzintars Leja

Cimdi

Viena no populārākajām apģērba detaļām, kas tiek plaši izmantota arī šodien, ir cimdi. Tāpat kā zeķes, arī cimdi suitos ir košās krāsās un bagātīgi izrakstīti. Cimdu adīšanas un valkāšanas tradīcija suitos tiek turpināta. Adot jaunus cimdu ikdienas valkāšanai, bieži par paraugu tiek izmantoti veco cimdu raksti un krāsu salikumi.

Mauči jeb dūrgali

Virs krekla piedurknēm gan vīri, gan sievietes nēsā adītus vai tamborētus dūrgalus, kuru rakstu veido krāsaini dzīpari vai ieadītas smeldzes (pērles).

Par dūrgalu adīšanas tradīcijas iedzīvinātāju suitos var uzskatīt Daci Nasteviču. Dace stāsta: “Viss sākās kā pasakā - jau ļoti sen, kad dziedāju kopā ar suitu sievietēm. Lieliskajai dziedātājai Veronikai Porziņģei toreiz vienīgajai bija sarkani, ar pērlītēm rotāti mauči, kurus viņa vilka pie tautastērpa. (...) Pētīju, taustīju, griezu vispirms uz labo pusi, tad uz kreiso pusi, tā arī nesa-pratu. (...) Vienrīt pamostoties jau visu zināju - gan to, kā pērlīti ieadīt starp valdziņiem, gan kā skaitīt rūtiņās zīmēto rakstu, gan kā pērlīti uzvērt uz diega.” Dacei Nastevičiai pieder visdzi-žākais dūrgalu pūrs suitu novadā. Dace šo tradīciju nodevusi daudziem inte-resentiem, un suitos dūrgalu adīšana mūsdienās ir kļuvusi populāra.

Dūrgali.
Foto: Dzintars Leja.

Zēns suitu apģērbā.
Foto: Dzintars Leja

BĒRNU APĢĒRBS

Suitiem bērnu apģērbs ir tāds pats kā pieaugušajiem. Senāk tā greznums un komplektācija liecināja par ģimenes turību, čaklumu un prasmi to darināt. Šodien bērni valkā tādas pašas drānas kā pieaugušie. Meitenes līdz pusaudža vecumam neliek galvā spangu vainagus. Tos liek, sākot ar pusaudža vecumu, un līdz izdošanai pie vīra.

Mūsdienās meitenēm izplatīts ir ņieburs jeb melnā, izšūtā veste. Ņieburu rotā līdzīgi izšuvumi kā melnajiem vamžiem. Tas var būt gan krāsainu diegu, gan pērļu izšuvums.

Meitenes suitu apģērbā.
Foto: Dzintars Leja

Izmantotā literatūra

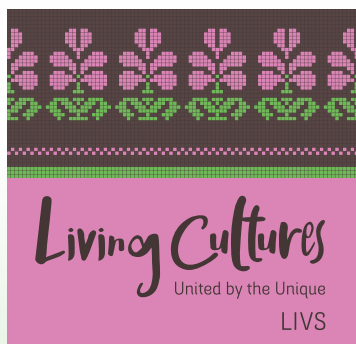
Martinova, Dace; Vasiļevska-Stepanova, Kristīne 2017. Katalogs "Suit' drān's. Suitu novada mantojums". Biedrība "Etniskās kultūras centrs "Suiti"", 2017.

Ūpenieks, Pēteris. Balandnieki. Rīga, "Madris", 2005.

Foto: Dzintars Leja

Libiešy

TAUTASTĒRPS

ZOJA SĪLE

11. – 12. gs. libiešu vīrieša apģērba rekonstrukcija. (Tautas tērpu centrs "Senā klēts"). Attēli no Iritas Zeīeres grāmatas "Arheoloģiskais tērps, tā darināšana, valkāšana un komplektēšana mūsdienu Latvijā". Foto: *Reinis Oliņš*

11. – 12. gs. libiešu sievietes tērpa rekonstrukcija. (Dagnijas Pārupes tērps). Attēli no Iritas Zeīeres grāmatas "Arheoloģiskais tērps, tā darināšana, valkāšana un komplektēšana mūsdienu Latvijā". Foto: *Reinis Oliņš*

LĪBIEŠU TAUTASTĒRPS

“Es redzu, kā sieviešu lakati plīvo,
Kad lībieši laivās pret apvārsni iet, -
Caur gadsimtu miglu šis skats manī dzīvo...”

Uldis Krasts. “Lībiešu motīvs”

Lībiešu apģērbs senvēsturē

Jo tālākos vēstures posmos atkāpjami, un lūkojami caur “gadsimtu miglu”, jo ziņu par apģērbu mazāk. Vienīgās liecības iegūstamas no atradumiem arheoloģiskajos izrakumos tā laika dzīvesvietās un kapulaukos.

Senatnē mūsdienu Latvijas teritorijā līdzās baltu ciltīm dzīvojuši Baltijas somiem piederīgie lībieši, vendi un nedaudz arī igauņi. Arheoloģiskie atradumi liecina par lielu līdzību apģērba darināšanas un valkāšanas tradīcijās, tās sasaucas ar plašā Ziemeļeiropas teritorijā sastopamajām.

Lībiešu novados 10. – 13. gs. kapulaukos, pateicoties bagātajai bronzas rotu kultūrai, kā arī apbedīšanas tradīcijām – mirušos apglabāja nesadedzinātus – izrakumos iegūts samērā daudz apģērba fragmentu.

Lai apģērba detaļas saglabātos, būtiska konservējoša loma bija audumā iestrādātajiem sīkajiem bronzas rotājuma elementiem, ko izmantoja gan baltu ciltis, gan lībieši un citas somu ciltis.

Seno lībiešu apģērbu raksturo bronzas gredzentiņu, alvas – svina rozetišu virknes rotājumos, pušķi villaiņu stūros, greznas kāju sietavas, krūšu važiņrotas, daudz kreļļu rotu. Audumi pārsvarā bijuši tumši zili, dažkārt brūngani.

Krāšņākās rotas un apģērba rotājums bijis 11. – 12. gadsimtā. Šajā laikā lībiešiem, īpaši Daugavas lejtecē, bija intensīvi tirdzniecības un kultūras sakari pa ūdensceļiem gan rietumu, gan austrumu virzienā.

Arheoloģe Anna Zariņa apraksta, kādi viņas iztēlē ir šie senie lībieši: *“Kad viņi sanāca svētkos – tas taču bija svētku apģērbs, ko mēs izrokam, tas bija viens mirdzošs un skanošs laužu pulks. Un tādi paši bija arī kaimiņi, tikai citādāki...Bet lībieši noteikti bija progresīvāki, jo viņiem bija tirdzniecības iespējas, satiksme ar svešiem ļaudīm. Viņi daudz ko redzēja no pasaules, un apģērbu mode ir Rietumu pasaules, skandināvu.”*

Tādus tērpus, kas rekonstruēti, balstoties uz arheoloģiskajos izrakumos iegūtajiem materiāliem – audumu fragmentiem, rotājumiem un rotām sauc par arheoloģiskajiem tērpiem.

Kurzemes lībieši. 1846. g. Valsts īpaši aizsargājamās lībiešu kultūrvēsturiskās teritorijas "Līvōd Rānda" arhīvs.
Zīmējums: V. A. Pecolds

“Teci, teci skaistā meita, katru dienu zīda svārkos
Baltos kreklos, raibās zeķēs, korpēm kājās;
Melnu cepuri galvā, baltiem cimdiem rokās.”

Lībiešu tautas dziesma, pier. 1888. g. Teic. Jānis Bertholds no Vaides.

Lībiešu apģērbs Ziemeļkurzemē 19. gadsimtā

Zemnieku (zvejnieku, amatnieku) ikdienas un svētku apģērbu, kura izgatavošanā pārsvarā tika izmantoti iepriekšējos gadu desmitos (dažkārt - arī gadsimtos) veidojušies darināšanas un rotāšanas paņēmieni un kas saglabāts Latvijas muzejos un retumis arī ģimeņu pūralādēs, dēvē par **tradicionālo apģērbu**.

Tautastērps ir vairāku apģērba gabalu komplekts, ko valkāja svinīgos gadījumos, tas ir svētku apģērbs jeb **goda tērps**, ko vienkāršā tauta Latvijas laukos valkāja līdz 19. gs. otrajai pusei. To parasti šuva ģimenes sievietes no pašauta auduma, ievērojot tradīcijas, taču ieviešot arī laikmeta modes iezīmes.

Tautastērps bija un ir tautiskās piederības rādītājs, paralēli tiek lietots apzīmējums – **novada tērps**.

Lībieši Mazirbē. 1846. g. Valsts īpaši aizsargājamās lībiešu kultūrvēsturiskās teritorijas "Līvōd Rānda" arhivs.
Zīmējums: V. A. Pecolds

Saglabātie tautastērpi darināti 19. gs. vai 20. gs. sākumā. Būtisku papildinājumu priekšstatam par to, kādu apģērbu lībieši šajā laikā Ziemeļkurzemes zvejniekiem valkājuši, sniedz tradicionālās kultūras pētnieku rakstiskās liecības un laikabiedru atmiņas, kā arī seni zīmējumi un attēli, 19. un 20. gs. mijā arī fotoattēli.

Lībiešu ligava Mazirbē. 1846. g. Valsts īpaši aizsargājamās lībiešu kultūrvēsturiskās teritorijas "Līvōd Rānda" arhīvs.
Zīmējums: V. A. Pecolds

1846. gadā Pēterburgas Zinātņu akadēmijas akadēmiķis un Etnogrāfiskā muzeja direktors A. J. Šēgrēns būdams ekspedīcijā pie lībiešiem Kurzemē, par Dundagas jūrmalas Kolkas baznīcēniem raksta:

"Vīriešu apģērbs: svārki ar biksēm, īsām vai garām, no pelēka vai tumša auduma, kreklam spožas pogas un galvā naģene. Sievietes valkā tumšus vilnas svārkus ar platām svītrām, raibus kakla lakatiņus, ap galvu apsiets lakats, galvenais apģērbs - lielāka balta šalle (villaine)... Kājās zeķes un kurpes."

Miķeļtornī, kas piederēja Popes jūrmalai, pierakstīts šāds novērojums:

"Vīriešu apģērbs: krekls ar stāvkraudziņu, īsas bikses, kas zem ceļa sasietas ar auklu, kuras gali nokarājas sānos, zeķes un pastalas. Vieniem galvā naģene, citiem pelēka platmale un ap vidukli sarkana josta. Valdošā krāsa ir tumši pelēka. Sievietēm svārki ar tumši sarkanām svītrām un baltas šalles no vilnas vai smalkāka auduma. Galvā balts lakatiņš vai balta aube, kam pāri pieri plata, sarkana lente."

Fricis Kārkluvāks, Tērbatas universitātes absolvents, jurists un literāts 1892. gadā krājuma "Sēta. Daba. Pasaule." 7. burtnīcā par lībiešu apģērbu stāsta tā:

"Lībiešu meitas mēdz ģērbties strīpainos brunčos, kurus apakšā iekantēja ar sarkanu, labi paplatu vilnas pīni. Augšpus brunčiem bija borste (ņieburs), caur un caur sarkana

ar platām, gaišzilām stīpām, priekšā āķiem saākējama. Virs tās nāca vamzis iz pelēkas vadmalas, kuras vietā bagātākās ņēma gaišzilu krāsu. Krekla apkakle gulēja atlocīta virs vamža. Matus daža sapina vienā garā bizē, kuras galu pārsēja ar sarkanu lenti ar pušķiem galos. Pāris vietās pie bizes pielika no lentes salocītas rozītes. Puišu apģērbam bija pelēki kamzoļi līdz jostas vietai, īsas, pelēkas vadmalas bikses, kakla drāna, pār kuru pāri sniedzās krekla apkakle. Galvā gara, cilindrveidīga cepure ar šaurām malām, zemas kurpes, zilraibas zeķes.”

Līdz pat 19. gs. beigām tautastērps valkāts kāzu svinībās, kurās tika ievērotas arī citas senas ieražas, piemēram veltīšana, pušķošana, mičošana.

1902. gadā Aksels O. Heikels, somu etnogrāfs, detalizēti apraksta līgavas apģērbu Kolkā:

”Zem līgavas vainaga mazs spilventiņš, lai vainags būtu augstāks, ap to dzīvu ziedu vainags. Ap pieri sarkana lente, kas apvij matus. Deniņos uz ausīm matu sakņu augstumā uzpraustas divas bizes, lai veidotu augstu pamatni aubei, ar kuru kāzu beigās apsedz sievas galvu. No vainaga aizmugurē nokarājas zīda lentes. Ap kaklu un uz krūtīm zīda lakats ar ziediem. Balta sagša, priekšauts no balta, caurspīdīga auduma, brunču apakšmalā dzeltena, zila un sarkana lente, balti pirkstaiņi, zemas kurpes, gredzens.”

Tautastērps lībiešu zvejniekciemos 20. gs pirmajā pusē

“Varat aiziet peldēt uz jūru, pielasīt trīs litri brūkleņu mežā,
vai iecerēt skumju leģendu pantos par līvu pasaules dīvainām gleznām.
Un gar visu ceļmalu mazi bērni, pulciņos bikli turoties sānis,
zilām acīm kā mātes – zvejnieces katuna jaka...”

Fricis Dziesma. “Līvzemes vilciens”

20. gadsimta 20. – 30. gadi bija laiks, ko var saukt par lībiešu nacionālās atmodas laiku. 1923. gada 2. aprīlī Mazirbē tika dibināta biedrība Lībiešu savienība (Līvōd Īt), kura rosināja kultūras dzīvi, īpaši kora dziedāšanu. Tā paša gada 18. novembrī Mazirbes mācītājmuižā tika iesvētīts lībiešu tautas zaļibaltzilaiss karogs, kura krāsas turpmāk līdz pat mūsdienām tiek izmantotas arī kā tautiskās piederības zīmes, piemēram, sieviešu tērpu brunču svītrās, cimdu rakstos, meiteņu matu lentēs, svētku svecēs un ziedos.

Dibinājās kori, jau 1922. gadā Sīkragā, 1923. Košragā. Kori piedalījās saviesīgajā dzīvē, svētkos, brauca koncertēt uz Igauniju. Tomēr tautastērpus lībieši kā goda tērpus organizēti uzvilka tikai 1933. gadā, atzīmējot savienības 10. gadadienu.

Šajā gadā Latvijā notika gatavošanās VIII Vispārējiem dziesmu svētkiem, kuru laikā notika Tautas tērpu skate. Galvenie cientiņi tajā tika vērsti uz koru tērpu etnogrāfisko pareizību, t.i. atbilstību novada tradīcijām.

Lībiešu karoga svētki Ventspilī. 2017. g.
Foto: Ainars Gaidis

1931. gadā Arvīds Dzērvītis mākslinieka Riharda Zariņa vadībā izdeva burtnīcu sēriju “Latviešu tautas uzvalki”, kurā ievietots arī Popes pagasta lībiešu sieviešu tērpa attēls (F. Banges zīmējums), kurš labi atbilst 19. gs. apģērba tradīcijām.

Ir zināms, ka lībiešu kori mācījās dziesmu svētku repertuāru, centās iekļauties Latvijas koru kustībā. Tomēr atšķirībā no Dienvidkurzemes apvidiem, kur vēl bija dzīva etnogrāfiskā goda tēpa valkāšanas tradīcija, lībiešu ciemos pēc 1. pasaules kara notikumiem, bēgļu gaitām, tautastērpus vairs nevalkāja. Izņēmums bija vecākas sievas, kuras ikdienā mēdza novalkāt senos, striņainos brunčus.

Lībiešu tautastērpus nācās atjaunot. Energiskais Lībiešu savienības vadītājs Didriķis Volganskis, sadarbojoties ar skroderi Eduardu Ermanbriku, ne tikai uzņēmās iniciatīvu tautastērpu darināšanā, bet arī pats 1933. gada jūlijā Mazirbes Tomu mājās atklāja svētkus ģērbies tautastērpā. Vīriešu tērpus esot darinājuši kā “sāmiešiem”, t.i. sāmsaliešiem jeb igauņiem. Krāsai bija jābūt kā miglainai jūrai. Acīmredzot, uzturot sakarus ar radnieciskajiem pārijūras kaimiņiem, lībieši bija ievērojuši to vēl arvien dzīvās tautiskā apģērba valkāšanas ieražas. Laikrakstā “Ventas Balss” par šo notikumu rakstīts, ka zvejniekiem lībiešu vīru tērps bijis darināts no pašaustas, gaišzaļi krāsotas drānas, šūdināts ar roku, bet kņopju vietā lietoti koka sprungulīši.

Lībiešu sievas jūrmalā 1927. g. un 2017. g. no ansambļa “Laula”.
Foto: Ainars Gaidis

Līvīešu jaundarinātie tautastērpi. 1934. g.
Foto: Bruno Dziadkovskis

Līvīešu tautastērpi. Ansambli "Kāndla" un "Rāndalist" 2017. g.
Foto: Ainars Gaidis

Lībietes tautastērpos. 1934. g.
Foto: Bruno Dziadkovskis

Lībietes tautastērpos. Ansamblis "Laula" 2017. g.
Foto: Ainars Gaidis

Līvīešu valodas teicēja Pauline
Klaviņa tērpā ar važiņu rotu.
Foto: ansambļa "Līvlist" arhivs

Par 30. gadu tautastēpiem ziņas visvairāk sniegusi novadpētniece, ilggadēja Rīgas līvīešu dziesmu ansambļa "Līvlist" dalībniece Valda Šūvcāne:

"Sieviešu tautastērpa galvenais apģērba gabals bija brunči, kas dažai bija saglabājušies no iepriekšējā gadsimta. Tie bija austi vertikālās svītrās, kur pārsvarā bija dažādi sarkani toņi kopā ar sīkākām zaļām, zilām, melnām, dzeltenām svītriņām. Vēlāk kuriem auda brunčus, kur vairāk bija melno un violeto toņu. Garums nedaudz virs potītes. Brunčiem nebija apakšmalā zīda lentu, tās ieviesās vēlāk.

Ņieburi bija melni vai tumšzili. Sieviešu krekli nebija rotāti. Tie bija bez apkakles, ar apaļu izgriezumu, kuru rotāja koša lente. Vēlāk šuva ar apkaklēm un nelielu rotājumu. Tā kā līvīešu jaunavām īpašu galvassegu nebija, aubes galvā lika arī meitenes. Tās bija dažādās krāsās ar izrotātu pakauša daļu. Rotājums no zīda lentītēm, podziņām, brokāta gabaliņiem bija atkarīgs no rocības un prasmes. Tērpa sastāvdaļa bija balts priekšauts ar mežģīnēm. Lakatiņus uzsedza tikai dažas, jo svētki notika vasarā. Rotaslietu nebija nabadzības dēļ. Apavus valkāja tādus, kādi kurai bija. Zeķes speciāli neadēja."

Arī 40. un 50. gados līvīešu tautastērpu valkāšana turpinājās tieši koru kustībā, turpinājās arī Ermanbriku ģimenes iesaistīšanās tautastērpa darināšanas un valkāšanas ieražu veidošanā. Rūdolfs Ermanbriks, ievērojams Mazirbes un vēlāk Kolkas skolotājs un kordirģents, dibināja un veidoja korus, kuriem, ievērojot novada principu, bija jādarina līvīešu tērpi. Dirģenta dzīvesbiedre Mirdza

Ermanbrika no Mazirbes Grabu mājām, savulaik, absolvējot Ventspils lietišķās mākslas arodskolu, bija uzšuvusi sev lībiešu tautastērpu:

"Lindraku strīpu krāsas noskatījos no savas vecmātes, blūzes apkakli un jostu no Jaunaņņu Ķērstes, metāla daļas bija kapos, ko tolaik atrada pie manu vecāku mājām."

Mirdzas tērps kalpoja par paraugu koriem, ko vadīja R. Ermanbriks. Spriežot pēc fotogrāfijām, tērps bijis gaumīgs, krāsās un detaļās saskaņots. Koris, kuram bija darināti šāda veida koncerttērpi, saņēmis par tiem godalgas 1955. gada dziesmu svētkos, par to stāstījusi Valija Matisone no Kolkas. Vienlaikus jāatzīmē, ka iepriekšminētās metāla daļas pārpratuma dēļ vai arī apzināti cenšoties uzlabot atturīgo lībiešu 30. gadu tērpu, pārvērtās par ilgi tiražētu lībiešu senvēsturē valkāto važiņrotu atdarinājumu izmantošanu koru tērpos Kolkā, Ventspilī, Tukumā. Šāda tērpa zīmējums publicēts arī 1967. gadā izdotās grāmatas "Latviešu tautas māksla" III sējumā.

Šādos tērpos darbības sākumā ģērbās 1972. gadā dibinātie lībiešu ansambļi "Līvlist" (vadītāja Dzidra Kļaviņa) Rīgā un "Kāndla" (vadītāja Hilda Grīva) Ventspilī.

Pirmajā kopkoncertā Latvijas Etnogrāfiskajā brīvdabas muzejā ansambļi uzstājās no Kolkas sieviešu kora "Mare" aizlienētos (tos uz Rīgu atveda koferos) koncerttērpos ar važiņrotām no kapara stieples un metāla vainadziņos.

Pirmais lībiešu ansambļu "Līvlist" (Rīga) un "Kāndla" (Ventspils) kopkoncerts Latvija Etnogrāfiskajā brīvdabas muzejā 1972. g.
Foto: ansambļa "Līvlist" arhīvs

Tautastērps 20. gadsimta otrajā pusē

“Un tauta dej un tauta dzied,
Un tauta tautastērpos iet...”

Uldis Krasts. “2007. gada jūlijs”

Būtiska nozīme tautastērpa valkāšanas tradīciju veidošanā ir lībiešu dziesmu un folkloras ansambļiem. Diviem iepriekšminētajiem vēlāk pievienojās “Laula” Kolkā (vad. Dzintra Tauniņa), Ventspilī “Rāndalist” (vad. Maija Kronberga). “Kāndla” (vad. Ilga Porniece) laika gaitā izveidoja arī bērnu grupu “Pišķi kāndla”. Arī folkloras draugu kopas “Skandinieki” (vad. Julģi Stalte) dalībnieki gan valkā lībiešu tautastērpus, gan darina arheoloģiskos tērpus.

Rīgas lībiešu dziesmu ansambļa “Līvlist” dalībnieku kodolu veidoja kādreizējie lībiešu zvejniekiem ļaudis, kas vēl runāja lībiešu valodā, kas atcerējās tradīcijas, stāstīja atmiņas par rosīgo darbošanos pirmskara koros, svētkos,

Lībiešu dziesmu un folkloras ansambļi:
“Līvlist” (Rīga), “Laula” (Kolka), “Rāndalist” (Ventspils), “Kāndla” (Ventspils).
Foto: Ainars Gaidis

Košraga libietes
Katrīnas Krasones autentiskais
tautastērps: smalkvilnas plecu
lakats un brunči.
Foto: *Ainars Gaidis*

A. ENGLAND 1999.

SIEVIEŠU TAUTASTĒRPS. NAIZT ROVĒRŌND.

“Noņem villaini, mana māsiņa, nu tev izbeidzas meitas dienas,
Nu tev sievai būt, nu tev mātei būt, nu tev jūrnieka zemei būt.”

Lībiešu kāzu dziesma no ansambļa “Līvlist”repertuāra.

Krekls (*serk*)

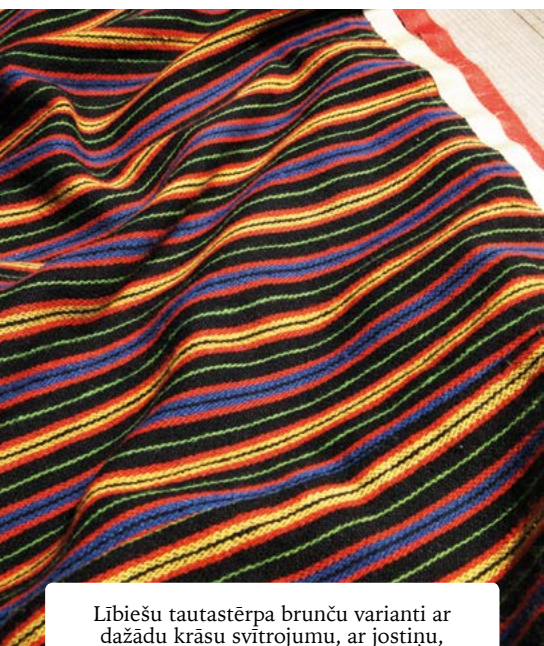
Lībiešu sievu etnogrāfiskie krekli nav saglabājušies. Komplektējot tautastērpu, tiek ņemti vērā atbilstoši attēli, rakstītas ziņas, atmiņu stāstījumi. Var izmantot Ziemeļkurzemes blakusnovados valkātos latviešu krekļus.

Krekli ir no lina, tie ir vienkārši, nerotāti vai mazrotāti. Krekliem var būt apkakles ar nelielu caurumotu izšuvumu, bet var vilkt arī krekļus bez apkakles, tad tās sasien ar diega saitīti vai atbilstošu lentīti, aizpogā ar diega podziņu. Mūsdienās mēdz arī piespraust krekla saktiņas, reizēm tās tiek iegādātas Igaunijā, lai apliecinātu radniecību. Arī krekla nosaukums lībiešu un igauņu valodā ir idents. Dažreiz ap kaklu liek stikla, dzintara vai cita dabiska materiāla krelles *būor*.

Lībiešu tautastērpa detaļas: aube jeb mice, plecu lakats, dzintara krelles un saktiņa, brunču audums. Ansamblis “Līvlist”.

Foto: *Ainars Gaidis*

Libiešu tautastērpa brunču varianti ar dažādu krāsu svītrojumu, ar jostiņu, lentām apakšmalā. Ansamblis "Līvlist".
Foto: Ainars Gaidis

Brunči (*gūngaserk*)

Brunči ir austi no vilnas gareniski svītraini, svītrojums ir ļoti dažāds. Svītru krāsas, piemēram, pēc Paulīnes Kļaviņas atmiņām, sievas senāk noskatījušās viena no otras baznīcā un līdzī paņemtos dzijas pavedienus secīgi uztinušas uz kāda sprunguliša, lai atcerētos.

Brunču apakšmalu mēdz iekantēt ar pieskaņotas krāsas vilnas pīni, noslēgt ar sarkanu joslu, taču par raksturīgām tiek atzītas brunču apakšmalā uzšūtas 2 vai 3 lentas. Tās ir vai nu zilā un sarkanā, dzeltenā un sarkanā, vai dzeltenā, zilā un sarkanā krāsā. Lentas brunču apakšmalā sastopamas arī Rietumigaunijā un Igaunijas salās, kā arī Zviedrijā. Parasti brunči jostasvietā piekrokoti vienādās krokās, taču krokas liek arī vairāk mugurpusē un sānos, priekšā atstājot gludu joslu. Sastopami arī brunči, kuri sašūti kopā ar tumšas krāsas ņieburu sarafānveidīgi. Brunčus var valkāt, apsienot šauru jostiņu, kuras galiem jābūt aizbāztiem aiztinuma, vai arī likt priekšautu, kas ir libiešu sievu goda tērpa sastāvdaļa.

Priekšauts (*ežorōn*)

Priekšauts ir balts, jau izsenis tos šuva no smalka, pirкта auduma. Priekšauti mēdz būt dažādi, tos var rotāt ar knipelētu vai tamborētu mežģīni, gaišām lentēm, vai piemeklēt audumu ar ieaustu rakstu, kas atgādina mežģīni. Priekšautam jābūt garam, tā lejas mala sniedzas aptuveni plaukstas attālumā no brunču malas. Senākie priekšauti,

Būtiska lībiešu tautastērpa detaļa –
balts priekšauts. 1934. g.
Foto: Bruno Dziadkovskis

Latvijas Etnogrāfiskā
brīvdabas muzeja lībiešu
sētas "Dēliņi" saimnieces
priekšauts. 2017. g.
Foto: Ainars Gaidis

kurus vilka laulību rituālos, bijuši platāki, apņēmot augumu.

Jaka un ņieburs (*vamž ja būorst*)

Lībiešu sievietes virs krekla velk vienkrāsainu – tumši zilu, melnu, pelēku (pieskaņotu brunču svītrām) vadmalas ņieburu vai jaku. Senākos piekastos minētas arī sarkanas un gaišzilas. Jakas un ņieburi ir īsi, sniedzas līdz jostasvietai vai nedaudz pāri tai. Pēc piegriezuma mēdz būt platjakas un šaurjakas. Jakas velk vēsākā laikā. Ja zem jakas ir krekls ar apkakli, tā jāliek virs jakas. Valkājot tautastērpu, jāiemācās šos apģērba gabalus komplektēt atbilstoši svētku jeb godu norises vietai un laikam, papildinot tos ar vienu vai diviem lakatiem.

Ansamblis "Rāndalist" 2017. g.
Foto: Ainars Gaidis

Lībiešu meitene. 1846. g.
Valsts īpaši aizsargājamās
lībiešu kultūrvēsturiskās
teritorijas "Līvōd Rānda"
arhīvs.
Zīmējums: V. A. Pecolds

Lībiešu meitene. "Līvlist" 2017. g.
Foto: Ainars Gaidis

Lakats (*krīzdag*)

Raksturīga sievu tautastērpa sastāvdaļa ir pirkti fabrikās austi smalkvilnas, zīda vai kokvilnas lakati. Mazākos sien galvā gan precētas sievas, gan jaunas meitenes. Lielos liek uz pleciem, gan vienus pašu, gan zem pašauštājām senajām villainēm lielākos godos. Lībietēm raksturīgs paņēmiens lakatu sakrustot uz krūtīm, galus aizspraužot priekšā aiz brunču jostas. Var arī lakata galus noslēpt ņiebura izgriezumā. Pirkti lakati pie tautastērpa vērojami arī latviešu kaimiņnovados, zviedru sievietēm Roņu salā, daudzviet Igaunijā. Pieļaujama arī lielu tamborētu lakatu seģšana uz pleciem, jo tādi ieviesās 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā.

Villaines (*villikat*)

Senākais apģērba gabals lībiešu sievietes tautastērpa komplektā ir baltā villaine, kuru apliek kāzās, vecākas sievietes tādu valkājušas arī ejot uz baznīcu. Tā ir līdzīga Vidzemes villainēm. Reizēm to rotā ar sarkanu aizaustas bārkstiņas.

Šādu villaini uzvedumā "Lībiešu kāzas XIX gadsimtā" apliek ansambla "Līvlist" līgava jeb **brūṭ**. Baltajai līgavas villainei ir īpašs nosaukums – *kōrtan*.

Ventspils puses lībiešu ciemos svētkos valkātas arī melnbalti rūtotas villaines. Villaines lielākoties ar saktām nesasprauž, tās satur ar rokām, tomēr senos attēlos izsekojams, ka saktas ir lietotas, piemēram, Veine Vallīns 1891. gadā brošūrā "Lībiešu tauta, tās pagātne un tagadne" publicē attēlu ar jaunlaulātajiem, kur sievas baltā villaine sasprausta ar nelielu saktu - *suolḡ*.

Vēsā, vējainā laikā liek lielas, rūtainas villdrānas vai apsedzas ar pussvārciem – *jupk*, kas ir līdzīgi brunčiem, tikai platāki. Tos aizāķē pie kakla, bet, lietum līstot, virsējo kārtu pārmet no aizmugures pāri galvai kā kapuci.

Lībiešu precētas sievas goda tērps. Ansamblis "Laula".
Foto: Ainars Gaidis

Lībiešu jaunlaulātie 1891. g.
Foto: Zojas Sīles privātā kolekcija

Lībiešu pāris. Ansamblis "Kāndla" 2017. g.
Foto: Ainars Gaidis

Aube (*mitš*)

Lībiešu precētās sievas pie tautastērpa valkā aubes jeb mices. Pēc piegriezuma to mēdz saukt par divgabalu (*kakškabāl mitš*) vai trīsgabalu (*kuolmkabāl mitš*). Īpaši iezīmīgi un tālu pamanāmi Latvijas citu novadu tautastērpu pulkā ir lībiešu aubju greznie pakauša daļas rotājumi. Tos veido no brokāta un zīda lentītēm, podziņām un stikla pērlītēm. Aubi vēl papildus rotā un nostiprina ar krāsainu lentu vai lakatiņu, galus

sasienot pušķī virs pieres. Aubes darināšana un rotāšana ir ansambļu dalībnieču iespēja radoši izpausties, katrai no tām mēdz būt pat divas vai trīs aubes, kuras tiek saskaņotas ar plecu lakatiem. Svinīgākos pasākumos tiek siets arī gaišs mutes lakats jeb lībiski *mundag*. Muteslakata sējums var būt divējāds: ap zodu, galus nostiprinot zem aubes, retāk - nosedzot zodu un nostiprinot aubes pakauša daļā. Mundaga apsiešana ir mičošanas rituāla sastāvdaļa senajās lībiešu kāzās. Tā kā meitenes ikdienā vainagus nenēsā, tās ne tikai sien lakatiņus, bet arī liek aubes, tikai bez mundaga.

Līgavas vainags (*brūṭ vānka, brūṭ krūonō*)

Lībiešu jaunavas vainagu uzliek tikai kāzās (*kōzgōnd*). Senāk tāds vainags lībiešu ciemā parasti bija tikai viens, jo bijis dārgs, ko varēja iegādāties tikai turīgi ļaudis. Tādēļ topošās līgavas aizņēmās vainagu no mājām, kur kāzas svinētas iepriekš.

Libiešu ansamblim “Līvlist”, gatavojoties 1979. gadā uzvest kāzu spēli pēc XIX gadsimta ieražām, nācās izpētīt muzejos Rīgā un Tartu glabātos libiešu kāzu vainagus.

Libiešu līgavu atturīgā tautastērpa komplektā vainags ir greznākā lieta. To rotā stieplīšu puduris augstu virs vainaga sidrabotās pamatnes. Uz katras no stieplītēm uzvērtas krāsainas stikla pērlītes un smeldzītes. To valkājot, jāiemācas turēt staltu stāju; īpaši jāsapin mati, lai vainagu varētu ērti un stabili valkāt ilgajā kāzu rituāla norises laikā. Senāk, lai smagais vainags nespiestu galvasvirsu, zem tā likuši mazu spilventiņu. Pirms vainaga uzlikšanas, galvā liek dzīvu ziedu vainadziņu. Lai vainags stingrāk turētos galvā, zem zoda sasien lentas. Krāšņas lentes piestiprinātas arī aizmugurē. “Līvlist” vainags darināts Tautas tērpu centrā “Senā klēts”.

Cimdi, zeķes, kurpes (kindōd, sukād, kāngad)

Libiešu līgavas tērpam piedien arī balti pirkstaini cimdi, kuri adīti caurumotā adījumā, var būt arī tamborēti. Kāzās un arī ejot baznīcā, baltus cimdus velk arī citi kāzu goda viesi, īpaši tie, kuri piedalās kāzu rituālos, piemēram, kāzu vadītājs jeb maršals, līgavas un līgavaiņa vecāki. Kāzās līgava uzvelk baltas zeķes, zemas kurpes.

Līgavas baltie pirkstaini un krelles. Ansamblis “Līvlist”.
Foto: Ainars Gaidis

Līgavas tērps un vainags. Ansamblis “Līvlist”.
Foto: Ainars Gaidis

Lībiešu sievas un meitas valkā arī krāsainas zeķes – sarkanas vai zili violetas. Ieviešoties pirktajām vilnas dzijas krāsām, tika adītas ļoti košas svītrains un rakstainas vilnas zeķes. 1901. gadā somu etnogrāfs A. O. Heikels Pizē (Miķeļtornī) iegādājies zeķi, kurā bijušas šādas krāsas: balta, dzeltēna, anilīna zila, sakanbrūna, karmīnsarkana, tumši sarkanvioleta, zilvioleta, zaļa, zila, melna. Ja kājās rakstaina vilnas zeķe, pie tautastērpa var vilkt pastalas. Tomēr svētku reizē valkā slēgtas kurpes.

Lībiešu zeķu krājumi Kolkas
lībiešu centrā "Kūolka".
Foto: Ainars Gaidis

VĪRIEŠU APĢĒRBŠ MĪEDŌRŌND

“Klīr, klūr, turlutam
Minnōn um ōgi am.”
“Klīr, klūr, turlutam,
Svārki pelēki man.

Kārlis Stalte. “Dzērve”

Lībiešu vīru apģērbā 19. gadsimtā, ko ņemam par paraugu, komplektējot tautastērpu mūsdienās, ir maz raksturīgu detaļu. Vīrieši ģērbās, iespēju robežās ievērojot laikmeta modes prasības.

Krekli ir tunikveida, ar paplatu atlokāmu apkakli. Apkakli sasien ar diega saitīti vai aizpogā ar pogu. Ap kaklu sien lentveidā salocītu košu zīda lakatiņu. Goda krekliem apkakle un aproces rotātas ar nelielu izšuvumu.

Valkā īsos svārkus (*am*), melnā, tumšzilā vai tumšpelēkā krāsā. Siltā laikā var vilkt vesti un kreklu. Lībiešu folkloras kopas “Kāndla” vīri valkā garos svārkus (*vanā ōrōn*). Galvā liek platmales vai naga cepures (*kibār*).

Par lībiešu vīriem raksturīgu paradumu uzskata līdz celim īsu bikšu valkāšanu. Tad velk adītas rakstainas vai vienkrāsainas zeķes, kuras zem ceļa sasien ar prievīti jeb ūzbanti (*sārpaggōl*). Taču velk arī garas bikses (*bikšōd*), bet kājas apauj zābakos (*sōpkōd*), vai kurbēs (*kāngad*).

Lībiešu vīra tērps.
Ansamblis “Kāndla”.
Foto: Ainars Gaidis

Libiešu sievas un vīra tērps. 19. gs. 2. puse. Latvijas Nacionālais Vēstures muzejs

Izmantotā literatūra

Blumberga R. "Libieši dokumentos un vēstulēs. Somijas zinātnieku ekspedīcijas pie libiešiem."

Rīga: "Latvijas Vēstures institūta apgāds", 2006.

Boiko K. "Libieši. Rakstu krājums." Rīga: "Zinātne", 1994.

Grasmane M. "Latviešu tautas tērpi. Raksti. Izšūšana". Rīga: "Rasa ABC", 2000.

Karlsone A. "Dziesmusvētki un tautiskā tērpa attīstība Latvijā 19. gadsimta beigās un 20. Gadsimtā". Rīga: "Zinātne", 2013.

"Libieši. Vēsture, valoda un kultūra". Rīga: "Līvō Kultūr sidām", 2013.

Mēnešraksta "Līvli" pielikums "Latvijas Zinātņu akadēmijas, Valsts īpaši aizsargājamās lībiešu kultūrvēsturiskās teritorijas "Līvōd rānda" un tautastērpu centra zinātniskā konference "Libieši un viņu tradicionālie tērpi" Talsi: "Līvōd rānda", 1998.

"Rāndalist ālgarontōz 1995. āigastōn". Talsi: Līvōd rānda, 1994.

Zariņa A. "Libiešu apģērbs 10. - 13.gs." Rīga: "Zinātne", 1988.

Žeiere I. "Arheoloģiskais tērps: tā darināšana, valkāšana un komplektēšana mūsdienu Latvijā". Rīga: "Nacionālais kultūras centrs", 2017.

KATRAI TAUTAI SAVS TĒRPS

Kihnu, setu, suitu un lībiešu tautastērps

Mūsdienu globalizētajā pasaulē ļaudis arvien vairāk novērtē kultūru atšķirības. Tautastērps ir tā kultūras identitātes daļa, kas pamanāma visvieglāk. Šajā grāmatā ir sniegts īss pārskats par četrām ļoti savdabīgu etnisko grupām – suitu un lībiešu, kā arī Igaunijā dzīvojošo setu un kihniešu – tautastērpiem un to nēsāšanas tradīcijām.

